

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Liber Theologiæ Moralis, Viginti Qvatvor Societatis Iesv Doctoribvs Reseratvs

Escobar y Mendoza, Antonio de

Lvgdvni, 1659

Tractatvs Tertivs. Circa Sigillvm Tertivm. Ivstitia.

urn:nbn:de:hbz:466:1-41066

TRACTATUS TERTIVS.
LIBRI THEOLOGICÆ
MORALIS,

Iustitia.

Vbi de Iustitia & iure materiæ, scilicet de dominio, de restitutione, de contractibus in communi, de contractibus gratuitis, de lucro ex mutuo, quod est usura, de emptione & venditione, de censibus, & cambiis, de contractibus onerosis, de contractibus vbi fortuna, & aliis euoluuntur.

PROPECT ut iustitia & iuris tractationem perficiam, placita meorum Doctorum exprimam præcipuè quidem Suarij, Molinæ, Lessij, Rebelli, Valentia, Merarij, Filliucij, Reginaldi, Gordonij, Salas, Laymani, Toleti, Cardinalis de Lugo, Raymundi, & aliorum. Vtrinam duo de Iustitia volumina, mei Ferdinandi de Castro Palao, quæ post Patris obitum diu latitantia mea cura comparuerunt, & iam prælo tradenda sunt, potuissem ad tractatus huiusce illustrationem euoluere; sed mihi sufficiat vobis prælibasse.

X 5

EXA

EXAMEN PRIMVM

De Iustitia & iure, circa materiam de Dominio.

CAPVT PRIMVM.

De Iure, Iustitia, & Iniuria.

§. 1.
Ius.

1. *Vidnam est Ius?* Ius iustitiæ obiectum accipitur tribus modis. Primò pro iusto & æquo. Secundo pro lege. Tertio pro facultate ad aliquid, quo pacto quis dicitur vti iure suo. Hic equidem sumitur prout est idem quod æquum, & medium inter excessum, & defectum. Profectò à iure dicta est iustitia, cuius obiectum est ius.

2. *Quotuplex Ius?* Multiplex planè. Diuiditur enim in Ius Naturale, & Positiuum, Positiuum autem in *Distinuum*, & *Humanum*, Humanum verò in ius *Gentium*, *Ciuile*, & *Canonum*. Porro iuris peritis etiam triplex est ius, Generale, & speciale: publicum & priuatum: priuatum verò distinctum in ius naturale, gentium, & ciuile.

§. 2.
Iustitia.

3. *Quid est Iustitia?* Constans & perfecta voluntas suum ius cuique tribuens, virtus vtique ad alterum, & solum inter æquales, reponitur inter Morales, & specialis virtus est. Hinc colligo inter patrem & filium non emancipatum, inter dominum & seruum, inter virum & vxorem non esse iustitiam.

4. *Circa quas actiones Iustitia versatur?* Circa internas in ordine ad alterum, & secundariò passiones moderatur, in voluntatèque quasi in subiecto posita est, & habet medium rei, cum aliæ virtutes medium rationis habeant.

5. *Quanam Iustitiæ perfectio?* Theologicis virtutibus, & Religione, & prudentia imperfectior est; reliquis verò præstantior.

6. *Quotuplex ex Iustitia?* Diuiditur in distributiua, & commutatiua. Iustitiæ distributiua materia est distributio præmiorum, munerum, dignitatum, officiorum, & beneficiorum, cæterorumque bonorum communium. Commutatiua verò iustitiæ materia duplex est, vna comprehendit contractus, qui commutationes voluntariæ sunt; altera delicta

sta & quasi delicta, quæ commutationes inuoluntariæ censentur.

7. *Quid est iniustitia?* Violatio alieni iuris. *Quæ in quibus modis alteri fit iniuria?* Duobus. Primò commissione; secundò omissione. Iniustus est qui sciens, & volens iniustum facit: iniuriam non patitur nisi nolens. Nemo sibi, propriè loquendo, iniuriam facit; & potest quis iniuriam, iniustumve facere, & non esse qui iniuria afficiatur.

§. 3.
Iniuria.

C A P V T I I.

Quid sit Dominium, quotuplex, & in quæ in quibus personis reperiat.

8. *Quid est Dominium?* Ius perfectè disponendi de re corporali, nisi lex obstat: vel conuentio prohibeat. Eius titulus est radix & origo, vnde dominium oritur.

9. *Quotuplex dominium, & dominij titulus?* Titulus quidem dominij duplex est, verus scilicet, & præsumptus siue coloratus. Dominium autem triplex est. Primum iurisdictionis. Secundum plenum & non plenum. Tertium directum, & vile.

10. *Quæ in personis dominium reperitur?* Solæ res rationales capaces dominij sunt, vt Deus, Angeli respectu suarum operationum, homines etiam pueri, & peccatores. *Filij familias?* De peculio castrensi, vel quasi castrensi dominium habent; de aduentitio directum tantum, de profectitio nullum. *Serui?* Non habent dominium absque consensu domini in quibusdam casibus habent.

11. *Quid de dominio Clericorum?* Eorum bona triplicia, patrimonialia, quasi patrimonialia, & ex re Ecclesiastica. De primis duobus verum dominium habent. De Ecclesiasticis quoad redditus, domini sunt, etiam eius partis, quæ congruè sustentationi superest, sed obligantur sub mortalis peccati reatu eam in pia opera expendere secundum tutiorem sententiam.

12. *Regulares capaces ne dominij sunt?* Professi minimè. Scio eos, qui beneficiarij sunt, in pias causas fructus posse dispensare. Porro Superiores Regulares habent bonorum Religionis administrationem: rerum tamè stabilium administrationem concedere non possunt, nisi officialibus, ex Trident.

13. *Homa*

13. *Homo quòdam dominium habet?* Rerum inferiorum dominus est; non quidem naturaliter alterius dominus, sed iure gentium. Nec suæ vitæ est dominus; honoris verò, & famæ dominium habet.

CAPVT III.

De modo acquirendi dominium rerum rationabilium,
& irrationabilium.

§.1. 14. *Quònam modis hominum dominium acquiritur?* Quatuor, iure belli, iusta condemnatione, per empti-
Domini nem & venditionem, & natiuitatem. Porro capti in bello ius-
acquirē- tate fugere possunt, si bellum iniustum fuerit. Capti iure belli
di ratio- etiam possunt fugere recta ad suos, iure postliminii. Ius do-
nabiliū minorum se extendit ad omnes seruatorum operas, non ad vi-
modus. tam, nec mutilationem.

*ad fidem
conuersus*

15. *Quòs modis quis potest à seruitute liberari?* Nouem. 1. Manumissione. 2. Alimentorum negatione. 3. Si ancilla ad fornicationem cogatur. 4. Seruus Iudæi aut Pagani, seu Hæretici liber est. 5. Mancipium à Iudæo circumcisum fit liberum. 6. Solutus suam ancillam habens concubinam vsque ad mortem, & de ea nil statuens liberam facit. 7. Serua fit libera, si eam dominus tradit libero ignorantem eius seruitutem. 8. Eadem est ratio, si quis seruum suum hæredem instituat, vel tutorem relinquat filio suo. 9. Seruus denique adoptione à seruitute liberatur.

§.2. 16. *Quanam res sub dominium veniunt primò occupantis?* Primò feræ nisi sua natura mansuetæ sint. Quæ verò man-
Domini sue fieri solent, tandiu manent sub potestate dominorum,
acquirē- tandiu consuetudinem habent ex libera vagatione redeun-
di irra- di. Feræ domino carentes fiunt primò occupantis; tandiu
tionabi- autem retinetur eorum dominium, quandiu sub nostra cu-
lium ra- stodia sunt. *Ab vno percussa, & ab altero capta.* Diuidenda est
tio. si percussio causa fuit, vt alius capiat. *Quid de venatione?*
 In publicis locis potest prohiberi in quibusdam casibus; re-
 seruans autem ius venandi caueat damna. Clericis quidem
 ratione status prohibita est. *Licita ne columbaria?* Licita
 planè, nisi lege prohibeantur. *Quid de maris diuitiis?* Lapilli
 in maris littore sunt inuentoris. Derelicta etiam fiunt primò
 occupantis. Insulæ maris si in medio flumine natæ sint, com-
 munes

manes sunt cum habentibus prædia ab utraque fluminis parte; si autem alteri parti propinquiores, erunt eorum, qui ab ea parte prædium possident. *Vacantia bona cuiusnam?* Ad fiscum deferuntur, nisi tanquam peregrini in hospitalibus moriantur, eorum enim bona mobilia vel hospitalium sunt, vel ab Episcopo in pias causas distribuenda. *Thesaurus?* Equidem arte Magica inuentus ad fiscum pertinet post latam sententiam; bonis autem artibus, est inuentoris, si locus ipse sit: si locus alienus, dimidium inuentoris est, dimidium domini agri, si casu inuentus sit; si autem ex industria inuentus consensu domini, totus est inuentoris, nisi aliud pactum sit initum. *Quid si agrum emam, in quo Theaurus adest?* Acquiris tibi. At si publico in loco inueniatur thesaurus? Totus est inuentoris. *Si in loco sacro?* Dimidium inuentoris, & Prælati dimidium. *Quid denique de Sylua cadua?* Fas est communitati sub certis pœnis prohibere, ne cadatur. Si quis cadens deprehensus, pœnam tenetur soluere. Pascuorum quidem idem ius est quod sylvæ caduæ.

CAPVT IV.

De acquirendo Dominio iure ciuili, seu Præscriptione.

17. **Q**uoniam modo iure ciuili dominium acquiritur? Præcipue præscriptione. Porro præscriptio est acquisitio dominij per continuationem possessionis tempore à lege definito, bona fide accedente possessori. Certè dubitans, an res sua sit, non habet bonam fidem, si possessionem inchoet cum eo dubio; at si continuet tantum, possessione cum bona fide supposita, simpliciter est in bona fide.

S. I.
Præscriptio.

18. *Post possessionem existimo mihi non licere rem possidere aliquam: num præscribo?* Non continuas possessionem, neque præscriptionem. *Ignorantia vincibilis sufficit ne ad bonam fidem?* Inepta quidem est. *Requiro tamen ad possidendam rem, num titulus præsumptus sit satis?* Ita planè; qui tamen verus credatur ab eo, qui rem eo titulo possidet.

19. *Quodnam tempus ad præscriptionem requiritur?* Res mobiles corporales, si priuatorum sint, triennio præscribuntur: immobiles decennio, inter præsentis, & duplo inter

ter

ter absentes. Iura, debita, & actiones, quæ inter immobilia computantur, præscribuntur contra priuatos eodem tempore, quo res immobiles, nisi quid contrarium sit peculiari iure sancitum. Immobiles contra Ecclesiam Romanam inferiorem spatio quadraginta annorum præscribuntur: contra Romanam annis centum; contra Regulares priuilegiatos annis sexaginta. Bona Principis tanquam priuati eodem tempore quo priuati bona, præscribuntur. Collectæ pro publica necessitate quadraginta annis. Ius imponendi vectigalia quadraginta annis cum titulo; sine titulo, tempore immemoriali. Quæ verò debentur in supremæ potestatis recognitionem, nullo tempore præscribi possunt. Contra leges ciuiles præscribitur annis decem. Contra Canonicas quadraginta, si consuetudo sit contra ius Ecclesiæ.

20. *Quid de Præscriptionis processu, & interruptione?* Procedit planè præscriptio, quando post inchoationem eius bona fide continuatur; dormit cum postquam inchoata est aliquo tempore, cessat; interruptitur autem cum postquam inchoata est, ita cessat, ut etiam si rursus incipiat, non continetur cum priore.

§. 2. *Alij modi acquirendi dominium iure ciuili.* 21. *Alios expende modos, quibus dominium iure ciuili acquiritur.* Ministri iusti stipendij dominium acquirunt pro officio, nil autem amplius in pretium accipere possunt, & si accipiant, tenentur restituere. *Quid si plus faciant, quam pro suo munere teneantur?* Possunt pro eo ultra proprium moderatum, & iustum pretium accipere. *Iudices delegati?* Possunt à litigantibus munera accipere in cibo & potu, ita ut intra biduum, aut triduum consumi possint. Id etiam licet iis iudicibus, quibus stipendium constitutum non est. *Episcopi?* Possunt accipere expensas in victualibus, non autem in pecuniis. *Quid de muneribus contra legem datis?* Si solum ad redimendam vexationem collata sunt, tenentur qui ea acceperunt restituere: si dentur ex amicitia, vel gratitudine, vel gaudio rei bene gestæ, seclusa lege positua id prohibente, ministri illorum comparant dominium; restituenda verò tantum sunt post sententiam. *Si pretium acceptum esset pro ferenda iusta sententia?* Danti restituendum est. *Quid si dantis animus fuit corrumpere iudicem?* Non conceditur illi actio ad repetendum.

22. *Potest ne quis pro opere virtutis, ad quod tenetur ex religione, vel alio præcepto nullo postulato pretio, pretium accipere?* Minimè. Si autem ratio, vel iustitia postulet, ut pretio recompensetur, sumi potest, ut etiam pro opere supererogationis.

23. *Quid de pretio pro re turpi accepto?* Accepta ob turpem causam solo iure naturali spectato illicita non sunt, nec restituenda. Pactio pretij ob rem turpem illicita est, nec obligat; postquam facta est, obligationem inducit: sic accipi pretium potest ob iniustam sententiam datam, ob homicidium factum, ob meretricium, ob occultam etiam fornicationem. In quibusdam verò casibus, tenerur restituere, v.g. si acceperit meretrix à non potentibus alienare, vel fraude ac dolo quis horum extorserit; quando item occulta fornicatio puniretur in iudicio, actio illi in foro externo non conceditur.

CAPVT V.

Praxis circa materiam de Dominio ex Doctoribus Societatis IESV.

24. **D**ixisti quem Dominium fama habere. Peccat ne sine causa sese infamando? Etsi quisque dominus est honoris sui, & famæ, non licet tamen hæc sine causa negligere. Ex causa autem hoc cum laude geritur. Vnde cum *Valentia* *Valentia* existimo hominem ex genere lethaliter delinquere se ipsum sine causa rationabili infamando.

25. *Dominium rei, quæ nullius fuit, acquiritur ne sine apprehensione?* Non acquiri *Saa* affirmat. Addit in rebus spiritualibus sufficere titulum habere. *Saa.*

26. *Quidnam de prescriptione, & vsucapione?* Prescriptio dicitur immobilium, vsucapio mobilium. Fit vsucapio triennio etiam in rebus Ecclesiæ. Requiritur bona fides etiam in rem tradente. Non potest autem res sacra vsucapi, aut prohibita alienari, nec res Ecclesiæ solemnitatem in alienatione requirens: nec res pupilli, aut minoris, quæ potest seruari, scilicet quæ non consumitur. Non sufficit autem ad vsucapionem inchoandam, si quis rem possidere incipiat cum dubio, an sua sit: sed necessaria est bona fides, qua absque dubio credat rem suam esse. Ex *Molina*. *uno vsus actu*

27. *Nocet ne hæredi mala fides defuncti ad prescriptionem?* Nocet planè; non autem nocet habenti ab hærede. *Saa* sic. *Saa.*

28. *Presumitur ne titulus consuetudine immemorabili?* Ita quidem. Sufficere autem & iustam credulitatem tituli ex errore facti *Saa* idem affirmat ex *Conarruu*. *Saa.*

29. *Soluit*

19. *Solut quis tributum aut pensionem per contractum premissam: quot annis praescribit? Trīginta annis non soluens sine mala fide. Quod si erat pactum non soluendi nisi petiram, negligente domino petere, praescribit debitor secundum legem communem praescriptionis. Molinam sequor.*

Molin.

30. *Eligendi ius quot annis praescribitur? Quadrāginta etiam si vnus solummodo actus interueniat. Idem*

Molin.

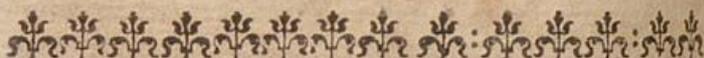
Molina.

Molin.

31. *Quid de prohibitis alienari? Affirmat idem Doctor, non praescribi ante trīginta, vel quadrāginta annos.*

Saa.

32. *Statum tollens praescriptionem tollit ne eam, cuius initij non est memoria? Saa, Non tollit.*

EXAMEN II.

De Iustitia & iure circa materiam de Restitutione.

CAPVT PRIMVM.

De Restitutionis necessitate.

1. *Vidnam est Restitutio? Iustitiae commutativae actus, quo redditur ad aequalitatem alteri, quod iniuste ab eo sublatum est.*

2. *Quotuplex Restitutio? Duplex, vna, qua reuocantur omnia in statum pristinum; altera, qua tantum in aliquo particulari.*

3. *Necessaria ne? Ad salutem quidem necessaria est, & in praeepto, quod principaliter est negatiuum.*

4. *Expende Restitutionis radices. Tres planè sunt, ex re accepta, ex iniusta acceptione, & ex vtraque. Qui ex re accepta tantum, tenetur eam restituere si extet, si pretium eius habet, id tantum restituere debet, quo factus est ditior. Qui ex iniusta acceptione, tenetur in solidum ad totum damnum causatum, v.g. ad fructus rei, valorem eius, si non extaret, & similia. Qui verò ex vtraque, tenetur ad reddendam rem, ad damna secuta ex acceptione, & retentione iniusta, fructus & lucra, quae cessassent.*

CAP.

CAPVT II.

De Persona qua debet restituere.

5. **Q**uam Persona restituere tenetur? Omnis & solus is qui contra specialem iustitiam commutativam peccavit.

6. **O**ritur ne ex violatione charitatis obligatio restituendi? Minimè. Vnde pauper non habet ius in bona diuitis; & quavis rei debitæ ex charitate æqua sit obligatio, & rei debitæ ex iustitia, tamen quia defectus charitatis iniuriosus non est, sed officiosus tantum, ideo eam violans ad damna secuta non tenetur.

7. **Q**uoniam personarum genera obligata sunt restitutioni? Decem. Primum qui damnum infert. 2. Iubens. 3. Consultor. 4. Consentens. 5. Laudator. 6. Acceptor. 7. Participans. 8. Mutus. 9. Non obstant. 10. Non manifestans.

8. **Q**uoniam damnum inferens ad restitutionem tenetur? Si non facit ex intentione, neque scienter, nullam subit restituendi obligationem. *Ex serui facto?* Si dominus fuit in culpa, tenetur: secus si absque culpa, saltem in interiori conscientia foro.

9. **S**upponitur ne mortalis culpa ad obligationem sub mortali restituendi? Supponitur. Vnde alium occidens in primo vel secundo motu, ad ullam restitutionem non tenetur, Profectò ex dolo, & culpa lata tantum, tenetur quisque in conscientia; culpa verò lata vt obliget, mortalis esse debet. *Quid culpa lata?* Diuidunt Theologi culpam in laram, latiore, latissimam, leuem, & leuissimam. *Latissima* est dolus apertus. *Latior* est dolus præsumptus. *Lata* est omissio illius diligentia & circumspectionis, quam passim homines eiusdem conditionis adhibere solent. v.g. si quis librum commodatum relinquat foris ante ostium. *Leuis* est omissio eius diligentia & circumspectionis, quam solent diligentiores illius artis, vel professionis adhibere. *Leuissima* est omissio diligentia, quam diligentissimi & prudentissimi adhibent. *Lessius lib. 2. c. 7. num. 23.*

10. **Q**uid si occultè infero damnum? Teneris refarcire. *Expensus verò, quas tertius innocens fecisset in carcere, exilio, &c. tenetur ne verus damnificator refarcire?* Non nisi tempore delicti sciisset id damnum innocenti illi fore imputatum.

11. *Quid si causa sit damni?* Causa cum qua ad damnum tenetur: qui verò iniusti operis causa non est, minimè tenetur ad damnum.

12. *Quandònam cooperatores tenentur ad restitutionem?* Profectò cooperans minimè excusatur ex eo, quòd alius eisdem cooperatus erat. At si eodem modo damnum erat inferendum, etiam si nemo cooperatus fuisset ad restitutionem non tenebitur.

13. *Opus ne est ut sit causa sine qua non, ad restitutionem obligationem?* Minimè; satis est, fuisse causam cum qua damnum factum sit. *Tenetur ne in solidum quilibet ex cooperatis?* Ita planè, quando totius damni causa est: si partis tantum, pro parte tenebitur. Vnde milites quando ad idem individuum cooperantur damnum, tenentur in solidum. Profectò principalis in actione iniusta lucratiua est ille, qui lucrum habet, vel mala fide consumpsit. In ea quæ lucratiua non est, primo loco restituere debet mandans, deinde mandatarius tertio alij suo ordine: hoc probabiliter: at probabilius existimo cum *Filiucio* & aliis ordinem inter secundarios non esse, sed omnes teneri pro rata. Cum autem plures in eodem genere cooperantes sunt, singuli in solidum tenentur.

14. *Quid si unus restituat?* Si sit is, qui rem mala fide accepit, socij ad nihil tenentur; si principalis, ceteri liberantur. Sic enim si principali remissio fiat, non tenentur ceteri. Cum plures eiusdem ordinis sunt, ceteri non liberantur; si damnum passus cedat minus principali, non liberantur reliqui.

15. *Quid de Mandante?* Mandans planè efficax causa est damni. Porro non iubens, sed ratum solummodo habens delictum iam factum, non tenetur ad restitutionem.

16. *Consulens quid?* Si consulens falsum consilium præbeat, satis est illud retractare: si verum, oportet etiam ut remoueat voluntatem eius, cui consuluit: vel efficiat, ut tertius admonetur: postea si sequatur damnum, consulens non tenetur.

17. *Paratus est quis furari centum aureos, consulo furari solidum quinquaginta: tenetur ne ad restitutionem?* Minimè; quia nulla per meum consilium irrogatur iniuria, potius quæ irroganda erat, imminuitur.

18. *Consentientis obligationem expendat.* Si ab eo pendat damnum secutum, & consentiat ante damnum illatum, vel in ipso actu, tenetur restituere. Cum multi sunt consentientes, si omnium sententia requiratur, omnes tenentur: secus si cau-

tum certus numerus illorum; alij enim postea licet peccent, non tenentur.

19. *Laudatoris quanam obligatio?* Laudans quidem seu palpo directè damnum intendens ad restitutionem tenetur: ind. rectè autem, tunc tantum; quando culpabiliter non aduertit.

20. *Receptoris adnota iniustitiam.* Receptor formaliter ad restitutionem tenetur; non qui materialiter tantum sine crimine recipit.

21. *Participans quid?* Si sponte concurrat, etiam obnoxius est restitutioni, secus si iusto metu.

22. *De muto, aut non obstante, vel non manifestante quidnam?* Si causa negatiua sunt, tunc obligantur, cum ex officio tenentur, vel ex contractu loqui, obstare, aut manifestare: secus si tantum ex charitate.

23. *Suadeo alteri, ut non impediatur proximi damnum: tenentur ne ad restitutionem?* Si tantum ratione & præcibus id geras, peccas grauius, sed ad restitutionem non teneris.

24. *Tenentur ne ad restitutionem custodes non denunciantes?* Tenentur quidem ad damnum secutum, sed non ad penam filco soluendam, si reus denunciatus esset. Idem assero de teste reum in iudicio non manifestante.

25. *Confessarij pœnitentes ad restitutionem debitam non cogentes tenentur ne restituere?* Probabile est non propterea teneri ad restitutionem, etiam non admonentes, quando tenentur.

CAPVT III.

De circumstantiis Restitutionis.

26. *Quotnam Restitutionis circumstantia?* Quatuor præcipuæ. Quid, Cui, Vbi, Quo ordine sit restituendum. *Circumstantiam, Quid, expone.* Possessor bonæ fidei statim ac scit rem alienam esse, tenetur illam vero domino restituere. Fructus extantes etiam sunt restituendi: *Si consumpti sunt?* Tantum restituendum id, in quo factus est exiis ditior.

27. *Si bona fide emit à fure, & alteri vendidit?* Restituat id, in quo ditior factus est. *Si res deterior fiat, aut destruat?* ad nihilum tenetur.

28. *Quid de mala fidei possessore?* Malæ fidei possessor vl-

tra rem ipsam, si extat, tenetur restituere valorem eius si consumpta esset, & periisset etiam casu fortuito; fructus item naturales, & industriales, (non autem si merè industriales fuerint) expensis tamen necessariis detractis.

29. *Dubia autem fidei possessor ad quidnam tenetur?* Si ab initio ea sit, moralem diligentiam adhibere debet; ea facta, si adhuc suspensus manet, restituere debet; si autem probabiliter hæreat parti sibi fauorabili, poterit retinere. Dubitatio autem aduenit post bonæ fidei possessionem, nihil officit.

30. *De circumstantia, Cui, differe.* Si dominus certus est & notus, ei restitutio facienda; si ignotus, dandum pauperibus post adhibitam diligentiam. Idem assero, si dominus certus quidem sit, sed absens, & res modica.

31. *Quid quando creditor incertus est, ut multi ex communitate? Vel augendum tantundem est in pondere, vel descendendum in pretio, vel dandum pauperibus.* Si bona incerta sunt, v. gr. inuenta? Post diligentiam danda pauperibus sunt. Possunt ne ab inuentore retineri? Si pauper sit, non dubium; imò licet pauper non sit probabile est, retinere posse; quia sua vititur fortuna, *Accepta pro turpi actu faciendo?* Danti restituenda, licet hic actionem repetendi illa non habeat, in penam.

32. *Circa circumstantiam, Vbi, quidnam?* In loco ubi res est, reddenda est, si bona fide possessa sit; si mala, ubi inique est accepta; res autem debita ex contractu, restituenda ubi in ipso designatur.

33. *Quo ordine restituendum est?* Si non adest copia omnia mox restituendi, animus saltem habendus. Profectò ordo restituendi hic est. Si bona debitoris sufficiant, nullus ordo seruandus. Sin minus, priùs soluenda sunt debita certa, quam incerta; inter certa autem præferenda res extans in specie aliis. Prius etiam id restituendum, cuius non fuit translatum dominium. Iure communi primò soluendæ sunt moderate expensæ funeris, inuentarij, & pro adeunda hæreditate. Secundò, præferendi ij, quibus bona sunt hypothecata. Tertio, inter hypothecarios creditores præferendi priores tempore. Excipe septem casus, in quibus posterior tempore præfertur prior. 1. Est mutuantis ad refectionem, vel conseruationem rei. 2. Mutuantis pro re custodienda. 3. Hypothecæ dotalis. 4. Empij pecunia pupilli. 5. Mutui ad aliquid emendum. 6. Contrahentis cum fisco. 7. Concedentis pecuniam ad militiam. Quarto Hypothecariis succedunt personales creditores, & inter hos prælationis priuilegium habens, deinde creditor titulo oneroso, postea titulo gratuito, denique hæredes, legatarij.

34. Inter debita ex delicto & contractus est ne ullus ordo? Probabiliter assero cum Fillucio, & aliis nullum ordinem esse. Habet ne pauper ius prelationis? Minimè, nisi vel in extrema, vel saltem graui in necessitate constituatur.

CAPVT IV.

Causas excusantes à restitutione recenseo.

35. Quanam causa excusantes à restituendi obligatione? Multas subiiciam. Prima sit ex parte rei alienæ. Secunda ex parte debitoris. Tertia ex parte publicæ potestatis.

36. Quomodo quis ex parte rei alienæ excusatur? Si res amittatur absque culpa debitoris. Si per tertium fiat restitutio, & hic pro se retineat, tenetur debitor.

37. Quonammodo autem ex parte debitoris? excusat ignorantia facti, & iuris, si probabilis sit. In dubio, an sit aliena, post diligentiam retineri potest. Inopia excusat, dum ea durat. Item impotentia, & necessitas grauis. Quid in pari credito is necessitate? Minimè pressus graui necessitate excusaretur. Damnum animæ etiam præferendum restitutioni. Et detrimentum in rebus propriis non debitis. Notabilis item iactura decentiæ status. Compensatio etiam excusat, vt si solutio fiat creditori. Cessio in foro externo excusat: in conscientia minimè, nisi ex adiuncta necessitate; quod si ad pinguiorem fortunam venerit, tenebitur. Valet ne confessio debitoris? De iure communi valet, secus de iure particulari Sixti V. Remissio libera creditoris etiam excusat.

38. Quonammodo denique ex parte publicæ potestatis quis ab obligatione restituendi absoluitur? Excusatur iuris auctoritate, vt in præscriptione, & iudiciis.

CAPVT V.

De Restitutione in particulari.

39. Ad quidnam tenetur, qui proximum in bonis spiritualibus læsit? Qui fraude ad peccandum induxit? Retrahat à peccato, fraudem auferendo. Prælati subditum ad culpam impellens? Ex iustitia curare debet emendationem. Qui sine fraude induxit ad culpam? Ad nihil ex iustitia tenetur.

S. I. Læso in bonis spiritualibus.

40. *Voluntariè quis deceptus est, vel fraude quidem; sed deinde voluntariè perseveravit: est ne in decipiente ulla restitutiois obligatio?* Nulla inducitur in decipiente obligatio, ad illius emendationem procurandam.

41. *Docere verum teneor, & falsum docui: ad quid obligor?* Teneris veritatem docere. Qui verò tantùm falsam doctrinam docuit, etiãsi ex officio ad id non obligetur, tamen proximum tenetur ab errore reuocare.

42. *Retraxit quis novitium à Religione ex iusta causa? Ad nihil tenetur.* Imò etiã cum laude fieri id aliquando posset, v.g. si parentes in extrema necessitate constituti; aut in graui, esset subueniendum.

43. *Qui verò non ex iusta causa, sed citra vim & fraudem, retraxit, debet ne aliquid Religioni?* Ad nihil Religioni tenetur ex iustitia; ex æquitate tamen hortari debet ad habitum resumendum.

44. *Quid si fraus, vel metus intercessit?* Restituere tenetur in primam libertatem ingressurum, & Religioni spem temporalis commodi ab eo recipiendi.

45. *Si possessum retraxit absque fraude?* Reditum ex charitate persuadere debet. *Si autem cum fraude?* Tenetur Religioni restituere emolumentum temporale ad arbitrium boni viri, & damnum professo ipsi secutum ex fraude.

§. 2. *Lesio in bonis natura.* 46. *Ad quidnam teneatur qui proximum in bonis natura lesit?* Tantùm pro temporali damno tenetur ad restitutionem; pro damno sensuum præcisè ad nihil tenetur; quia nullo est pretio æstimabile.

§. 3. *Lesio in bonis artificialibus.* 47. *Ad quid autem teneatur, qui proximum lesit in bonis que spiritualibus adnexa sunt? Impedit quis, v.g. habentem ius ad beneficium: ad quidnam teneatur?* Tenetur equidem restituere ad iuris æstimationem.

48. *Dignum impediens à beneficio, ad quod ius non habebat, tenetur ne ad aliquid?* Si fraude impediuit, ad æstimationem spei tenebitur; citra fraudem autem tenetur ad nihil. *Procurari minus digno.* Digniori teneris ad æstimationem damni, si beneficium in concursu detur.

49. *Quis concurrrens ad beneficium, se dignum putat: tenetur ne digniori renunciare?* Tantùm tenetur ex charitate; quia absolute dignus capax beneficij est. Sed in dubio nũ sit alter dignior, nec ex charitate tenebitur. Quod si beneficium simplex sit, etiã si cognoscat digniorem alterum, tenetur ad nihil.

50. *Quid si Prælati indignum eligat?* Ecclesiæ restituar æstimationem damni.

51. Patronatus fruor : teneor ne digniorem presentare? Patrono quidem satis est, si dignum presentet, instituendus tamen dignior, si Patronus nullas in fundatione condiciones apposuit.

52. Si adstrinxit ad patriam, consanguinitatem, & huiusmodi? Satis est, si dignus presentetur; si plures sint, dignior eligendus. Quid de resignante? Debet equidem digno resignare.

53. ¹ pluribus fit electio, & maior pars eligit indignum: quid tunc? Satis est omisso digniori, trahere alios ad dignum. Si maior pars dignum velit, omisso digniori? Nulla culpa illi adherere, nisi per concursum facienda est electio; tunc enim obligatio adesset restituendi damni æstimationem. Admonerim maiorem dignitatem haud ex sola scientia assumi debere, sed ex moribus simul. Vnde quis superans aliam scientia minùs dignus potest æstimari; quia alter minor scientia, sed sufficiens, maior est modestia, &c. Colligo hinc ad examinatores spectare gradus scientiæ, ad Prælatum autem, cui spiritualis cura, merita virtutis ponderare, ut digniorem, id est, qui scientia sufficiens virtute excellit, (quando alij scientia superiores: inferiores sunt moribus) beneficiis addicat.

54. Ad quidnam autem obligatur, qui proximum in bonis corporis lesit? v. g. Iudex hominem in vita ledens? Teneor ad restitutionem vitæ & damnorum, vitæ inquam, id est, debet id reddere, quo vita ex viri boni assignatione æstimari debet. §. 4. Lesio in bonis corporis.

55. Quid de teste ledente suo testimonio? Si non legitime interrogatus ledat aliquem, ad vitæ, famæ, & damnorum restitutionem tenetur: secùs si legitime interrogatus sit; debet enim veritatem aperire.

56. Proximum cuius lesit in vita: ad quid tenetur? Ad expensas vulneris, & temporale damnum iuxta æstimationem utilitatis, quam allaturus fuisset, si vixisset; detractis quidem, quæ pro suo victu, & vestitu consumpsisset; ad expensas funeris, & damnum vitæ naturale non tenetur, si sit homo liber.

57. Quis erat natur. li, aut iusta morte periturus, illam hostis prevenit: tenetur ne ad restitutionem? Minimè; quia paruum illud temporis interstitium vix pretio æstimabile.

58. Tenetur ne homicida, qui pœna mortis punitur, aliquid aliud restituere? Minimè. Cuiam homicida tenetur? Tantùm hæredibus, qui reputantur vna persona cum defuncto, ut sunt parentes, filij, & vxor: aliis non tenetur.

59. *Quinam praeerea homicida à restitutione liberatur?* Si occisus morti proximus remittat, vel erat iuste occidendus, prouocauit in duello, vel inuasor fuit, & cum moderamine occisus, ad nihil tenetur homicida.

60. *Ad quidnam tenetur ledens in membrorum integritate, vel summitate?* Ad expensas in curatione vulneris, & ad estimationem spei lucrandi, & damni secuti. Pro cicatrice tellecta nihil restituendum, si sit percussus homo liber.

61. *Laesit qui, in libertate,* Tenetur in primum statum restituere.

62. *Qui virginem violauit?* Si consentientem, ad nihil ex iustitia tenetur, ex charitate, & pietate teneri potest: si vi vel fraude corrupit, tenetur ad damna secuta, vel coniugium si promisit; si vero decenter nupta sit, ad nihil tenetur.

63. *Quid se corruptam violauit?* Tenetur pro iniuria veniam petere, & secuta damna refarcire.

64. *Ad quidnam tenetur adulter?* Si partus non sit secutus, ad nihil tenetur; si sequatur, tenetur, primò alere à tertio anno vsque ad pubertatem; deinde ad restituendam legitimis filiis hereditatem; multòque magis, si illegitimum marito supponi suasisit. Adultera autem tenetur quantum potest, procurare, ne legitimi heredes aliquo damno afficiantur.

S. 5.
Laesio in
bonis fa-
ma.
65. *Ad quidnam tenetur, qui proximum laesit in bonis fama?* Fama quidem per detractionem laeditur, quae est alienae famae occulta, & iniusta violatio. Quot modis laedi potest fama? Duobus. Primò imponendo falsum crimen proximo. Secundò occultum crimen quantumuis verum manifestando.

66. *Quanta materia debet esse, ad inducendam restitutionis obligationem?* Grauis quidem, & defectus moralis, hoc est, vitium voluntarium; nam defectus naturalis non inducit. Debet praeerea esse speciale peccatum.

67. *Si crimen sit publicum.* Nulla est obligatio restituendi solum enim occultum crimen manifestare iniustitia est.

68. *Est ne fama cum periculo vita mea restituenda?* Non, nisi laeso idem periculum immineret, aut magnum Reipublicae damnum.

69. *Si fama verbis non potest restitui, debeo pecuniis compensare?* De iustitia non, ex charitate debes, vel si ad id condemneris à iudice.

70. *Refert quis alterius peccata: quando im tenetur restituere?* Si ea ratione refert, vt audientes induci meritò possint ad cogitandum malum graue de proximo, tenetur ex iustitia ad restitutionem. Si putet audientes ex propria leuitate, non

ex

ex vi relationis (quæ ad tam graue iudicium non inducit ex se) credituros, ad charitatem pertinet tacere. Si verò prudenter existimet; nullam inde orituram infamiam, nec peccat grauius; nisi qualitas criminis valde grauis esset, nec ad restitutionem consequenter tenetur.

71. *Obligatur ne detractoris auditor?* Non nisi detrahentem inducat, vel ad prosequendam detractionem excitet. *De infamia proximi delectatur.* Contra charitatem delinquit.

72. *Pluribus quis proximi delictum aut immediate, aut mediè manifestauit.* Per se, vel per alium coram omnibus retractare debet. *Qui falsum dixit?* Dicat se esse mentitum.

73. *Qui, verum occultum propalauit?* Vel dicat perperam se fuisse locutum, vel mendacem fuisse (cum indirecta affirmatione, quia omnis homo mendax,) vel laudet in iis in quibus detraxit.

74. *Qui retulit ex alijs audita?* Dicat vel se esse mentitum, vel retulisse leuiter, & pro falsis reputare.

75. *Quot sunt causa, quibus potest quis ab obligatione restitutionis fama liberari?* Multæ. Prima, quidem, si interueniat remissio. 2. Si sit impossibilis restitutio. 3. Si non potest fieri sine propriæ famæ præstantioris iactura. 4. Si bona fide putauit crimen publicum esse, & verum. 5. Si prudenter iudicet infamiam extinctam esse. 6. Si ex restitutione quod iam est obliuioni traditum rursus reuiuiscere timeatur non sine nouo proximi dedecore.

76. *Quid si honor omissione ledatur?* Restitui debet vel petitione veniæ, vel honorifica salutatione, vel inuitatione ad mensam, honorificum locum exhibendo.

77. *Iam verò ad quidnam obligatur, qui proximum in bonis laesit externis, v. g. fur?* Hic equidem debet mox reddere, quod furatus est. Quousque alienam rem detinet vno peccato continuo peccat: interrumpitur ratione impotentia, Retractio- nis notabili tempore, & contrarij propositi. §. 6.
Laesio in
bonis ex-
ternis.

78. *Qui aliena re utitur?* Continuat vnum peccatum. Augetur culpa per vsum quando dominus ægrè laturus talem vsum censetur.

79. *Potest ne vis debitori inferri?* Minimè, nisi res propria apud illum extaret in propria specie, & aliter non posset recuperari.

80. *Tenetur ne ad restitutionem filius de bonis paternis occultè sumens?* Ita equidem, si sit notabilis materia, & non habeat causam excusantem. Materia prorsus crescit, aut inuitur iuxta paternas diuitias. Communiter tres aureos

Filliuc.

Fillicius pro notabili materia assignat, quæ filium obliget ad restitutionem. Id quod de vxore furripiente de mariti bonis assumarim.

81. *Quanam est obligatio inferentis damnum in re in dies crescente, ut in segete, pullisque animalium? Tenetur ad restitutionem damni, prudentis arbitrio.*

82. *Proicit quis in tempestate alienas merces proprijs parca. Tenetur pro sua parte ad restitutionem; si autem nullas proprias haberet, ad nihil teneretur.*

CAPVT VI.

*Praxis circa materiam de Restitutione ex Societate
IESV Doctoribus.*

83. *Quanam in Restitutione consideranda; Nouem quidem hisce vulgaribus Carminibus comprehensa:*

*Quid quid restituet, cui, quantum, quomodo, quando,
Ordine quòve loco, quæ causa excuset iniquum.*

Primo, *quis* teneatur restituere ex triplici radice, iniusta scilicet actione, ex re aut bene accepta, & ex iniquo contractu. Secundo, *quis* non teneatur. Tertio, *quid* restituendum. Quarto *cui*. Quinto, *quantum*. Sexto, *quomodo*. Septimo, *quando*. Octauo, *quo ordine*. Nono denique, *quo loco*.

§. I. 84. *Scio, fieri debere restitutionem ex actione iniusta, bello scilicet, furto, usura, impedimento boni alterius, homicidio, strupro, &c. Rogo, quando nam restituere teneatur impediens bonum alterius. Si quis impedit bonum, ad quod alter ius habet actione iniusta contra iustitiam, nempe vi, fraude, mendacio &c. tenetur ad restitutionem. Si id faciat actione mala contra charitatem, vel aliam virtutem, nempe precibus, blanditijs, &c. etiam ex odio alterius, non tenetur. Ratio discriminis, quia vi, & fraude violatur libertas collatoris, in qua ius conditionale alterius situm erat: precibus & blanditijs non violatur. Lessius lib. 2. c. 12. dub. 18. n. 123.*

85. *Fraude & mendacijs impedio, ne quis reus sententia pecuniaria fisco (v.g.) applicanda, afficiatur: rogo, an teneatur ad restitutionem? Non teneris; quia poena non debetur ante sententiam; quare qui sententiam impedit, efficit quidem ne fiscus, aut alius acquirat ius, non tamen violat acquisitum. Lessius lib. 2. cap. 12. dub. 18. num. 134. Scio Molinam tom. 1. tract. 1. d. 65. n. 36. contrarium docuisse.*

86. An idem dicendum in pœna conventionali? Ita planè; quia nisi aliud exprimatur, intentio contrahentium videtur esse, quod non debeat solui nisi post sententiam. Sanchez de Sanch. Matr. tom. 1. lib. 1. d. 37. n. 4.

87. An hæreticus, qui fraude & mendacijs se defendit, teneatur sua bona restituere fisco, cui aliàs erant applicanda. Non; quia fiscus nondum ius acquisierat. Lessius citat. Less.

88. An adultera, quæ per fraudem se defendit, aut falsis testibus adulterum probavit virum, teneatur restituere viro dotem, quam ipso iure acquisisset? Ante sententiam non tenetur ex Lessij mente (quidquid Layman. lib. 3. sect. 5. tractat. 2. Less. capite 7. obijciat) sed solum expensas, quas vir in lite impendit. Laym.

89. Iniusta ne actio homicidij, mutilationis, stupri, damnificationis in corpore, vel fortuna, sit restitutioni obnoxia? Est planè. Tenetur homicida hæredibus occisi restituere damnum temporale ex homicidio, mutilatione, aut deformitate secutum: minimè verò pro ipsa occisione, & ad compensandam vitam occisi; quia ex Iurisprudencia damna corporis liberi non possunt pretio compensari. Vnde si occidatur servus, aut animal, vel deturpetur, vt minus valeat pro ipsa occisione aut deturpatione, debetur restitutio. Lessius ibid. c. 9. Less. dub. 23. num. 141.

90. Tenetur ne Petrus, qui inuoluntariè occidit Antonium, aliquid restituere? Non, sicut nec qui iustè inuasorem interemit; quia sicut non fit irregularis, ita nec restitutioni obnoxius; nisi causa data sit efficax, & mors ex illa præcisè secuta sit. Lessius dub. 15. Less.

91. Dedisti operam rei suæ licitæ, suæ illicitæ; sed sufficientem adhibuisti cautionem, ne aliquid inde proximo damnum sequatur: attamen deinde casu mors secuta est: an tibi sit imputanda, vt restituere damna tenearis? Minimè; quia præuia diligentia omne à causa voluntarium abstulit. v.g. Clericus, Chirurgus, venator, si post debitam diligentiam hominem casu interimant, ad nihil teneri: imò nec si culpa leuissima, aut leuis interueniat. Ex Lessio citato. Less.

92. Gestum est in duello homicidium: quinam teneatur ad restitutionem? Qui prouocauit. Ambo sese prouocauerunt. Nullus tenetur; quia tunc adest pactum implicitum, quod occisor ad nihil teneatur: & multo minus si prouocatus fuit; quia volenti non fit iniuria. Lessius vbi supr. Less.

93. Scio ex iniusta actione etiam concausas ad restitutionem teneri hisce Carminibus expressas:

Lessio,

*luffio, confilium, consensus, palpo, recursus,**Participans, mutus, non obftans, non manifestans.*

Rogo igitur, quandonam consulentes damnatum alterius ad restitutionem teneantur? Quando damnatum secundum substantiam omnino ex eorum consilio secutum sit. Secus si iam determinatum fuerit secuturum, & consilium solum concurrat ad modum, ad circumstantiamque loci, aut temporis. v. g. ascendenti per fenestram scalam tenes, aliam ascensuro. *Laym. lib. 2. sect. 5. tract. 2. cap. 5. num. 2.*

Laym.

94. Dubito, an damnatum proximo, ex meo consilio sit secutum: teneor ne restituere? *Asseruit Sanchez sum. tom. 1. lib. 1. c. 10. num. 44.* quia possessio stat pro obligatione. *Addit Henriquez lib. 4. cap. 16. num. 3.* ab onere restitutionis consulentem te liberari, si fur, vel homicida dicat, tuo consilio minime furtum, aut homicidium perpetrasse. *Sanchez id solum admittit, quando reus esset fidei dignus, aut alia coniectura confluerent. Profecto alij ex externis probabiliter excusant dubitantem; quia odia debent restringi, & in dubiis melior conditio possidentis.*

Sanch.
Henriq.

Sanch.

94. *Non obftans, & non manifestans, quandonam ad restitutionem teneatur?* Cum damnificationem proximi ex iustitia impedire, aut manifestare tenetur. v. gr. famuli domestici in ordine ad furtum extraneorum; quia eo ipso, quod domestici fiunt, domum aliquo modo custodire, & ab extraneorum iniuriis defendere tenentur. *Quid in ordine ad confamulorum furtum?* Ille solus tenetur, cui penus custodia specialiter est commissa. *Laym. lib. 3. sect. 5. tract. 2. c. 5. n. 7.*

Laym.

96. *Tenetur ne testis citatus, & intimatus à iudice ob negatam testificationem, & suam restituere parti damnatum secutum?* Non; quia non certo constat talem ex officio siue ex iustitia teneri ad procurandum bonum, vel impediendum malum partis actricis. *Sic Tanner. 2. 2. d. 4. q. 6. dub. 2. n. 79.* At *Valent. tom. 2. d. 5. q. 14. p. 1.* contrarium asseruit.

Tann.
Valent.

97. *Tenetur ne testis, aut testimonium negans, aut falsum asserens in fauorem rei: aut ipse reus, qui legitime interrogatus, abnegauit delictum: restituere se se, vel parti laese damnatum ob non inflictam reo poenam pecuniariam?* Minime siue arbitraria poena sit, siue taxata. *Vasq. 1. 2. d. 175. c. 12.* Porro *Laym. c. 6. num. 4.* probabiliter putat ad taxatam teneri.

Vasq.
Laym.

98. *An custodes portarum, aut sylvarum non manifestantes eos, qui merces, aut ligna asportant: aut publici aestimatores, vulgo Ficles, non denunciantes eos, qui res carius vendunt, vel falsis ponderibus vtuntur, aut mensuris: teneantur*

ad

ad damna restituenda? Negatiuè respondet *Lessius lib. 2. c. 13. dub. 10. num. 73.*

99. An iudex non damnans ad talem pœnam ex iure, teneatur? Non tenetur ex *Tann. sententia n. 81.* Horum autem resolutionum ratio est, quia hi omnes non delinquant contra iustitiam commutatiuam, sed contra regalem. Profectò reus, & testes verum dicere, custodes & alij denunciare, iudex pœnam iustam infligere tenentur, vt Reipublicæ pax seruetur, damna impedianur; non verò vt fiscus, & is, qui pœna pecuniaria applicanda esset, huiusmodi accretione dicetur.

100. Non impedio quosdam, qui nomine meo alteri damnum sunt illaturi: teneor ne ad restitutionem? Si teneris ex officio impedire, restituere debes; si non teneris ex officio, tunc solummodo teneris ad restitutionem, quando damnificatores scirent, te iniquum eorum propositum notum habere, & non contradicere, quod esset tacitè consentire. *Rebellus p. 1. lib. 2. q. 14. sect. 3. num. 13.*

101. Filius patris, seruus domini nomine damnum intulit, quod post factum pater, aut dominus ratum habuit: tenentur ne pater, aut dominus ad restitutionem? Non; quia reuera causa damni non extitere. *Lessius dub. 3. n. 13.*

102. De rei bene acceptæ restitutione differamus. Scio, res inuentas si dominum habent, ei restitui debere, si non inueniatur dominus, quid? Restitui debent pauperibus ex vsus recepta consuetudine, in domini voluntate rationabiliter fundata. Ast ex aliorum sententia probabiliter retineri possunt ab inuentore diuitem, aut mediocri fortunæ; quia in iure idem est, dominum ignorari, ac rem nullius esse.

103. Possessor fui bonæ fidei, seu dubitare incipio, num res, quam possideo, mea sit: possum ne illam retinere? Si post adhibitam diligentiam adhuc dubius manes, retinere poteris; quia melior tunc possidentis conditio, nec foro in externo possessione expoliarens. *Lessius lib. 2. c. 14. dub. 4. n. 23.*

104. Posses ne rem illam dubiam vendere? Posses, sed, adnotante *Lessio*, & dubium emproi exponere, & paratus esse deberes vero domino pretium reddere, si rem esse illius constiterit. Porò id abnegat *Sanch. Decal. lib. 2. c. 3. n. 187.* quia possessor bonæ fidei, quando non habet rem apud se, solum tenetur ad id, quo est effectus locupletior.

105. Possessor bonæ fidei post adhibitam diligentiam incipio magis inclinare in eam partem, quod res mea non est: teneor ne restituere? Docet *Coninch d. 34. dub. 10. n. 93.* teneri, aliquid restituere iuxta inclinationem, & propensionem. At *Palanus Pal.*

Tann.

Rebell.

Less.

§. 2.
Restitutio ob rem acceptam.

Less.

Sanch.

Conin.

tom. I.

350 *Moralis Theologia Tract. III. Injustitia,*
tom. 1. d. 2. part. 2. num. 11. putat, ad nihil teneri; quia possessio
omnibus contrariis rationibus non conuincitibus præpon-
derat.

Pal. 106. *Quid si bona fidei possessor neglexi veritatem vestigare,*
ex quo impotens agnoscendi veritatem euasi? Asserit Palau ad
nihil teneri te putat, licet negligentia piaculo reus extiteris;
cum quia possides, & possidere bona fide cœpisti: tum quia
non satis constat, quod tua negligentia alicui damnum in-
tulerit.

Leff. 107. *Venditor accipit bona fide pecuniam, & cum propriis*
commiscet: tenetur ne comparente domino restituere? Asserit
Vasq. *Lessius cap. 20. dub. 18. num. 57. Sed negat Vasquez de restitu-*
cap. 9. §. 2. dub. ult. quia non tenetur ratione iniustæ acceptio-
nis, qui bona fide accepit; nec ratione rei acceptæ, cum pec-
uniam acceperit in pretium, & bona fide assumpserit, vel
cum sua commiscendo suam effecerit: nec enim in aliquo
factus est ditior.

S. 3. 108. *Scio contrahentes cum pueris, seruis, Religiosis, & aliis,*
qui non habent dominium, vel liberam rerum administrationem:
Restitu- *tenere restituere quidquid etiam per contractum onerosum ac-*
tio ob *quisiere: rogo, an pupillus habens sufficientem ætatem teneatur*
iniquū *stare huiusmodi contractui, ita ut contrahens non teneatur re-*
contra- *stituere? Profecò sufficiens ætas in mare est decem anno-*
ctum. *rum, in fœmina autem nouem cum dimidio. Si ergo pupil-*
lus contractum onerosum ineat circa res suas mobiles sine
tutore aut curatore, probabile est teneri stare contractui de
iure naturæ; quamuis uti possit beneficio restitutionis in in-
tegrum iuris ciuilibus: quia obligatio naturalis oritur ex con-
sensu. Tannerus 2. 2. d. 4. q. 6. dub. 11. num. 310. Qui ergo

Tanner. *aliquid à pupillo decem annorum mare, aut nouem cum di-*
midio fœmina per contractum onerosum acquisiuit, potest
sibi retineri, donec iuris ciuilibus beneficio repetatur. At quia
contraria sententia probabilis est, pupillus potest palam ac-
cepta à contrahente cum ipso abripere, si in iudicio diffi-
culter sint repetenda. Layman. lib. 3. sect. 5. tract. 4. c. 9. n. 7.

Laym. 109. *Fingit se quis Episcopum expulsam, aut Principem*
expoliatum, aut pauperem mendicum, ut elemosina titulo pe-
Granad. *cunias extorqueat: tenetur ne restituere? Respondeo ex Gra-*
nado 2. 2. cont. 3. tract. 1. d. 7. num. 4. non teneri in elemosy-
nis paruis, quæ dantur mendicantibus ostiatim; quia absque
ullo onere impertiuntur. Secus in magnis, in quibus conditio
illa mente retenta: Si es pauper, quam aliqui interuenire ar-
bitrantur, videtur locum obtinere.

110. Rogo

110. Rogo circa contractum innominatum, (do, ut facias) num si iudex recipiat munera pro ferenda iusta sententia, teneatur ad restitutionem? Restitui debet quidquid accipitur pro opere aliàs debito ex iustitia. Secus si sit debitum ex charitate, vel alia virtute. Tannerus 2. 2. d. 4. quest. 6. dub. 10. num. 291.

Tanner.

111. Suppono causam esse aequalem: potest ne aliquid iudex accipere? Docet Fagundez Dec. tom. 2. lib. 8. cap. 26. aliquid accipi posse non solum ab electoribus ad maioratum, cathedrali, capellam; sed etiam à iudice, quando (ut supponis) sententiam profert in causa æquali, secus lusa lege positiva in contrarium; quia pro suo arbitratu potest cuilibet parti dare victoriam, quare datur locus gratificationi, quæ est pretio æstimabilis, ut pote quæ plerumque cum iactura amicitia, & gratia alterius partis coniuncta est.

Fagund.

112. Iudices ac Ministri publici munera ex mera liberalitate, & gratitudine collata assolent accipere: teneatur ne restituere? Non nisi lege aliqua positiva prohibita sibi essent; in quo casu non tenentur restituere ante sententiam. Molina de Iust. tom. 1. d. 88.

Molina.

113. Scio ab obligatione restituendi excusare creditoris remissionem, seu renunciationem. v. gr. stuprator virginis, qui ab ea illarum damnorum remissionem obtinuit, ad nihil tenetur: rogo autem an debeat esse expressa remissio huiusmodi? Sufficit præsumpta. v. g. ex homicidio viri nobilis nulla restituendi oritur obligatio; quia viri nobiles, & diuites ex communi usu huic iuri videntur renunciasse, solum iniuriæ memores. Sanchez opusc. tom. 1. lib. 1. cap. 4. dub. 11. num. 6. Famuli recipientes pecuniam à iustoribus pro chartis, candelis, aqua frigida, &c. non tenentur restituere excessum, quia tollitores censentur remittere, cum fraus absit. Saa v. tractat. Saa. num. 1.

S-4.

Quis nõ

teneatur

restituere.

re.

115. Scio

115. Scio excusare à restitutione quocunque ex capite scienda grauem necessitatem: rogo, an absolueudus homicida, qui non vult restituere, ad vitandam superuenturam grauem necessitatem? Non tenetur, nisi hæredes occisi eadem necessitate laborarent. Sanchez dub. 7. n. 2.

Sanch.

116. Scio aliquos asseruisse, cessionem bonorum excusare adeo ut quos possit in conscientia retinere suo, & familia victu necessaria, etiamsi multa debita ex delicto notorio iniuste contraxisset: quidnam sentiendum? Porro Lessius probabilem hanc sententiam docens, contrariæ adhæsit; quia ignominia, quam qui cessit bonis sustinuit, non satisfacit debitis tanquam solutio; sed delicto, quod præsumitur, in accipiendis mutuis cum impotentia solutionis, tanquam pœna. Sic ille lib. 2. c. 16. dub. 3. n. 63.

Less.

117. Scio acquisitionem per sponsonem, vulgo Apuesta, à restitutione excusare: rogo, an sponso sit iusta non solum si neuter certitudinem habeat, sed etiamsi alter habeat, & protestatus se habere, alter nihilominus vult spondere? Iusta est; quia volenti non fit iniuria. Sanchez. c. 8. dub. 13. n. 11.

Sanch.

118. Scio, bona fidei possessorem, qui rem alterius bona fide consumpsit, non teneri restituere valorem, nisi in quantum factus est locupletior. v. g. consumpsit bona fide vestem alterius solum tenetur ad pretium vestis, quam alioqui emisset: rogo si quis in alieno conuiuio cibos furtiuos comedisset, teneretur ne restituere, quantum domi expensurus fuisset pro illo cibo? Sanchez. asseruit summ. tom. 1. lib. 2. cap. 23. num. 34. quia in illo factus ditior. Ast ex aliorum mente probabile existimo, in iis, quæ unico actu consumuntur, non adesse onus restituendi, nisi fur ad restitutionem impotens euasisset; quia dominus rei non habet ius ad res ipsas iam absumptas, sed ad personam furis pro æqualium, aut similibus restitutione, vel pretio illarum.

S. 5.

Quidnam restitui debeat.

Sanch.

119. Emit quis bona fide rem furtiuam, & vendidit eodem pretio: teneturne restituere pretium domino comparanti? Non; quia totum actum est bona fide, & ipse in nihilo factus est ditior. Lessius lib. 2. c. 14. dub. 5. n. 29.

Less.

120. Quid si pluris vendidisset? Non tenetur restituere excessum; quia non est fructus rei sed industria. Molina tom. 3. tract. 2. d. 721. n. 10. Porro Lessius n. 134. contrarium asseruit; quia iam illo excessu factus est ditior.

Molin.

121. Rapit quis triticum, aut vini dolium tempore, quo valor eius centum est argenteorum, crescit, aut decrescit pretium: quidnam debet restituere? Si dominus tritici aut vini venditurus fuisset tempore maioris pretij, tale ei pretium debet restituere.

restitui. Si verò retenturus fuisset vsque ad id tempus ad quod restitutio dilata est, sufficit soluere pretium temporis acceptationis, vel temporis restitutionis, si non esset deterior, præsertim si valor ex inopia emptorum extrinsecus accre-
uisset. Lessius c. 12. dub. 16. n. 109.

Less.

122. Dubium est, an dominus venditurus esset rem tempore summi valoris, medijs, aut infimi: quinam ei valor restituendus? Ait Lessius citati Summus; quia eo pretio vendere poterat, & in dubijs innocenti fauendum. At Tur-
rianus 2. 2. tom. 2. disq. 10. dubitat. 2. num. 7. inquit, in foro externo summum, in interno medium reddendum; quia æqualiter ei contingere potuisset, vendere infirmo, & summo.

Less.

Turr.

123. Scio, occisorem, & musculatorem teneri ad expensas morbi, vel vulneris; non autem ad sepulturam, nec ad damna secuta per accidens: rogo si prouideat occisor innocenti imputandam illam necem, an teneatur ei damna restituere? Non; quia hoc damnum cum homicidio per accidens est connexum; unde occisor non ex iustitia, sed ex charitate præcauere tenebitur, Lessio authore dubitat. 16.
num. 110. Qui addit, si quis habeat ius ad aliquam actionem, ex qua plerumque damnum tertio sequitur, teneri ex charitate, si absque æquali incommodo potest ab ea abstinere: non tamen ex iustitia, ita vt ad restitutionem damni secuti teneatur; quia qui vitur iure suo, nulli facit iniuriam. Sic ille num. 114.

Less.

124. Teneatur ne homicida debita occisi debitoribus soluere? Afferit Molina tom. 4. tract. 3. disq. 83. num. 8. quia debita ex iustitia præferri debent emolumentis vxoris, filiorum, &c. Ait negat Lessius dubit. 26. num. 151. ex vsu; quia damnum
creditoris per accidens cum homicidio coniungitur; & quia ius creditorum non erat in personam, nisi quando bona que habebat, vel verisimiliter erat habiturus; quare cum bona actualia transeant ad hæredes, & occisor eis restituat lucra cessantia, ad eos transire debet ius credi-
torum.

Molin.

Less.

125. Cuiam debetur restitutio ex homicidio titulo expensarum in curatione, &c. Debetur hæredibus siue necessarijs, siue non; quia ad illas habebat ius occisus ante mortem: facienda & iniuribus debitorum realium defuncti succedunt hæredes etiam extranei. Titulo autem alimentorum, qua debentur ab occiso: cuiam facienda restitutio? Solum hæredibus necessarijs, nimirum parentibus, filiis & vxori.

§. 6.

Cuiam

restitu-

tio.

Z

Becanus

Beccan. *Beccanus* 2. 2. q. 14. concl. 3. *Vxor postea aequè commoda supplicij inijt.* Nihil ipsi debetur, auctore *Filliucio tom. 2. tract. 32. ca. 2. num. 207.* At *Tannerus tom. 3. d. 4. q. 6. dub. 4. num. 121.* probabile docet occisorem non teneri ad restitutionem ante iudicis sententiam, si occisor de restitutione faciendâ non conuenit cum occiso ante mortem, & necessarij eius hæredes alimentis non egent. Porro *Sanchez opusc. tom. 1. lib. 1. cap. 4. dub. 3. num. 9.* restituendum his asserit, etiam dantibus.

Molin. *116. Cuiam reddende elemosynæ acquisita sicca pauperibus Granado* putat dantibus restituendas magnas, quas solas (ut vidimus) debere restitui iudicauit. *Molina tom. 1. tract. 2. d. 210. num. 4.* docet multas & paruas pauperibus dandas, quin difficilè possent dantibus reddi: secus magnas. At *Pa. tom. 1. tract. 6. d. 2. p. 14. num. 7.* & dantibus, & pauperibus reddi posse existimat. Ego quidem tam magnas, quam paruas pauperibus erogarem; quia parua dantibus parum emolumentum afferrent, magnæ autem iam ab ipsis subleuandæ paupertati faciata fuerant.

Pal. *§. 7. 117. Quantum restituendum in dubij de damno dato, et Quantū, pro lucris incertis?* Damnicator culpabiliter in seminibus & quomodo, quâdo, quo ordine restituendum sit. *plantis, si messis erat proxima, omnes fructus debet restituere, ac si maturi essent, expensis deductis; secus si à maturitate multum aberant, sic communiter. Lessius lib. 2. cap. 11. dub. 19.* asserit absolutè, satis esse restituere æstimationem temporis, quo damnum est illatum. Homicida opificis restituat hæredibus spem lucri ex ætate, valetudine, & dexteritate, &c. computandam. *Beccanus 2. 2. quas. 8. conclus. 1.* sexaginta annos attribuit ætati. Aliquid tamen detrahendum ratione incertitudinis asseruerim. *Quid si sexagenarius sit artifex?* Iuxta complexionem addendi aliqui anni ad boni viri placitum.

Lessius. *118. Rogo an ab artificibus aliquid detrahendum sit pro molestia artis laboribus?* Responder *Lessius c. 9. dub. 19. n. 125.* negatiuè. v. g. impedis fabrum lignarium ab vnius diei labore, teneris totum lucrum restituere absque laboris deductione; qui opifex voluisset laborare, & agere lucrum. Attamen ex *Rebello p. 1. lib. 3. q. 13. n. 2.* probabile puto aliquid posse pro æstimatione laboris arbitrio prudentis detrahi.

Fern. *119. Fit homicidium casuale etiam cum lata culpa commissum: tota ne summa damnorum restituenda?* Restituatur pars arbitrio prudentis *Fernandez p. 1. c. 14. §. 1. num. 7.* Restituatur dimidiata.

130. *Fit modus occidendi magis iniuriosus: an ex hoc capite Azor.*
si plus restituendum? Negat Azor. p. 3. lib. 5. c. 3. q. 3.

131. *Dubito, an consilium meum fuerit furti, aut homicidii causa teneor ne ad aliquid restituendum? Ad nihil teneri te Molin.*
dixi. Ac si Molina sententiæ hærendum, sufficit restituere partem damni pro quantitate dubij manentis post factam diligentiam. Sic ille tom. 3. d. 736. r. 6.

132. *Quidnam de restitutionis modo? Ab eo, qui potest, debet fieri tota simul statim. Restituere quis per partes intendit. Si inuitus creditor, delinquit grauiter, nec absolendus ex multorum sententia. Ast alij affirmant absolendum, si ob aliquod emolumentum differt, qui aliàs vel nunquam restitueret, vel non ita vtiliter.*

133. *Gero per tertium restitutionem, ipse retinet: debeo ne iterum restituere? Asserit Rebellus part. 1. lib. 2. q. 13. sect. 3. Rebell.*
non liberari à restitutione furem, qui Confessario tradidit nummos restituendos, ne eius delictum aperiretur, si Confessarius iniquè retineat; quia creditor non debet damnum pati ob Confessarij delictum. Alij probabiliter negant; quia fur non debet restituere cum infamia; nec maiorem potuit diligentiam adhibere, quàm per Confessarium restituendo.

134. *Potest quis per se ipsum restituere moribundus, & committit hæredibus: absolendus ne? Non; quia talis voluntas conditionalis est, scilicet restituendi, si moritur; & quia testatoris hæredes sæpe in his testatoris voluntatem negligunt adimplere. Vnde neganda absolutio moribundo, qui cum possit per se, vult post mortem restituere famam, Confessario internuncio. Hoc quidem mei Poza venia, qui in Poza. pract. bene moriendi in procem. mand. 8. contrarium asseruit.*

135. *Tenetur ne restituere non impediens damnum alterius? §. 8.*
*Teneri asserit Saa, cum ex officio deberet, v. g. iudex, pater, Derestitutio-
 tutor; nisi ob periculum rerum suarum omittat, quas præferre tutione
 debeat alienis. varia.*

136. *An Medicus & Aduocatus teneantur ad restitutionem Saa.*
nam ex negligentia, qua causa fuit damni grauis us, quorum salutem, aut causam agebant? Proculdubio tenentur; quia illorum incuria iniuriam proximo irrogauit. Cur ergo asseruisti Confessarium non teneri ad restitutionem cum damnum dedic ei cui restituendum erat, non memento penitentem restituere? Quia Confessor agit pœnitentis causam, vti Medicus aut Aduocatus ægri & litigatoris; causam autem eius cui restituendum erat non agit. Scio Nauarrum Confessarium

356 *Moralis Theologiae Tract. III. Iustitia,*
obligare ad restitutionem, si ex crassa ignorantia dixit, ne
restitueret.

Saa. 137. *Qui agrum alienum mala fide possedit, tenetur etiam
de fructibus, quos dominus alioquin percepisset, deductis expen-
sis: rogo num idem sit de lucro ex aliena pecunia? Minimè, nisi
fortè dominus tantundem ex ea fuisset lucraturus. Sic Saa
ex Salone.*

Molin. 138. *Quis aliquid accepit, ut malum faceret: tenetur ne, si non
fecit restituere? Tenetur ex Molina, secus si fecit.*

Saa. 139. *Sine vi aut fraude impediit quis liberam donationem,
aut collationem beneficii, aut curavit mutari testamentum: num
restituere teneatur? Minimè, si ad beneficium nondum ius ac-
quisitum erat, nec ad testamenti donationem. Sic Saa, adii-
cens alios merito istum teneri affirmare, quia contra iusti-
tiam faciens læsit. Toletum lege.*

Tolet. 140. *Non potest quis restituere rem minoris ordinis sine damno
maioris. v.g. pecuniam sine honoris iactura: tenetur ne? Minimè
ex Saa & aliis; quia famæ notabilis excessus minimè pecu-
nia comparandus.*

Saa. 141. *An restituere tenetur, qui non potest sine maiori multo
damno suo, quàm sit damnum creditoris? Ex Toletico negativè
respondeo.*

Tolet. 142. *Quid si apud me debitum sine culpa periit? Si ob iniu-
stam moram periit, teneris damna restituere; secus si apud
dominum sic fuisset periturum. Saa, docet ex Nauarro.*

Saa. 143. *Tulit quis quod si periisset, si datum fuisset voluntariè:
tenetur ne restituere? Idem Saa non teneri affirmavit.*

Saa. 144. *Meretrix vilitatis mendacis multa extorsit: obligatur ad
restituendum? Importunis mulierum blanditiis, non commu-
nibus extorta restituenda aiebat Caiet. Docet Nau. si fraude
vsa esset, fingens se virginem, aut à viro Principe tantum cog-
nitam, teneri ad restitutionem. Ego cum Saa assero non teneri
restituere quod extorsit vilitatis mendaciis; quia si vilitata iam
tam ab omnibus cognita, ut dans, voluntariè dedisse videatur.*

Tolet. 145. *Scio me Antonio debere centum aureos, diligenter inqui-
ro, nec inuenio: num possim bona illa pauperibus distribuere? Si
res non magni ponderis fuit, pauperibus debitoris arbitrio
distribuatur; si autem magni sit ponderis, existimo cum Toletico
iudicis auctoritate distribuendam; ne scilicet comparente
postmodum creditore reddere cogar.*

Saa. 146. *Dirus domum vicinam, per quam incendium ad meam
erat veruenturum: teneor ne restituere? Non, si aliter occurrere
propriæ domus damno non poteras. Saa.*

147. Sic

147. Scio Petrum prodigum quacunque bona esse dissipaturum: possum ne debitum eius inopia, aut heredibus seruare? Quidam non admittunt, asserentes omnino restituendum, & cuiunque abutenti rebus suis modò fiat sine proximi iniuria. Ast ego cum Emanuele affirmo talem asseruationem eo modò iustam & laudabilem. Saa.

148. Dubito utri eorum debeam, certus me alteri eorum debere: quidnam mihi praestandum? Da utrique dimidium. Sic idem Saa ex Soto. Saa.

149. Misi culpa leui depositum aut commodatum: num teneor reddere? Ex Toletò negatiuè respondendum. Tolet.

150. In debitis eiusdem ordinis, quodnam prius soluendum? Respondet Lessius cæteris paribus soluenda priora: alioqui maiori damno prius occurrendum. Less.

151. Mala fide rem furtiuam quis emit: num restituere teneatur? Licet statutum concedere videatur, ut res sic empta emporis sit: nullo statuto posse huiusmodi emptorem à restitutione liberari puto.

152. Præmissa diligentia dubius heredo, an res mea sit: possum ne ea uti? Imò & diffringere, paratus quidem ad reddendum pretium domino, si innotuerit. Sanchez ita. Sanch.

153. Negociationi pecuniam expositam à mercatore furatus quia est: ad quidnam tenetur? Molina affirmat teneri non solum pecuniam ablatam, sed etiam lucrum cessans restituere. Molin.

154. Possessor bonæ fidei inæqualiter dubitat, magisque inclinât in eam partem, ut credat rem, quam possidet, esse alienam: tenetur ne illam restituere? Non, quia nullæ illi occurrunt rationes, quæ sufficiant ad assensum generandum; quare in illo dubio melior conditio possidentis. Sic Vasquez. Postea verus dominus comparat: tenetur ne restitutionem facere? Non tenetur, nisi vel res ipsa adhuc extet, vel in quantum ex ea factus est ditor, sicut quilibet possessor bonæ fidei. Ex eodem Vasquez, & aliis. Vasq.

155. Quis dum cepit rem possidere titulo emptionis, vel donationis dubitat an esset furtiua: num teneatur? Restituere tenetur, vel saltem diuidere rem huiusmodi. Sic Castro Palau. Pal. Quod si tamen acceperat à possessore bonæ fidei, & adhibuit diligentiam, ut dubium suum deponeret, potest retinere; quia succedit in locum possidentis, à quo illam acceperat venditione, vel donatione. Ab eodem meo Castro accepi.

156. Dubito, num res furtiua sit, & illam emo, ut postea vero domino restituam: possum ne inde deducere pretium pro ea solutum? Affirmat Sanchez posse, modò fuerit iustum, & dominus Sanch.

dominus rei non fuisset sine expensis recuperaturus; tunc enim vtiliter rem domini gessit.

157. *Possessor bona fidei quis est, postea autem dubitans, an res esset aliena, neglexit inquirere, unde iam factus est impotens verum dominum invenire: num restituere teneatur?* Ex Casiro Palao puto probabiliter, non teneri; quia dubitans, an res aliena nec ne, dubitat an illa negligentia alicui damnum intulerit.

158. *Impedit quis fraude, aut mendaciis, ne alicuius bonum crimen fisco addicantur: tenetur ne ad restitutionem?* Vasquez asserit non teneri; quia hæc præscriptio bonorum est pœna criminis; pœna autem non debetur ante sententiam saltem criminis declaratoriam, imò nec ante sententiam constitutivam pœnæ. Idem dicendum de testibus, qui falso testimonio impediunt sententiam, & consequenter confiscationem.

159. *Dubitans, an tuo consilio, seu culpa secutum sit damnum teneris, ne ad restitutionem?* Docet Henriquez non teneri quia in dubio, præsertim in materia iustitiæ melior est possidentis conditio.

160. *Impedio, ne quis consequatur hereditatem, officium, aut beneficium: quandònam tenetur ad restitutionem?* Teneris ex Vasquez quando vi, vel fraude impedis. Non teneris ex Lessio, quando precibus, blanditiis, aut muneribus impedisti; quia preces, blanditiæ, & munera non repugnant libertati, unde nulli irrogatur iniuria. Hinc qui per mendacium impeditis ne Petrus elemosynam Ioanni impenderet, dicens illum non esse pauperem, ad restitutionem tenetur.

161. *Bona fide rem meam furi vendidi, & pecunias illas furtivas vel cum meis commiscui, vel consumpsi, postea comparui verus pecuniarum furtivarum dominus: rogo, an ad restitutionem tenear.* Te non teneri Layman asserit; quia neque ratione iniustæ acceptionis (cum bona fide acceperis,) neque ratione rei acceptæ, cum vel illas furtivas pecunias consumpsisti, vel bona fide cum tuis commiscendo illarum acquisisti dominium, neque etiam factus es ditior, cum rem tuam iusto pretio vendideris.

162. *Multis civibus illatum est damnum per minutas scilicet venditiones iniustas olei, panis, vini, &c. Cuiam illa restituenda furta minuta? Danda non pauperibus, sed ipsis civibus minoris vendendo, aut maiori mensura, donec ad equalitatem damni veniatur, docet Molina. Ego autem cum Vasquez & aliis affirmo probabiliter posse dari pauperibus, præcipue*

si eiusdem sint ciuitatis. Tunc equidem etiam Bullæ Compositionis locum esse certum est.

163. Qui cessit bonis, tenetur, si postea ad pinguiorem fortunam accedat, restituere. Hoc certum: rogo ulterius, an cedens bonis tuta conscientia possit sibi, & familia sua, ne indecore uiuat necessaria retinere? Cum Lessio assero posse; quod quidem est verum, licet debita, pro quibus cedit, sint ex iniustitia, & Lessio notorio delicto contracta, quamuis tunc, non possit tantum quantum aliàs sibi retinere.

164. Compositionis Bullæ beneficio debitjs incertis satisfeci, comparuit postea verus dominus teneor ne aliquid restituere? Nihil; quia hæc compositio æquiualeat præscriptioni. Addit Henricus Episcopus posse huiusmodi compositionis Bullas pro dioccesibus concedere. Non vidi huiusmodi potestatem mandari executioni.

165. Testis legitime interrogatus tacendo, quod de proximi nobilitate sciebat, causa exitit infamia: num teneatur restituere? Teneatur, uti Saa asserit, nisi tacuisset damni proprii timore iusto, qui etiam post occasionem iudicij persequeretur.

166. Petrus Ioannem infamauit, obiit sine satisfactione adhibita: requiro, num hæres eius teneatur satisfacere? Lessius putat non quidem famæ restitutionem ab hærede faciendam, sed damnorum tantum profectorum ex infamia.

167. Quis alium falso testimonio in vita periculum coniecit teneatur ne eum etiam cum proprio vita periculo liberare? Teneatur, si scienter id gessit; at si sine culpa debet retractare, si possit sine magno sui periculo. Quod si retractatio non esset profutura, non teneretur. Ex Valentia collegi.

168. Famam quis grauius alterius læsit, sed grauius ab eodem fuit læsus in fama: ad quid tenetur? Si tantumdem est læsus ab eo, quem læsit, tenetur ad nihil; si inæqualitas adest considerabilis, de partis satisfactione curetur.

169. Videt quis aliquem puniri per errorem, pro eo, quod ipse gessit, & tacet: num ad aliquam famam proximi deperditam restitutionem teneatur? Saa ex Nauarro respondet non tenere. Addiderim, nisi sine graui periculo aut infamiæ, aut corporalis pœnæ possit proximum innocentem liberare.

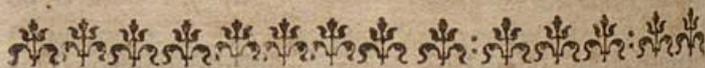
170. Quis accusatorem suum non potentem probare, vocauit calumniatorem: num restituere teneatur? Ex eodem assero non teneri; quia huiusmodi accusatores calumniatores in iure vocantur.

Tolet. 171. *Qui laesum honorem, aut famam non potest restituere, tenetur ne aliter compensare? Toletus* docet pecunia, aut alia re compensare debere. Ego cum *Saa* & aliis existimo tam pretiosam gemmam haud pecunia compensabilem. Unde qui non potest restituere famam, tenetur ad nihil. Perat ille veniam, & sufficit. Addiderim tamen virum illustrem, longè inferioris hominis debere pecuniâ ablatum honorem compensare, si aliter nō possit, aut pro Superiori nobilitate nō debeat.

se 172. *Num sit peccatum mortale cum onere restituendi quem seipsum infamare? In re valde graui affirmo, cum falsò sibi delictum imputauit. Imò cum se verum dicendo infamat, potest mortale esse ex scandalo, vel damno secuto: alioquin lolum veniale est. Quid si tormentorum timore se & alios infamat, & periculo mortis exponit? Nec videtur condemnandus peccati, nec obligandus ad restitutionem. Licet ne peccatum meum prode, cum alteri imputari video? Licet, sed non teneris. Potes etiam tacere, cum crimen tibi imponitur, quod alius gessit. Ex Molina, Saa, & aliis.*

Saa. 173. *Debetur restitutio fama cuidam persona bene de Republica merita, potest ne hac huiusmodi restitutionem remittere? Potest; quia quilibet famæ aut honoris est dominus, dummodo Reipublicæ ipsius fama non lædatur. Si tamen remittat, infamator ab obligatione iustitiæ liberabitur. Saa.*

Saa. 174. *Qui famam læsit alienam, tenetur ne cum suo maiori damno quàm alteri dedit, restituere? Tenetur, vti Valentia docet. Addit famosi libelli auctorem teneri per contrarium libellum restituere. Toletus* autem affirmat lædentem famam interdum cum periculo vitæ debere restitutioni operam dare, vti si Regni, aut Reipublicæ fama restituenda.

EXAMEN III.

De Iustitia, circa materiam de Contractibus
in communi.

CAPVT PRIMVM.

De Contractuum essentia, & varietate. Vbi de
promissione.

S. I.
Contra-
ctus. 1. *Q*uid Contractus? Est actus externus inter duos vel plures ex consensu ipsarum, vtròque obligationem

gationem pariens saltem in foro conscientiae, modò non sit irritus iure naturae vel positivo.

2. *Quotuplex est Contractus?* Multiplex quidem. Alius *Onerosus*, per quem onus imponitur. Alius *Lucretivus* seu *Gratuitus*, quo aliquid promittitur, vel traditur absque pretio vel mercede, qualis est *Commodatum*, *Mutuum*, *Precarium*, *Depositum*, vel *Testamentum*. Alius fit in gratiam recipientis tantum, ut *Mutuum*. Alius in gratiam tradentis tantum, ut contingit in deposito plerumque. Alius fit in gratiam & bonum utriusque, ut *Emprio*, *Permutatio*, *Pignus*. Alius est simplex & absolutus, & alius conditionalis. Alius licitus, & alius illicitus. Alius perpetuus, alius temporalis. Alius *Nominatus*, seu qui proprium habet nomen, ut *emptio* & *venditio*. Alius *Innominatus*, qui proprio caret nomine. Cuius equidem innominati contractus quatuor sunt species. 1. *Do ut des*, v. gr. si tradas Antonio panem, ut ipse tibi vinum largiatur. *Facio ut des*, v. gr. si servias Petro, ut ipse te doceat. 3. *Do ut facias*, v. gr. si labores pro Ioanne, ut ipse det tibi panem. 4. *Facio ut facias*, v. gr. si Franciscus laboret pro te, & tu pro illo laborem impendas. Alius dicitur contractus *Bona fidei*, in quo iudex iudicat ex aequo & bono, non ex rigore legis, & iuris scripti. Alius dicitur *Stricti iuris*, in quo iudex iudicat ex rigore legis & pactionis adstrictus ad verba, qualis est *donatio*, *asscuratio*, &c. Alij contractus perficitur re ipsa, alij verbis, & requirunt certam verborum formam, qualis est *stipulatio*. Alij solo consensu perficiuntur exteriori utrimque explicato, qualis est *venditio*. Alius dicitur *Pactum nudum*, quod in sola conventionione consistit; & alius contractus *Vestitus*, qui maiorem habet firmitatem, & robur, quam habeat nudum pactum. Vestitur autem multipliciter. 1. *Re ipso* ut si ex altera parte sit adimpletus. 2. *Verbis*, accedente forma stipulationis. 3. *Scriptura*, ut si quis sibi satisfactum esse fatetur. 4. *Iuramento* & specifico nomine contractus, ut sunt contractus nominati in suo genere perfecti. Alij denique *Quasi contractus* nominantur. Hi sunt *Tutela*, *cura*, *negotia gesta*, & alia quae fiunt ex aliquo officio, sed non confurgunt ex vero contractu.

3. *Quinam consensus ad contractum requiritur?* *Necessarius* §. 2. est consensus liber, promissorius expressus externo signo, *Promissio* formalis, vel virtualis.

4. *Quid est promissio, qua necessaria est contractui?* *Deliberata*, & *spontanea fidei obligatio* facta alicui, de re aliqua bona, & possibili.

5. *Sunt ne iure positivo aliqua irrita promissiones? Ita plane, vt quæ præbent occasionem peccandi, quæ libertatem disponendi de rebus suis tollunt, & similes.*

6. *Obligat ne interna promissio? Deo quidem facta obligat; quia & cognoscit, & acceptat; homini autem minime; quia non agnoscens non potest acceptare.*

7. *Externa autem obligat ne ante acceptationem? Minime nec iure naturali, nec positivo. Excipe aliquas priuilegiatas promissiones, v. gr. factam ciuitati ad reparationem factam vniuersitati, vel Ecclesiæ, aut Hospitali. Hæc enim etiam si non acceptentur obligationem ob commune bonum inducunt.*

8. *Obligat ne promissio externa acceptata, sub mortali? Si fit rei notabilis, obligat; & datur ei de iure Canonico actio.*

9. *Obligatur ne, qui non habet propositum promittendi, sed utitur promissoris verbis ad firmum propositum significandum? Non obligatur nisi ratione damni.*

10. *Obligat promissio acceptata de re illicita? Minime; quia nec huiusmodi res potuit promitti, nec acceptari.*

11. *Quid si causa ob quam promissio facta est non subsistat aut si verum, vel personarum mutetur status? Si arbitrio prudentis status ille mutatus illum euentum non comprehendat, & si causa non subsistat, non obligat acceptata promissio.*

12. *Contractus ex graui metu factus est ne irritus? Non est irritus quidem ipso iure: irritari tamen potest ab eo, qui passus est metum. Quid si leuis sit metus? Etiam ex leui, potest in conscientia foro irritari. Idem affirmo in distractionibus & remissionibus contractuum, & in reuerentiali metu, si minime coniunctæ sint, aut grauis offensionis timor. Id quod locum habet etiam suo modo in importunis precibus, quæ alia via repelli non possunt.*

de dissolutionibus

CAPVT II.

Quinam possint, aut non possint contrahere; & de restitutione ex contractu.

13. *Quinam possunt contrahere? Contrahere generaliter possunt qui bonorum administrationem habent.*

Possunt ne minores? Non possunt sine curatoribus, cum illis possint sicut & Pupilli cum Tutoribus. Perfecto absque curatoribus obligantur naturaliter, & in conscientia, aliquibus

bus casibus exceptis: possunt tamen beneficio restitutionis in integrum obligationem elidere.

14. *Possunt ne contrahere filij-familias?* Possunt de bonis Castrensibus, vel quasi Castrensibus; non de adventitiis, vel profectitiis. Si tamen & contrahant, & puberes sint, obligantur, & datur aduersus eos actio, tanquam minores læsi utantur restitutionis beneficio. *In seruis?* Non oritur ciuilis obligatio, sed tantum naturalis.

15. *Nun qui ipso iure bonis privati sunt contrahere possunt?* Possunt quidem ante latam sententiam; quia dominium bonorum suorum retinent, sed infectum, & affectum ea qualitate, ut post sententiam omnes contractus rescindantur, à die commissi criminis.

16. *Quid de contrahendi potestate Clericorum dicendum est?* De patrimonialibus, & quasi patrimonialibus contrahere possunt. In Beneficialibus autem de parte necessaria ad congruam sustentationem, possunt: de alia validi quidem contractus sunt, sed delinquent, si in vsus non pios expenderit. Porò immobilia Ecclesiæ bona alienare non possunt, ut neque mobilia pretiosa quæ possunt asseruari.

17. *Obligatur ne Monasterium ex contractu Religiosi?* Minimè obligatur ex contractu facto ultra traditam facultatem, & potest illum ratum non habere. Religiosus tamen qui sic contrahit, ob periculum alterius peccat grauitè, si graue periculum sit.

18. *Iam verò queisnam personis restitutio in integrum ex contractibus conceditur?* Porò restitutio in integrum non habet locum, quando contractus omnino irritus est. Si Minor læsus sit, gaudet priuilegio restitutionis, & durat vsque ad vigesimum nonum annum. Competit autem illi, de omnibus contractibus in minoritate factis. Aliis quoque conceditur, scilicet Ecclesiæ, Piiis locis, Communitati, Principibus supremis, Vniuersitati studiorum, Rusticis, & Mulieribus.

19. *Quandònam quis læsus dicitur?* Quando res vendita infra iustum pretium vel non debito tempore, vel facta donatio sine rationabili causa est.

20. *Possunt ne fructus percepti repeti?* Possunt quidem in contractu gratuito; in oneroso non, nisi quando iusto pretio res fuisset vendita.

CAPVT III.

De Contractus obligatione.

§.1. *Obligatio contractus.* 21. *Quidnam est obligatio?* Vinculum, quo adstringimur ad aliquid dandum, vel faciendum, quæ quidem in honestate morali, & in necessitate fundatur.

22. *Quoruplex obligatio?* Duplex ex charitate, & ex iustitia. Iustitiæ autem obligatio vel est naturalis tantum, vel ciuili tantum, vel mixta ex vtraque. Oritur quidem ex contractu, vel quasi: & ex delicto, vel quasi.

23. *Obligat ne omnis contractus?* Obligat quidem in foro conscientiæ: iure positiuo aliqui irriti esse possunt. Obligatio autem ex contractu vel est in foro ciuili, vel in foro Ecclesiastico.

24. *Pactum ne obligat in utroque foro?* Obligat nudum non parit obligationem in ciuili, sed tantum exceptionem, & ius compensandi in foro conscientiæ; parit autem obligationem in Ecclesiastico; at nudum pactum iuratum etiam in ciuili obligationem parit. Porro obligatio hæc triplex habet fundamentum veritatem, præsumptionem, & penam.

Quando fundatur in præsumptione obligat ne in conscientia? Non, si à parte rei veritas non respondeat. Præsumptio autem est, vel quod lex non assistat actui, vel quod etiam illi resistat. *Quid si fundatur in poena?* Non obligat ante sententiam condemnatoriam criminis, & executoriam iudicis, si poena corporalis sit.

§.2. *Euictio.* 25. *Quid est actio?* Ius prosequendi aliquid in iudicio, quod sibi debetur. Duplex quidem est, realis, & personalis, illa sequitur ipsam rem, hæc personam non egreditur.

26. *Quid est Euictio?* Ablatio rei habitæ emptione, vel alio contractu, interposito iudicis decreto. Habet locum in contractibus onerosis, vt emptione, permutatione, solutione debiti, diuisione hæreditatis, diuisione rei communis, promissione dotis, & aliis onerosis contractibus. Non in lucratiuis, excepta donatione, quæ à promissione incipiat, modò animus donantis talis fuerit, vt in euentu, quo res non esset sua, tantundem dare voluerit. Conuentio efficere potest, vt locum habeat etiam in lucratiuis, sicut vt locum etiam non habeat in onerosis. Profectò Euictio multis in casibus locum non habet in venditione.

27. *Quandònam igitur non tenetur de Euictione venditor?*
Primò

Primò, si mora lite emptori non fiat venditori denunciatio illius ab emptore. 2. Si in contractu contra cautum fuerit. 3. Si emptor lata sententia contra eum, non appellauit ab ea, absente venditore. 4. Quando sententia iniusta. 5. Quando emptor permittit litem motam illi iudici, ad quem non pertinet. 6. Quando emptor sciebat rem esse alienam, nisi aliter conuentum. 7. Quando emptor rem emptam præscribere potuit. 8. Quando sua culpa amisit. 9. Si emptor hæreditatem vendidisset: tunc enim si res aliqua in particulari hæreditate euincatur, non tenebitur hæres de euictione.

CAPVT IV.

De Dolo in contractibus.

28. **Q**uid est Dolus? Latè sumptus est executio solertiae aliquid agendo, vel omittendo, vnde alius rectè, aut non rectè in aliquo decipiatur. Profectò dolus malus est fallacia ad fallendum adhibita.

29. **Q**uotuplex dolus in contractibus? Multiplex quidem. Vnus circa substantiam, alter circa accidentia. Alius dans causam contractui, alius incidens in contractum. Vnus ex proposito, alter absque voluntate contrahentium.

30. **Q**uandònam dolus lædit contractum? Si fit circa substantiam, iure naturali contractus est irritus; si circa accidentia, validus, modò dolus non det causam contractui. **Q**uid si det causam? Non est irritus iure natura, quando non est contra substantiam, nec iure positiuo, vt probabilius iudico; irritari tamen potest. Profectò si in contractum incidat, non irritat, sed est in facultate ^{Vna} decipiens, an velit stare, & resarcire pretium, an rescindere. Si proueniat à parte, & non sit contra substantiam, irritari potest; si à tertio, absolutè validus est: rescindi tamen potest errore patefacto, si grauitus sit, si onerosus, qui deceptus est, re integra, non tenetur implere: re non integra, tantum agi potest ad diminutionem pretij iuxta valorem rei cum illo defectu. Idem si dolus à se ipso proueniat. Porro simulatus etiam multis modis esse potest.

decepti

CAPVT V.

*De Culpa in Contractibus, casu fortuito, & aliis
accidentibus.*§.1.
*Culpain
contra-
ctu.*31. *Quid est Culpa?* Theologis peccatum, Iurisperitis de-
uiatio ab æquo & bono, quod communiter fit. Stri-
ctè autem sumpta, deuiatio est à bono, quod hominis diligen-
tia præuideri potuit: seu ommissio diligentia, quæ potuit ab
homine adhiberi, ex inconsideratione proueniens.32. *Quotuplex Culpa hæc?* Triplex, lata, leuis, & leuissima.
Prima est ommissio diligentia communis, secunda hominis
diligentis ommissio, tertia ommissio hominis diligentissimi.
Profectò contrahentes, iure naturali tenentur ex dolo, &
ex culpa lata: iure positiuo si contractus sint in bonum tan-
tùm recipientis, tenentur ex lata, & leui, & leuissima: si tan-
tùm in bonum dantis, ex lata tantùm: si in bonum utriusque
ex lata, & leui.§.2.
*Casus
fortuitus*33. *Quid est casus fortuitus?* Inopinatus euentus rei,
quem humana prouidentia præuidere non potest, aut im-
pedire.34. *Tenetur ne in contractibus aliquis de casu fortuito?* Ne-
mo tenetur regulariter. Porro in tribus casibus teneri potest.
Primus, quando culpa præcessit casum, debet autem esse
talis, ut ea quis obligetur ex contractu, & casus ex illa con-
tingat. Secundus, quando quis esset in mora, & post moram
casus contingat. Tertius, si pactum intercedat de casu for-
tuito, requiritur autem expressio casus fortuiti, non enim
satis est ad omnem casum obligari. Cùm autem expressus
est, adhuc teneri non potest, si culpa aduersarij casus contin-
gat, si facto aduersarij incidat quis in casum fortuitum. Cùm
denique res traditur alteri æstimata, non propterea sequitur
eum teneri de casu fortuito; nam propter alios fines alioet
æstimatio fieri.§.3.
*Alia ac-
cidentia
in con-
tractu.*35. *Quamuis alia accidentia contractibus assolent accide-
re, quibus dicuntur non pure celebrari?* Iam aperio. Primum acci-
dens est, si fiant in diem, promittatur videlicet aliquid sol-
uendum in diem, & tempus futurum; siue autem dies apposta
certa sit, siue non, mortuo contrahente ante diem, transmitti-
tur creditum ad hæredes. Secundum si addatur conditio,
suspensio videlicet dispositionis; & quidem stando in solo
iure

ire naturæ, non impleta conditione vim contractus non habet. Si conditio sit possibilis, & contra substantiam contractus, aliquando illum vitiat, ut cum resistit initio actus impediendo consensum; aliquando habetur pro non adiecta; si verò non sit contra substantiam, seruanda est in utroque foro. *Conditio nunquam nubendi?* Habetur pro non adiecta, in fauorem matrimonij. *Conditio contrahendi cum aliqua?* Valida est, si modò licitè fieri possit. *Conditio, si Religionem ingrediatur?* Etiam valida est. *Conditio, si castè vixerit?* Si apposita sit à marito, vel consanguineo eius, significat statum viduitatis; si ab extraneo, vel consanguineo viduæ, non prohibet secundas nuptias, significat enim illicitæ libidinis prohibitionem. *Conditio, si nupserit, relinquo ducenta: si non nupserit, & religionem ingrediatur, centum?* Intuitu boni finis, valere potest. Si quid tamen donaretur alicui, vel legaretur simpliciter sub conditione nuptiarum, dato quod Religionem ingrediatur, totum Monasterio debetur. Tertium præterea accidens est modus, qui quidem moderatio quædam est adiecta dispositioni, vel executioni. Si impossibilis sit, habetur pro non adiecto; si possibilis, tunc si censeatur tanquam causa finalis, dispositio nulla est, modo non impleto, si tantùm tanquam causa impulsiva, valet etiam si non impleatur. Quartum, est causa, id scilicet, propter quod tanquam præsens, vel præteritum dispositio fit. Si causa subsistat, & dispositio facta est ob eam finaliter, non valet. Quintum, est demonstratio, hoc est appositio signi alicuius ad rem ostendendam; si constat de voluntate testatoris, in conscientia illi standum est; regulariter tamen valet dispositio, quando constat de re, & persona, cui fit, esto circa alia erretur.

CAPVT VI.

Praxis circa materiam de Contractibus in communi
ex Societatis IESV Doctoribus.

36. **R**ogo, an contractus ille vulgariter Mohatra, quando §. I.
quis egens pecunia, emit pecunia credita à mercatore De Con-
merces pretio summo, & statim ei pecunia numerata pretio in- tracti-
firmoreuendit: licitus sit? Notat Rebellus p. 2. lib. 9. q. 7. num. 7. bus.
in legibus Castellæ grauissimis pœnis prohiberi. Attamen Rebell.
iustus est, hisce seruatis: nullum pactum explicitum nec
implici

implicitum adhibendam. Pretium, quo venduntur merces, non sit maius summo; nec cum reuenduntur, non sit minus infimo; quia tunc iustum pretium tam in venditore, quam in reuenditore seruatur. At *Molina tom. 2. d. 310.* requirit vltimum, quod merces non vendantur ex intentione, infimo pretio reemendi. Porro *Salas tract. de empt. & vend. lib. 37. n. 4.* id non ob stare asseruit: quia vbi nihil ultra sortem in pactum deducitur, nec speratur in pretium, aut debitum de iustitia pro mutuo, nulla est vsura, etiam si auctorum principaliter intendatur.

Molin.

Salas.

37. *In magna annona penuria licet ne à Turcis, & infidelibus emere frumenta aliòsque cum illis inire contractus? Mercibus permutandis, licet; quia tempore necessitatis commercium cum infidelibus non censetur prohibitum, vti Suarez asseruit.*

Suar.

Vasq.

38. *Pœna conuentionalis contractuum debetur ne in conscientia ante iudicis sententiam? Non, auctore Vasquez, si debitor non sit in mora culpabili, vel si non sit pœna moderata.*

39. *Promisit pupillus, vel minor viginti & quinque annis contractu inuito, se soluturum: num teneatur? Minime, sed certè exceptione legis ciuilibis se potest defendere, dummodo contractum iuramento non obfirmarit. Quid si pupillus soluit, non debens, creditori? potest ne creditor in foro conscientia rem illam retinere? Potest, donec beneficio legis ciuilibis ab eo repetatur. Quid si pupillus, aut eius nomine tutor rem aliquam indebitè solutam repetere velint, & propter negligentiam iudicis recuperare non possint? Compensationem aliquam seu clam, seu palam facere non prohibentur. Omnia ex*

Laym. *Laymano.*

40. *Est ne validus contractus, in quo ius naturale seruatur, etiam si desit iuris humani solemnitas? Ita planè, nisi lex ita irritet contractum, vt etiam dominij translationem impediat, vt à pupillo. Cui tamen iudex rem illam attribuet per sententiam, licitè illam retinebit. Molina Sic.*

Molin.

Sanch.

41. *Certum est contractum minoris iuramento validari, vt dixisti: rogo, num ad huiusmodi contractum iuramento firmatum aetas pubertatis requiratur? Quidam requirunt. Ego autem cum Sanchez doli capacem esse solummodo requiro.*

Saa.

42. *Maior cum minori contractum inuit, sine tutoris auctoritate: num uterque obligatur? Maiorem solummodo obligari docet Saa, minorique integram esse, non velle stare contractui.*

43. *Contractus inicitur communiter, Reipublica quidem vi-*
lis, sed de eius valore ob aliquem defectum auocatur: num an-
nullandus? Condemnari, ex eodem Doctore, non debet, nisi Saa.
 aperte constet esse illicitum; cum præsertim Respublica ex
 potestate, quam habet in bona communia, credenda sit sup-
 plere, si quid tali desit contractui.

44. *Cum quis dolo inducitur ad contractum spirituales, ut*
Religionem, vel Matrimonium, tenetur ne implere? Tenetur:
 (vt Saa cum Syluestro affirmat) nisi dolus huiusmodi sit, vt Saa.
 eo etiam prudens decipi posset; tunc enim putandum de-
 fuisse omnino voluntatem contrahendi. Porro in tempora-
 libus esse contractum inualidum existimo, si ei dolus causam
 dedit, vt supra.

45. *Defuit contractui consensus: potest ne post tempus adhi-*
beri? Potest, & consequenter contractum validare.

46. *In contractus instrumento non exprimitur omnia ne-*
cessaria adhibita fuisse contractui: num valius habendus?
 Profecto tempus longum facit præsumi ei omnia necessaria
 adhibita.

47. *Pactum contra bonos mores est ne validum? Minimè*
 etiam si iuramento muniatur. Imò existimo cum Saa. pactum Saa.
 contra bonos mores haud iuramento firmari.

48. *Expende quæso, quandònam promissio obliget, quandò-*
nam minimè obligare videatur. Obligat quidem promissio, §. 2.
 nisi res sint ita mutatae, vt si cogitasses ita futurum non pro- De præ-
 missis. Aut si non habuisti animum te obligandi, sed so- missioni.
 lam proposuisti facere. Vix autem quis promittentiam obli-
 gari intendit, nisi iuret aut instrumento stabiliat. Itaque cum
 dicunt, *Faciam*, intelligunt, se facturos, nisi murentur; vo-
 lunt enim libertate frui. Qui autem animum habet promit-
 tendi, hoc ipso se obligat. Si tamen promissionem non im-
 plet ex causa, quæ sibi rationabilis videtur, non peccat mor-
 taliter, nisi alioquin sequeretur scandalum, aut graue proxi-
 mi damnum; tunc enim qui promissit, etiam de damno ten-
 netur, quo solo quidam asserunt promissionem ex iustitia
 obligare: alioqui solum ex fidelitate, & sine restituendi obli-
 gatione. Potest & quis promissum negare ei, qui quod sibi
 promissit, non præstat. Item cum sibi est perniciosum præ-
 stare; aut ei, cui promissit, inutile; aut is per ingratitude-
 nem fiat indignus? aut si est promissio vi extorta, & non fir-
 mata iuramento; aut si non est accepta; aut est de te illi-
 cita, aut donatio lege prohibita, v. gr. Simoniacæ, aut de sol-
 uenda usura; aut si promissum sit (secundum quosdam) ei;

A a qua

Molin. qui sit denunciatus excommunicatus. Omnia ex *Molina*, & aliis.

49. *Peccat ne mortaliter, qui promissionem legitime acceptam non seruat?* Scio promissionem acceptam legitime dici, quando quis, cui aliquid promittitur, vel significat se acceptare: vel praesens tacet; quia in fauoribus qui tacet consentire videtur. Quo in casu respondeo ex *Vasquez* 2. part. d. 85. cap. 6. num. 4. mortaliter delinquere promissionis acceptatae violatorem; quia laedit iustitiam legalem, quae ad humanam societatem seruanda esse promissa disponit. Ater

Vasq.

Meratij mente tom. 2. de iust. d. 19. sect. 10. probabile puto acceptatam promissionem non seruantem solum venialiter delinquere, si ex non seruata detrimentum aliquod graue tertio non adueniat; quia non seruare in promissis fidem, non contra iustitiam, sed contra fidelitatem est: mendacium quidem est, quod si perniciosum non sit, veniale erit.

Merat.

50. *Fi tam quis gerit promissionem: quodnam piaculum perpetravit, non obligat in conscientia?* Secluso damno emergente, minime, quia promissio est quaedam veluti lex, quam sibi promittens imponit; lex autem non obligat, si non vult legislator. *Sanchez de Matr.* tom. 1. lib. 1. d. 9. num. 5. At *Vasquez d. 6. de Matr. cap. 3.* docet promissionem externam alteri insinuatam naturalem inducere obligationem seruandi promissum.

Sanch.

Vasq.

51. *Obligat ne in conscientia promissio non acceptata, quam scio à iure civili irritam censeri?* Afferit *Sanchez* non obligare. Ast *Molina de iust.* tom. 2. tract. 2. d. 262. num. 16. obligare docet ratione iuris naturalis.

Sanch.

Molin.

52. *Scio aliquid mihi esse promissum, quod in iudicio postulare non possum: rogo an, in Molina praefata sententia, possim mihi occulte compensare?* Afferitur respondendum.

Molin

53. *Pauperi Ioanni promissi eleemosynam, possum ne inopi Petro tribuere?* Afferit *Sanchez Summ.* tom. 1. lib. 4. cap. 29. num. 6. te posse alteri egentiori dare. An applicare mihi pauperi Non; quia eleemosyna est omnino ad alterum. Ex eodem Doctore.

Sanch.

EX A

EXAMEN IV.

De Iustitia & iure, circa materiam de Contracti-
bus gratuitis, scilicet Deposito, Donatione,
Testamenti, Commodato, Pre-
cario, & Mutuo.

CAPVT PRIMVM.

De Contractu Depositi.

1. *Vid est Depositiu?* Quo aliquid alicui traditur
custodiendum, vt illud integrum restituat.

2. *Quorū lex Depositiu?* Triplex, Iudiciale,
Necessitatis, & ad custodiendum. Iudiciale qui-
dem, quando debitor deponit pecuniam, quam creditor recu-
sat acceptare; aut quando lis pendet de re aliqua, & interim
ea deponitur apud aliquem, donec liti finis imponatur. Ne-
cessitatis autem, & ad custodiendum est, quando res aliqua
aut necessitatis casu, vt contingit in domus conflagratione,
aut domino rei operante aliquid, apud confidentem homi-
nem deponitur, vt custodiat. Vnde dominium depositi
manet apud deponentem.

3. *Quinam possunt deponere?* Omnes rei administrationem
aut possessionem habentes. *Quinam autem possunt esse Depo-
sitarij?* Omnes qui iudicio rationis pollent. *Num pupilli?*
Possunt ex licentia tutoris. *An religiosi?* Etiam ex Prælato-
rum licentia.

4. *Quanam res deponuntur?* Regulariter res mobiles de-
poni assolent.

5. *Quandōnam & vbi reddendum Depositiu?* Statim ac pe-
titur. Idque in loco, vbi reperitur, nisi culpa depositarij fuis-
set in alium translatum, tunc enim in suum locum tenetur
reducere. Profectō deponentes præferendi sunt aliis credito-
ribus si depositum penes publicum depositarium factum est.
Deponentes autem omnes æqualiter admittuntur.

6. *Potest ne Depositarius vti re deposita?* Aliquando potest.
v. g. si pecunia non sit obsignata; si sit ex iis, quæ consistunt
in pondere & mensura; si bona fide credat dominum con-
sentire.

*alij negotijs
distracto*

CAPVT II.

De Contractu Donationis.

7. **Q**uid est Donatio? Contractus, quo gratis, & liberaliter aliquid in alterum confertur, nullo ad id iure cogente Perfecta quidem est, quando res traditur.

8. *Quanam est materia Donationis?* Omnia quæcunque in humanum veniunt commercium. Res aliena donari non potest. Omnia bona simpliciter non possunt donari; debet enim remanere testandi facultas.

9. *Cuinam potest Donatio fieri?* Cuilibet, etiam ignorantis, & absenti.

10. *Quinam verò donare possunt?* Ij soli, qui dominium habent, & administrationem cum alienandi facultate. Non potest quidem prodigus, cui datus sit curator à Magistratu; nec Minor sine curatoris consensu; nec filius familias nisi de bonis castrensibus. Vxor quidem de paraphernalibus, & propria industria acquisitis potest; de bonis autem communibus minimè, nisi vir irrationabiliter esset inuitus.

11. *Possunt ne serui?* Si propria bona habeant, possunt facere donationem; de aliis non, nisi ex præsumpta dominorum voluntate.

12. *Quid de Clericis?* Beneficarij quidem de congrua sustentatione liberè possunt donare, de ea, quæ superest, minimè, nisi in pios vsus. Id quod de Regularibus beneficiariis affirmo.

13. *Num possunt Regulares donare?* Supremam habentes administrationem eleemosynas facere possunt iuxta consuetudinem, & statuta Religionis, moderatè etiam donare pro administrationis ratione. Inferiorem autem habens administrationem etiam competentes eleemosynas facere potest; si verò dissipet, inualida donatio est. Subditi verò nil donare possunt nisi ex beneplacito indubitatè præsumpto suorum Superiorum. Circa ius nouum Clementis VIII. plura cum de Religioso statu.

14. *Donationis species indica, ac primum de ea quæ fit cum insinuatione: quidnam est insinuatio?* Quædam manifestatio, qua donans declarat iudici in scriptis, liberè tantam summam alteri donare, & iudex suo consensu illam approbat.

15. *Quandònam huiusmodi insinuatio requiritur?* Ad donationem excedentem quingentos solidos, id est quingentos nummos

nummos aureos, alioquin donatio inualida est quoad excessum; etiam si donatio sit tantummodo tacita & praesumpta, nisi firmetur iuramento, vel fiat causae piæ, vel nisi fiat Principi absoluto.

16. Si verò ponatur clausula, qua dicat, se tot facere donationes quot fuerint summa intra quingentos aureos: valet ne? Non quidem efficit, quò minus donatio inualida sit. Nec remissio debiti ultra prædictam summam valet. In conscientia tamen retineri potest excessus, donec in iudicio reputatur à donatore.

17. Num in antidotali necessaria insinuatio est? Minimè sicut nec in reciproca, nec donatione causa mortis, nec ad pias causas, nec in renunciatione iuris sperati, nec donatione facta à Principe.

18. Quid de donatione remuneratoria? Multiplex esse potest. Eam potest facere qui suorum bonorum administrationem habet. Prælati etiam Regularis & Beneficiarius possunt. Nec censetur donatio simpliciter, cum sit ob causam, seruitia nimirum, & beneficia recepta.

19. De omnium bonorum donatione quidnam? Profectò omnium bonorum donatio inualida censetur. Valet autem si referuetur vsusfructus, aut si causa mortis fiat, aut si iuramento firmetur.

20. Donationem causa mortis expende. Pluribus modis fit. Iuxta suum initium potius est contractus inter viuos: secundum effectum & stabilitatem plus ad vltimam voluntatem accedit.

21. Censetur equidem inter viuos, quanam? Si ponatur conditio, vt non reuocetur, donatio inter viuos censetur. Inter patrem & filium non emancipatum donatio esse non potest communiter, in quibusdam casibus potest. Inter coniuges autem donatio nulla est, nisi morte aut iuramento confirmetur; in quibusdam tamen casibus non est prohibita.

22. Quanam est donatio propter nuptias? Quæ fit cum ipsæ nuptiæ fiunt. Ante nuptias, quæ donantur, si matrimonium fiat, acquiruntur integrè donatario; si non fiat ex culpa donantis, acquiruntur eodem modo donatario: si ex culpa donatarij, restituenda donanti sunt. Quid de missis muneribus ab sponso ad sponsam? Non sunt eius nisi matrimonium sequatur.

23. Quenam dicitur donatio pura? Ea in qua nec dies, nec conditio, nec modus apponitur, in quo implenda sit ideòque statim soluenda.

24. Donatio in diem qua? Quæ non inducit obligationem nisi

374 *Moralis Theologiae Tract. III. Iustitia,*
nisi ut solvatur in diem statutum; si dies incerta est, habet
vim conditionis; si certa, intelligitur de tali die proximè
futuro.

donatione 25. *De donatione conditionali quid?* Si conditio sit impos-
sibilis, habetur pro non adiecta, in reuocabilibus ut in dona-
tione causa mortis: in alijs non reuocabilibus efficit eam
inualidam.

26. *Donatur mulieri aliquid spe inducendi eam ad ma-
lum: num est restituendum, si malum non sequatur?* Profectò
ea conditio non sequuta minimè inducit obligationem re-
stitutionis; quia etiam ad fœminam alliciendam ad libidi-
nem debebat donans ostentare se sine spe retributionis mu-
nera obtulisse.

27. *Quonam modo potest donatio reuocari?* Porrò ex mera
voluntate donatoris reuocari non potest; potest verò ob do-
natarij ingratitudinem. Ob causas alias æquè graues potest
in foro conscientia, at in externo non admitteretur reuo-
catio.

28. *Quid si clausula apponatur, ut reuocari non possit ob
ingratitudinem?* Non valet, nisi iuramento stabiliatur. Pro-
fectò si sit donatio ex causa, ob ingratitudinem non reuo-
catur.

29. *Num habens liberos donat extraneo, post donationem
filij ei nascuntur: valet ne prima donatio?* Ipso iure rescindi-
tur. Certè si donans cogitasset de filiis, cum donauit, valida
esset donatio, saltem viuente patre.

30. *Ei donatio uni filio, & postea alij nascuntur: reuocatur
ne?* Ita planè; quia inofficiosa est, idque etiam si iuramento
obfirmata esset.

31. *Quid de facta extraneo ab habente filios?* Reuocatur
in totum, si re & animo inofficiosa fuit; si re tantum, reuo-
catur solùm quoad incrementum transcendens legitimas
filiorum respectu ascendentium etiam potest esse inofficiosa
donatio.

CAPVT III.

De Testamentis & Legatis.

32. *Quid est Testamentum?* Iusta sententia voluntatis no-
stræ de eo, quod quis post mortem suam fieri vult
cum directa hæredis institutione. *Differt ne à Codicillo?*
Differt

Differt hac ultima conditione; quia in Codicillo non instituitur hæres. Præterea in solemnitate, satis enim ad Codicillum quinque testes adhibentur, cum ad Testamentum septem requirantur.

33. *Quid Legatum?* Legatum planè est donatio quædam à defuncto relicta, & ab hærede præstanda.

34. *Ad Testamentum clausum quotnam testes requiruntur?* Septem, scilicet mares, liberi, rogati, præter alias solemnitates. His deficientibus in foro conscientia valet, non in exteriori, ideoque hæres ab intestato tenetur restituere hæreditatem, si sciat talem fuisse testatoris voluntatem; imò cogi possit ad id, si vel fateatur de voluntate testatoris, vel nolit iurare oblato iuramento. Ad pias autem causas valet sine solemnitate, etiam in foro exteriori; satis enim duo testes sunt; in conscientia verò nec testes necessarij. In aliis autem contractibus probabilius est non valere absque debita solemnitate, si irriti à iure decernantur.

35. *Quinam possunt testari?* Omnes, qui prohibiti à iure non sunt, ut impuberes, Religiosi, criminosi intestabiles facti. Filij-familias de Castrensibus & quasi, possunt, non de aliis; nisi de consensu patris. Beneficiarij de patrimonio & aliis sua industria congregatis, vel ex subtractis è congrua sustentatione.

36. *Quinam autem possunt hæredes institui?* Omnes lege non prohibiti, Communitates etiam, naturales filij, non autem spurij, licèt his alimenta debeantur.

37. *Est ne reuocabile Testamentum?* Ita equidem usque ad mortem, validumque secundum, etiam si primum iuratum fuisset non reuocandum.

CAPVT IV.

De Contractu Commodati.

38. *Quidnam est Commodatum?* Gratuita concessio alicuius rei quoad solum usum, eumque certum, ac determinatum.

39. *Quæ sunt Commodati substantiales conditiones?* Hæc quidem. Ut tradatur: ut dominium remaneat penes commodantem: ut reddatur in eadem specie: ut commodetur gratis: ut detur ad aliquem specialem usum.

A a 4

40. *Exprime*

40. *Exprime commodati materiam.* Res mobiles, & immobiles, quæ usu non consumuntur.

41. *Recense commodantis obligationes.* Monere de rei commodatæ vitio: extraordinarias expensas in rei commodatæ reparationem solvere: ante completum tempus non repetere, nisi aliquis grauis casus acciderit.

42. *Iam commodatarij obligationes aperit.* Non debet vi re commodata nisi ad usum conuentum, restituat suo tempore eandem in specie non factam sua culpa deteriore: seruet ea cura, qua rem suam: damna ex sua culpa secuta compenset. Tenetur verò culpa lata, leui, & leuissima. Denique si commodatarius fuerit in mora, ad omnia damna tenetur.

CAPVT V.

De Contractu Precarij.

43. *Quid est Precarium?* Quod precibus petenti conceditur ad usum tandiu, quandiu qui concessit non reuocauerit.

44. *Recole materiam, & substantialia Precarij.* Materia eadem, quæ Commodati. Substantialia, traditio rei, & libertas reuocandi, quandiu liberit concedenti. Pactum, ne possit reuocare, nullum est. Obligationes eadem ferè quæ in commodato.

45. *Quando nam finitur?* Morte eius, cui fuerat concessum: voluntate concedentis: tempore præstituto: & alienatione rei precario concessa. *Si tempus præstitutum non sit?* Censetur concessum quousque non reuocetur. *Si concedatur ad beneplacitum?* Morte concedentis finitur.

46. *Oritur ne ex Precario actio?* Tantùm oritur, quando datum sit expressa conditione, vt redderetur, quando concedens repeteret. Profectò Precariæ fiunt multis modis, & quinto quoque anno reuocantur.

CAPVT VI.

De Contractu Mutui.

47. **Q**uid Mutuum? Quo quis alteri rem suam tradit ad usum, vt statim fiat accipientis, & restituat postea tantundem eiusdem rationis, & qualitatis.

48. **Q**uam Mutui materia? Res vsu consumptibilis, vt pecunia, &c.

49. **Q**uidnam pertinet ad Mutuum? Profectò rei traditio: vt sit ex numero rerum, quæ mutuo dari possunt: vt gratis tradatur.

50. **Q**uonammodo res mutuo accepta reddenda est? In eadem qualitate, & bonitate intrinseca.

51. **I**ndica Mutui diuisiones. Diuiditur multipliciter, tum ex parte rei, quæ traditur, in rem quæ consistat in numero, vel pondere, vel mensura: tum ex parte modi, in expressum, & tacitum: tum aliis modis secundum Iurisperitos.

52. **Q**uam mutuo dare possunt? Omnes, quibus libera suarum rerum administratio non est interdicta. *Filius familias accipiens mutuum, tenetur ne in foro externo ad restitutionem?* Si accepit absque patris consensu, tenetur ob Senat. Consul. Macedonian. At in foro conscientie tenetur. *Ecclesia aut ciuitas tenentur ne de mutuo?* Ita quidem, quatenus mutuum verum sit in earum vtilitatem. *An minor teneatur soluere mutuum suo nomine à curatore acceptum?* Minime, nisi creditor probet fuisse in vtilitatem minoris conuersum. *Vitiatur res mutuata, nec vsque ad constitutum tempus reddenda est: tenetur ne mutuatarius de vstio moneat?* Proculdubio tenetur. Quod si nec moneat, nec suo tempore reddat, tenetur ad damna.

53. **Q**ualis reddenda res mutuata? Debet mutuatarius rem eandem in specie reddere, in quantitate, in bonitate saltem intrinseca, & in omni euentu, etiam si casu fortuito perisset.

*Praxis circa materiam de Contractibus Gratuitis
Societatis IESV Auctoribus.*

§. I. 54. **S**Cio depositarium teneri adhibere diligentiam, ne depositum pereat: rogo, an dubitans, verum depositum sua culpa perierit, nec ne, teneatur ad restitutionem? Non tenetur. Sanchez de Matr. lib. 2. d. 41. n. 18. affirmat; quia in dubio peccatum non praesumitur, praecipue cum depositum factum esset in gratiam deponentis.

55. An depositarius possit re deposita vti, & eam sine expressa, vel praesumpta licentia domini alienare? Censetur furti reus ex Institut. de oblig. qua ex delicto, &c. Attamen ex Laymano lib. 3. sect. 5. tractat. 4. cap. 25. numer. 1. licere assero depositario oleum, frumentum, vel aliud sibi consumptibile alienare, si certus esset, se tantundem eiusdem bonitatis redditurum domino repetenti. Prohibet Magistratus (v. gr.) ne frumentum ex horreo publico absque eius iussu extrahatur: potest custos extrahere, certus, se aequae bona frumenta constitutis temporibus in promptu habiturum.

56. Debet Petrus Antonio centum aureos, accipit totidem in deposito: potest ne depositum loco debiti retinere? Prohibitum id est, cap. bona fides, de deposit. Attamen cum Lessio lib. 2. c. 27. dub. 4. num. 16. censuerim tantum in externo foro legem obligare, quando depositarius alia via debitum sibi compensare non potest.

57. Depositarius frumenti, vini, seu aliarum rerum sibi consumptibilium eas alienat, seu consumit, delinquit ne? Non peccat saltem grauiter, modo certus sit, se tantundem eiusdem generis, ac bonitatis pretio habiturum, cum dominus repetierit; quia tunc talis alienatio in nullius damnum cedit.

58. Perit deposita res penes depositarium: tenetur ne in conscientia eam reddere? Non tenetur nisi ex culpa graui & lata non autem ex leuissima: & leui, nisi aliter sit inter contrahentes conuentum. Sic Filliucius, & Lessius.

59. Potest ne Thesaurarius vel procurator Principis, dominus inscio, cum ipsis pecunijs in suum commodum negotiare? Potest ex doctrina Lessij, modo nullum incommodum, aut periculum domino obuenerit.

60. Mittitur depositum per hominem fidelem habitum, ad dominum, portans sibi retinuit: cuiusnam perit? Perit domino; quia depositarius egit, quod dominus rei non poterat rationabiliter impugnare. Molina sic.

Molin.

61. Depositarius quomammodo obligatur ad rei deposita custodiam in periculo? Si deposita est apud te causa solius deponentis, in periculo postponenda sunt tuis omnibus: si vero causa utriusque, tuis aequalibus: si autem tua causa solum, tuis pretiosioribus. Profecto offerre aliena periculo pro tuis non potes: sed tamen servare tua neglectis alienis, eo modo quo dictum est, potes, si ea simul tuis servare non potes. Saa cum Saa. Syl. sic asseruit.

62. Deponentis omnia bona sunt fisco adiudicata: rogo num depositum dandum fisco, an deponenti: Dandum deponenti crediderim cum Saa quod ad forum attinet conscientiae, nisi id Saa. iudex prohibuisset.

63. Depositarius reddit familiari deponentis depositum, quod domini nomine petijt: num rursus teneatur, si familiaris retinuit sibi, restituere? Non, uti Saa idem asserit; quia non leuiter credidit domini nomine repeti. Addit autem non liberari depositarium, si rem pretiosam dedit leuiter credens signum aliquod afferenti.

Saa.

64. An donatio facta per metum ad id incussum valida sit? Non, nisi iuramento firmetur. Teneatur quidem, quia iuravit dare; sed alter tenetur restituere, quia dare per metum coegit. Sic ex Lopez Saa.

§. 2.

De donatione.

Saa.

65. Valet ne donatio coniugi facta? Valere respondet Molina, si fiat ob causam piam, vel honestam: aut si donans non sit sic pauperior: (non sit autem qui non acquirit cum possit aut accipiens non sit ditior: aut si remuneratoria: aut fiat in tempus soluti matrimonij: aut causa mortis: aut condonando promissam dotem: aut sit confirmata iuramento de nonreuocando: aut post rem datam donans moriatur: aut in Religione nihil possidente profiteatur. An donatio inter sponso futuro valeat? Valet, asserente Molina, nisi fiat in tempus futuri matrimonij: tunc enim potest reuocari. Quid de donatis uxori a consanguineis viri? Putat Saa uxoris esse in foro conscientiae. Facta donatio propter nuptias, scilicet facta ab sponso, dum contrahitur, aut quasi contrahitur matrimonium, cuiusnam est matrimonio soluto? Ad virum redit, auctore Molina, cuius etiam sunt fructus matrimonio durante.

Molin.

Molin.

Saa.

Molin.

66. Quisnam in casibus pater potest donare filio? Respondet idem Molina donare posse propter nuptias, & eunti ad bellum.

&

& mancipato, & remunerando, & ad alimenta, & ad honorem acquirendum, & studij causa, & vsum fructum bonorum filij ipsius, & aliis in casibus. Addit *Doctor* patris donationem conualescere emancipatione, & patris morte; vnde fructus percepti à tempore donationis filij sunt.

Saa.

67. *Potest ne donatio ante acceptationem reuocari?* Potest (authore Saa) etiam si facta fuerit cum scriptura & testibus. Addo posse Notarium pro absente acceptare, & quemque idem posse in donatione pro causa pia. Oportet verò vt donans indicet absenti, & non sufficit, vt alius faciat sine eius mandato. *Quid si ille praesens tacet?* Censetur proculdubio acceptare.

Saa.

68. *Donatio quae non fit causa mortis, potest ne reuocari?* Si non fiat causa mortis, censetur facta inter viuos, nec potest reuocari nisi ob donatarij ingratitude, vt Saa et Couarr. asseruit.

Saa.

69. *Potest ne Rex donationem suam, aut praecessoris reuocare?* Potest, si Regnum insigniter, seu enormiter laesum. Sic Saa.

Molin.

70. *Facta est donatio cum damno creditorum, & intra annum creditores non petunt illius donationis rescissionem: regnum donatarius ad restitutionem teneatur?* Respondeo ex Molina non teneri, nisi sciens & prudens impulisset donatorem ad donationem in fraudem creditorum faciendam.

§. 3.

71. *Testatorius ad pias causas Petrus, potest ne alteri testamentum committere hac voluntatis expressione: Committo omnia bona mea arbitrio, & dispositione Antonij?* Potest ex Laymo lib. 3. c. 4. tract. 5. c. 2. n. 6. & 7. Quo in casu Antonius omnia testatoris bona in pias causas debet expendere, modo que nomine haeredem existere.

Fagund.

72. *Quodnam dicitur ad pias causas Testamentum?* Quando haeres est causa pia: non verò si esset alius haeres, & essent plura legata pia. Fagund. de iust. lib. 6. c. 3. n. 18. Exprimas precor causarum piarum Catalogum. 1. Paulus relinquit Agnetem filiam haeredem cum opere soluendi Mariae sanctimoniali forori, aut propinqua suae centum aureos. 2. Quod meretricibus penitentibus relinquitur ad victum. 3. Legata ad Monumenti constructionem. 4. Relicta ad publicam utilitatem, v.g. ad pontium aedificationem, &c. 5. Manumissio mancipij. 6. Ecclesia, vel Monasterium, imò quilibet Religiosus, si illi pietatis intuitu, non consanguinitatis aut amicitiae, relinquitur. 7. Hospitalia. 8. Confraternitates. 9. Pauperes etiam consanguinei, vel amici, praecipue causa pietatis.

etatis expressa. 10. Viduæ, pupilli, & similes. 11. Quod pro anima relinquitur. 12. Captiuorum redemptio. 13. Alimenta relicta iis, qui non habent unde uiuant secundum personæ qualitatem. 14. Dos, & quod pro colligandis matrimonio virginibus relinquitur. 15. Relicta ad studium Theologiæ.

73. *Necessaria ne testamento ad pias causas hæredis instructio?* Non, quia hæc non est necessaria ex iure Canonico, sed civili. *Cardin. Lugo de Iust. tom. 2. d. 22. sect. 9.*

Lugo.

74. *Valet ne testamentum quoad pias causas, etiam quoad profana legata, deficientibus iuris solemnitatibus?* Negat *Lugo tom. 2. disq. 12. sect. 9.* At alij probabiliter affirmant; quia æquum non est, ut idem testamentum, quod pia causa iudicat, & vult haberi verum in vno, nolit esse firmum in alio.

Lugo.

75. *An testamentum, aut codicillum inceptum, & ob mortem non finitum sit validum, quoad legata pia?* Validum est licet secundum alia legata irritum esset. *Molina d. 134.*

Molina.

76. *Quinam possint ad pias causas testari?* Omnes, qui iure communi possunt testari, & plures alij, v. gr. prodigus, & usurarius publicus, si præstitit prius cautionem, vel si non potest præstare, cum contritionis signis moriatur. Licet hoc impertinens putet *Lugo citat. contra Molinam* asserentem scio, testamentum à seruo factum, licet iam libertate tunc fuerit donatus, si tamen ipse suam libertatem ignoret, nullum esse. Attamen si sit ad pias causas, validum erit.

Lugo.

77. *Validum ne captiuorum Christianorum apud Turcas testamentum ad quacumque velint, etiam in loco captiuitatis?* Affirmat *Amicus.*

Amic.

78. *Validum ne testamentum ad pias causas à surdo & muto factum quocumque nutu, & signo?* Validum erit (inquit *Card. de Lugo.*) quia iure naturali vim habet, & quando est ad pias causas, à iure civili non potest inuolidari.

Lugo.

79. *Scio militibus circa testamentorum conditionem ius suffragari: rogo, an privilegiis iure militari testandi, gaudeant non solum ipsi milites, verum etiam omnes in castris existentes?* Ita quidem, dummodo in loco hostili adsint, *Lugo de Iust. tom. 2. d. 24. sect. 1. n. 12.*

Lugo.

80. *Scio Religiosos non posse executores testamentorum nominari: rogo tamen, an testator possit nominationem executorum alicui Religioso committere?* Potest etiam ex minoribus, qui quidem postea cum superioris licentia poterit eos nominare. *Sanchez sum. tom. 2. lib. 6. c. 11. n. 41.*

Sanch.

81. Potest

81. *Potest ne quis cogi acceptare officium executoris à testatore relictum?* Non, etiam si sit testatoris consanguineus; peccabit non acceptando, aut renunciando. *Sanch. opus. tom. 2. lib. 4. cap. 1. dub. 42. n. 4.*
- Sanch.** peccabit non acceptando, aut renunciando. *Sanch. opus. tom. 2. lib. 4. cap. 1. dub. 42. n. 4.*
82. *Scio beneficiarium non posse de fructibus beneficii ad prophanos usus disponere: Rogo, an si Episcopi, & Clerici beneficii habeant à summo Pontifice facultatem disponendi de bonis Ecclesiasticis, in quoscunque usus voluerint, possint ad usus prophanos applicare?* Porro *Molina tom. 1. d. 147. num. 33.* facultatem testandi asserit intelligendam pro piis usibus, quando nulla ratio apparet cōcedendi huiusmodi licentiam ad usus prophanos, aut aliunde res est dubia; quia alioqui Pontifex potest concedere beneficiariis etiam Episcopi facultatem testandi ad usus prophanos, ex iusta causa remunerationis pro munere. (v. gr.) optime administrato, obsequiis Ecclesie impensis, &c.
- Molin.** prophanos applicare? Porro *Molina tom. 1. d. 147. num. 33.* facultatem testandi asserit intelligendam pro piis usibus, quando nulla ratio apparet cōcedendi huiusmodi licentiam ad usus prophanos, aut aliunde res est dubia; quia alioqui Pontifex potest concedere beneficiariis etiam Episcopi facultatem testandi ad usus prophanos, ex iusta causa remunerationis pro munere. (v. gr.) optime administrato, obsequiis Ecclesie impensis, &c.
83. *Prohibetur ne testari ad mortem damnatus?* Ita quidem *l. de perdati, in metallum,* & alibi. Quia tamen ius Codicis non servatur ubique, attendi debet locorum consuetudo. Certè quando bona damnati non publicantur, ferè ubique testari permittitur, & testamentum prius conditum firmum manet; & si non testatur, ab intestato habet successores. *Layman lib. 3. sect. 5. cap. 3. n. 3.*
- Laym.** manet; & si non testatur, ab intestato habet successores. *Layman lib. 3. sect. 5. cap. 3. n. 3.*
84. *Scio spurios filios nihil posse relinqui, præter alimenta, quæ de iure naturæ sunt: rogo an statui debeant esse huiusmodi alimenta?* Asserit *Sanch. opus. tom. 2. lib. 4. n. 3. dub. 34. num. 2. & 3.* Ex cuius doctrina alimenta assignanda non solum filiis sed & personis, quas ipse alere debet.
- Sanch.** Asserit *Sanch. opus. tom. 2. lib. 4. n. 3. dub. 34. num. 2. & 3.* Ex cuius doctrina alimenta assignanda non solum filiis sed & personis, quas ipse alere debet.
85. *An mater illustris possit heredem instituire filium spurium, si legitimos non habeat?* Asserit *Lessius lib. 2. cap. 39. dub. 6.*
- Lessius.** Asserit *Lessius lib. 2. cap. 39. dub. 6.*
86. *Pater heredem instituit extraneum, rogans, ut hereditatem relinquat spurio: hæres ille hereditatem acceptans cum promissione implendi petitionem, delinquit ne?* Mortaliter planè; quia talis promissio in lege & prohibetur graviter, & punitur. *Tenetur ne spurio restituere?* Non; quia promissio fuit nulla. *Beccanus p. 3. tom. 3. c. 7. q. 6. n. 2.*
- Beccan.** nulla. *Beccanus p. 3. tom. 3. c. 7. q. 6. n. 2.*
87. *Potest ne testator revocare testamentum iuramento firmatum?* Si non adest iusta causa, non potest: secus si adest; quia aut censetur sibi huiusmodi potestatem reservasse in hoc casu, aut iuramentum fuit iniquum, & proinde non obligat.
- Beccan.** *Beccanus citat. q. 8.*
88. *Licetum ne legatum annuum Fratribus Minoribus relictum?*

licitem pro fabrica Templi, Sacelli, & pro vestimentis, ornamentisque Ecclesie, & Sacrificiis. Addit Sanchez. *sum. tom. 2. lib. 7. c. 26. n. 46.* & pro studio, seu pro libris emendis, & pro infirmaria. *Layman. lib. 3. sect. 5. tract. 5. cap. 10. num. 4.* licitum docet esse legatum temporarium, si spatium decem annorum non attingat; quia tempus infra decennium est modicum. Secus autem legatum ad vitam fratris iuuenis, & bonæ valetudinis; quia vita hominis communiter maior afolet aestimari, quam decennium. At Sanchez *summ. tom. 2. lib. 7. cap. 26. num. 40.* licitum esse putat.

89. Legatum orphanis relictum est: potest ne eo frui puella, quæ matrem habet? Quamuis orphanus dicatur, qui utroque parente orbatus est, tamen legatum pro colligandis matrimonio orphanis acquiritur à puella matrem habente, si patris præsidio destruitur; quia mulieres non habent prudentiam pro gubernatione filiorum. Sanchez *ita opusc. tom. 2. lib. 4. c. 2. dub. 63. n. 4.* Sanchez.

90. Potest ne reputari orphana puella habens parentes pauperes? Negat Sanchez *lib. 13. num. 2.* quia in dispositionibus testamentorum verba propriè sumenda sunt. Profectò contrariam opinionem probabilem existimo; quia difficilius nuptiis traditur puella pauperes habens parentes, & viles, quam eisdem orbata. Sanchez.

91. Legatum naturalibus alicuius ciuitatis relinquitur: potest ne dari ijs, quæ quamuis naturales non sint, ea in ciuitate decennio habitauerunt? Potest, dummodo de animo mutandi domicilium non constet. Sanchez *opusc. tom. 2. lib. 4. cap. 2. dub. 19. num. 1.* Sanchez.

92. Legatum pro liberandis incarceratis, potest ne applicari cuiquam, ne in carcerem detrudatur? Afferit Sanchez *citat. n. 2.* quia propriè ille à carcere liberatur. Sanchez.

93. An hæres ab intestato teneatur in conscientia soluere legata in testamento minus solemniter? Tenetur; quia lex exigens solemnitates in testamento condita fuit ad fraudes, quæ si non adsunt, non est, cur testamentum in foro conscientie non teneat. *Comitolus lib. 7. quest. 8.*

94. Hæres ab intestato est dubius, an testator heredem alium nominasset; tenetur ne ad aliquid? Ex Becano *part. 2. tom. 3. cap. 7. quest. 3. concl. 1.* tenetur cum illo pro qualitate dubij componere; quia par est in dubio vtriusque conditio. Becano.

95. Legatum relinquitur quolibet anno pauperibus distribuendum hæredum arbitrio: potest ne simul, & semel attribui Monasterio, aut Hospitali, ut illo in perpetuum fruatur? Potest auctore

Sanct.

auctore Sanctio opusc. tom. 2. lib. 4. dub. 12. num. 4. qui testatoris voluntas impletur, pauperibus datum. Quod autem semel & simul detur, substantiam legati non attingit.

96. *Annus, qui testamentarijs à iure pro soluendis legatis conceditur, elapsus est inutiliter: cuiusnam competit iudicium?* Episcopus est iudex ultimarum voluntatum, executor etiam quo ad prophana; quia impletio voluntatis defuncti in ipso bonum, est commissa Episcopis ex officio, qualemcumque bonorum dispositionem fecerit. *Molina tom. 1. tract. d. 205. num. 5.*

Molin.

Vasq.

97. *An Episcopus possit aliquod legatum in aliud aquale vel melius commutare? Afferit Vasquez opusc. de test. cap. 6. §. 5. dub. 3. num. 104. posse consensu hæredum, quo in calu minime voluntate testatoris violat, sed interpretatur.*

98. *Relinquitur Antonio legatum sub conditione hac, si non nupserit, vel si Religionem non ingrediatur: potest ne legatarius in foro interiori, & exteriori legatum accipere, etiam si hoc non impleat conditiones? Potest ex Sanchez sententia.* Cum enim hæ conditiones merito à iure reprobentur, & pro non appositis habeantur: non tenetur Antonius eas in conscientia seruare; quippe voluntas testatoris secundum ius est accipienda, & ubi ab eo deficit, non seruanda.

Sanch.

99. *Sunt ne legata in rigore literæ interpretanda? Locus ex Sanchez auctoritate, ampliacioni datur.* Vnde legatum pro fabrica templi potest expendi pro ornamentis, & aliis cultui diuino necessariis. Legatum distribuendum quotannis, potest simul totum dari. v. gr. alicui hospitali, vel Monasterio. Legatum dandum naturalibus alicuius loci, potest dari iis, qui ibi decennio habitauerunt, licet aliunde sint oriundi, nisi de animo inibi non manendi perpetuo, constet.

Sanch.

indigenis

Molin.

Saa.

100. *Expone quandònam testamentum sine iuris appositione solemnitate validum sit? Respondeo ex Molina, Saa & alijs, in testamento parentum etiam cæcorum inter liberos & horum descendentes etiam per fœminam sufficere suam voluntatem declarare coram duobus testibus, etiam non rogatis, etiam fœminis; in testamento autem apertè scripto quinque testes, vel tres cum Notario sufficere; matris testamentum inter filios naturales & spurios minùs solemne valere; patris testamentum inter liberos ab eo solo scriptum, aut subscriptum validum esse etiam quoad pia legata; cum difficile est in testamento clauso habere septem testes, sufficere quinque, item si fiat ab eo qui communiter ruri habitat; sufficere testatori coram Principe & duobus testibus; sufficere duos testes, si*

coram eis hæres promisit testatori, se eius voluntatem ser-
uaturum; testamentum coram Prælato, & duobus testibus
validum esse saltem in terris Ecclesiæ subiectis, & rebus fori
Ecclesiastici, & ad pias causas; testamentum minùs solemne
valere vt codicillum, si habet requisita ad codicillum, & te-
stator dixit se velle, vt valeret meliori modo quo posset
quod omnes etsi non dicant; communiter tamen volunt: ad
codicillum autem quinque testes sufficere etiam non roga-
tos, etiam fœminas; quod si fiat inter liberos, aut milites in
bello sufficere duos; in codicillo autem cæci sicut in testa-
mento septem testes cum Tabellione, vel altero eius lo-
co requiri; codicillum denique etiam factum ante testamen-
tum valere.

101. *Quis non possunt esse testes in testamento?* Nec
seruus, nec hæres, nec is, in cuius hæres est potestate, vt pater,
auus. Nec incapax testamenti testatoris, vt spurius; nec hære-
ticus, nec intestabilis iure; nec fœmina nisi in quibusdam ca-
sibus, vt tempore pestis. Ex Saa & aliis.

Saa.

102. *Iuravit quis non reuocaturum testamentum, quod ni-
hilominus reuocauit: rogo num valeat reuocatio, & an periurij
crimine sit reus?* Valere reuocationem certum est: esse periurij
etiam assero communiter, nisi testamentum esset ini-
quum. Scio Saa ex Salone docere etiam testamentum iustum,
sed tamen imperfectum, dum iusta causa reuocandi interce-
dit, sine periurio posse reuocari.

Saa.

103. *Potest ne commodatum ad certum usum repeti?* Non
posse ait Molina, etiam superueniente necessitate, si commo-
datarius aliunde fuisset habiturus, nisi tu commodasses.

§. 4.

De com-
modato.

104. *Commodo rem vitiosam: teneor ne de damno secuto?* aut Pre-
tuleris si scienter commodasti, & commodatarium non ad-
monuisti. Sic. Molina.

Pre-
torio.

Molin.

105. *An commodatarius teneatur de culpa leui, an solum de
gravi?* Quidam aiunt non teneri in conscientia nisi de culpa
mortalis. Ego existimo teneri in totum de graui culpa, in
partem de leui.

Molin.

106. *An licitum commodato ad alium usum, aut diutius
quam voluit commodans?* Furtum esse Molina asserit, id

§. 5.

De mu-
tuo.

107. *Circa mutuum denique, qui dat mutuum potest ne pacisci
cum mutuario, vt statim sibi lucrum reddat ex illo mutuo?*
Possit Lessio fauente, affirmo duobus modis. Primò, mutuando,
vg. centum aureos ea lege, vt statim mutuario reddat no-
nem ratione lucri cessantis ex nonaginta vno, quos ipse reti-
net; quod facere potest sine vsura; quia nihil est aliud, quam

Molin.

Less.

B b

mutuarz

mutare nonaginta vnum cum lucro, & alios nouem sine lucro, qui tamen statim sunt reddendi ad soluendum lucrum proueniens ex nonaginta vno, quos mutuarius mutuos accepit. In quo quidem contractu mutuarius non magis grauatur, quam si solutio lucris differretur. Secundus modus est, si mutuans non accipiat illud lucrum cessans ex illa pecunie summa, sed in oleo, frumento, hordeo, &c. vti Salas & Azor adnotarunt.

Salas.
Azor.

Salas.

108. *Potest ne mutuans aliquid amplius propter verum, & graue periculum amittendi debiti exigere? Posse Salas docet, quia hoc ad indemnitate mutuantis pertinet.*

Less.

109. *Mutuanti notabile aliquod damnum emergit ex mutuo dato, antequam mutuarius sit in mora soluendi: rogitur, ut teneatur mutuarius illud damnum resarcire? Non tenetur, asserit Lessius; qui mutuum cum hoc onere, & pacto non accepit.*

Molin.

110. *An possit mutuans percipere lucrum cessans ex mutuo, si aliunde alio lucro compensatur? Non posse Molina ait. Ego addiderim, nisi aliud lucrum aliunde proueniens aequa mutuantis industriae magis deberetur, quam mutui occasione.*

Regin.

111. *Notit quis pecunie valorem breui minuendum: potestne illam alteri mutuare cum pacto, ut eam sibi restituat iuxta presentem illius pecunie valorem? Potest ex Reginaldo; quia mutuum tantum do, quantum postea sum accepturus.*

Tolet.
Less.

112. *Licet ne aliquid accipere pro obligatione mutui? Licere Toletus ait, non tamen ratione periculi, cui pecunia mutuo data exponitur. At Lessius etiam huiusmodi periculum ratione licitum esse affirmat.*

Saa.

113. *An mutuare liceat cum pacto remutuandi? Affirmat cum Saa non licere; obligare enim ad aliquid pecunia mutuum obligabile ob mutuum, vsura est.*

Less.

114. *Licitum ne mutuare alteri cum pacto, ut prius iniuriam tibi condonet? Licitum docet Lessius. Item si exigatur istam aliquam satisfactionem pro fama, vel honore violato, potes eum obligare ratione mutui, ut condonet, pacto quidem amicitiae, iustitiae minime.*

Molin.

115. *Quod tibi à mutuuario gratis donatur, etiam cum potestis, potes ne retinere? Possum; solum enim prohibetur, quod ratione mutui velut debitum datur. Molina sic.*

Molin.

116. *Quoniam modo mutuum frumentum, aut pecunia reddenda? Ex Molina respondeo frumentum mutuum eodem mensura reddendum, aut pretium, quo valet tempore*

quo redditur: etiam si reddatur in loco, vbi plus valet, aut tempore, quo plus valet, repetatur; quando scilicet non est tempus redditioni præfixum. At mutuata pecuniâ debet recipi valor temporis, quo data est, scilicet tot nummi, quot v.g. aureus acceptus tunc valebat. Porro pactum de recipiendo pro frumento quantum valet tempore, quo datur, est non mutui, sed venditionis. *Lessius* addit, si certum est, vel probabilius rem tempore traditionis valituram pluris quam modo valeat, non posse te obligare ad parem mensuram reddendam, sed ad eam tantum, quæ adæquat pretium rei à te tradita. Posse autem te id facere, si dubium sit vtrum valebit pluris, an minoris; quin & maiorem te posse exigere, si certum, vel saltem probabilius valiturum minoris. Plura mox Vberior Exam. sequenti sermo redibit.

EXAMEN V.

De Iustitia & iure, circa eandem materiam de contractibus Gratuitis, nempe de Vsurâ ex mutui contractu.

CAPVT PRIMVM.

Quid, & quotuplex Vsurâ?

1. *Vidnam est Vsurâ?* Lucrum proveniens ex mutuo, vi mutui. Ob amicitiam enim vel gratitudinem mutuo dare non est vsurâ, nec etiam ob turpem amicitiam, nec vt solvatur debitum. Porro hæreticus esset dicere Vsuram non esse peccatum. Iure naturali prohibita quidem est: in veteri lege permilla in recompensationem bonorum, quæ iuste poterant Iudæi à Gentibus vicinis auferre: in nouo Testamento iure diuino prohibetur: & quamuis iure ciuili permilla fuerit, iure tamen Canonico prohibita est.

2. *Quotuplex vsurâ?* Triplex. Prima distinguitur in Particionalem, & Exactionalem. Secunda in formalem siue apertam, & virtualem, siue palliatam. Tertia in Realem, & Mentalem. Realis quidem est lucrum, quod accipitur ex pacto expresso, vel tacito; Mentalis, lucrum ex mutuo absque expresso, vel tacito pacto.

Bb 2

3: Intenditur

3. Intenditur (ut de usura mentali ordiamur) *lucrum ex mutuo tanquam debitum ex iustitia: est ne usura?* Ita planè: tanquam ex benevolentia, seu gratitudine, nequaquam. *Procedit ex mutuo immediatè lucrum intendere non licet nec principaliter, nec minùs principaliter: at verò lucrum intermedia benevolentia, non est usura.*

4. Datur à mutuatario *lucrum, ad quod mutuatario lucrum excitavit, ad remunerationem lucri: num sit usura?* *Procedit cum Fallitio periculosam rem esse. Si tamen solum intendat mutuantis lucrum ex liberalitate mutuatarij, non est usura.*

5. Venio ad *usuram Realem, ac primò expende, quæ, quidnam sentiendum de pactis in mutuo ratione ipsius actionis mutuarij. Hæ regulæ seruandæ sunt. 1. Obligaciones, quæ à mutuatore requiruntur pro assecuratione rei mutuatæ, nec continent lucrum, licitæ sunt. 2. Vbi interuenit mutuum lucrum ex illo, & pactum illud recipiendi ex mutuo, ubi est usura formalis. 3. Pacta obligantia, ex iustitia ad dandum aliquid pecunia æstimabile ultra sortem, ex vi mutui, sunt illicita. Hinc pactum, ut mutuatarius teneatur facere aliquid quem contractum cum mutuate, vel præstare munus à lingua, ab obsequio, à manu, vel facere aliquid turpe pretio æstimabile: vel dare officium, priuilegium, exemptionem ab aliquo onere, vel ut dimidium recipiat in mercibus, vel ut tempore messis reddat triticum pretio currenti, & similia, vitiosa sunt. 4. Pactum ut remittatur iniuria licitum est, quando iniusta vindicta exigeretur: secus si iusta: sicut etiam illicitum, ut remittat pœnam à iudice, ob iniuriam, imponendam. 5. Idem affirmo de pacto ut remutuet, vel emat in officium mutuantis, nisi inducatur tantum obligatio gratitudinis, vel pactum fiat, ut reddatur mutuum, quando desinet officium frequentare. 6. Idem etiam de pacto ut conferat officium, vel beneficium; si enim inducat solam obligationem ex amicitia, vel gratitudine, licitum est; secus si ex iustitia obligationem addat. 7. Pactum, ut restituatur in eadem mensura, etiam si pretium creuerit, licitum est, quando æquè dubium erat, si probabilius autem erat, quod plus valiturum, non licet, nisi eò usque fuisset seruaturus: si probabilius quod minus, exigere etiam potest.*

6. Quid dicendum de Pactis in mutuo ratione damni emergentis, aut lucri cessantis? *Dammum emergens quidnam est detrimentum, quod quis patitur in rebus, quas habet, & quæ ipsi debentur, idque ob mutuum alteri factum. De-*

mutuo

plex est, Immediatum, & Mediatum: Intrinsecum, & Extrinsecum.

7. *Potest ne solui aliquid ultra sortem vi damni emergentis?* Potest planè, siue cogatur mutuare, siue sponte det, siue sit in mora mutuatarius, siue non sit.

8. *Quanam, ut iuste fiat, conditiones requiruntur?* Tres. Prima, ut mutuum sit verè causa damni. Secunda, ut de illo mutuatarius moneatur. Tertia, ut relinquatur in sua potestate facere pactum de periculo damni, vel de damno. *Licitum ne pactum, ut solvatur lucrum, si suo tempore mutuum non fuerit restitutum?* Licitum est.

9. *Quid est lucrum cessans?* Utilitas vel æstimatio utilitatis acquirendæ, si mutuum factum non esset. Pactumque de eo est licitum modò adsint hæ conditiones: ut mutuum sit verè causa cessationis lucri: ut exigatur tantum, quantum valet illa spes lucri, deductis expensis: ut convenienti tempore exigatur, non autem statim dato mutuo; nisi in casu Examine 4. appposito.

10. *Tenetur ne mutuatarius ante moram ad damnum emergens, aut lucrum cessans?* Minimè, nisi pactum fiat; post moram autem ad utrumque tenetur: idque etiam si mutuans accipiat ad usuram, ob *negotiationem dilationem*.

11. *Expendas, obsecro, num sint alij tituli connexi cum actione mutuandi, ex quibus accipi possit aliquid ultra sortem?* Plures sunt. Primus, ratione donationis, si vera ea interueniat; neque enim præsumenda est, nisi constet. Secundus, ratione eius quod aliàs erat debitum, modò debitum fuerit ex iustitia, non ex sola charitate. Tertius, ratione oneris mutuandi. Quartus, ratione periculi, fortis, & molestiæ, in pecunia recuperanda. Quintus ratione carentiæ pecuniæ, modò simul cum ea cesset mutuando aliquod lucrum, vel aliquod damnum impendat. Sextus, ratione fideiussionis. Septimus, ratione pœnæ conventionalis, modò non imponatur in fraudem usuræ, si moderata, & mora notabilis sit. *Quid si bona fide contractum usurarium feci?* Ratione lucri cessantis retinere potes tantum, quantum lucratus fuisses iusto contractu, modò intenderis dare omni eo meliori titulo quo potes: siue expressè talem intentionem habueris, siue virtute & implicite.

CAPVT II.

De Usurarum constitutione.

12. **N**um *usura mentalis restituenda est?* Etiam restituendus debet, si ex parte vtriusque animus deprauatus sit, vel ex parte mutuatarij dantis inuoluntariè; si mutuans accipiat usuraria intentione, dum putat ita dedisse mutuatarium tenetur restituere; at vt cognouerit ex gratitudine dedisse potest retinere.

13. *Quid de usura reali?* Restituendum equidem magis acceptum per realem usuram, quæcumque res sit, sive in se, si extet; siue in valore si non extet; damnum item illatum; & lucrum cessans; expensæ etiam, quas mutuans in recuperanda re sua fecisset; officium præterea temporè acceptum ex mutuo.

14. *Num bona emptæ ex usuris possint alienari?* Possunt quidem, si habeat usurarius alia, vnde restituat; si non habeat & alienauit cum rei propriæ diminutione, restitutioni obnoxia sunt.

15. *Bona ex usura perierunt: num ex bonis proprijs debeat fieri restitutio?* Bona quidem propria, deficientibus alijs, & remanente obligatione restituendi, etiam restituenda sunt. Porro immediatum lucrum, quod accipitur vltra sortem sine controuersia reddendum: mediatum autem nequaquam, nisi ex re fructifera factum esset.

16. *Num sint usurarij inualidi contractus?* Inualidi sunt contractus facti ex usuris, ita vt qui scienter acceperunt, restituere teneantur. Validi autem sunt facti ex rebus emptis per usuras, modò eo tempore usurarius non maneat impotens; si maneat, tunc si is, qui accepit, usurarium induxit, tenetur ad restitutionem: si non induxit, non tenetur, nisi res titulo gratuito esset alienata. Contractus per vltimam voluntatem inualidi sunt, si testator non sit soluendo: validi verò contractus circa res vitæ necessarias.

17. *Num hæres ad defuncti usuras teneatur?* Tenetur plannè, si relicta sibi satis sint ad soluenda debita, & ad portionem hæredibus iure debitam. Si verò hæres succedat etiam in crimine usurarij, tenetur in solidum ex persona etiam propria tanquam cooperatoꝝ usurarum, quæ ab ipso essent acceptæ post mortem. *Quid si cooperatoꝝ non sit?* Tenetur solum pro portionibus hæreditarijs, non autem vltra hæreditatis vires.

18. *Ad quidnam cooperatores usura tenentur?* Profectò cooperatores, qui se tenent ex parte mutuatarij, non tenentur ad restitutionem: secus qui se tenent ex parte mutuantis, & sunt efficax vsurarum causa, vt consultores: dantes pecunias illi ad vsuras exercendas: conficientes instrumenta, suppressa vsura. Ministri principales vsurarij tenentur in eius defectum minus principales autem, vt famuli recipientes pignora, numerantes pecuniam, referentes in libros, non tenentur. Proxenetæ etiam, qui se ex parte vsurarij tenent Aduocati consulentes vsuras etiam tenentur. Famuli verò pecunias custodientes regulariter non tenentur ad restitutionem.

19. *Quidnam de accipientibus ad vsuras dicendum?* Mutuum petere ab vsurario ex causa, non est peccatum. Porrò ille nec tempore necessitatis induci potest ad vsuras exercendas; sed tantum à peiori malo auerti, proponendo quod minus est. Soluens vsuras non delinquit, nec indirectè præbendo materiam ad vsuram. Ergo petere licet. Minimè licet petere absque necessitate. Imò utilitas, & commoditas etiam excusant à peccato in petendo. Mutuum verò petere pro illicito opere probabilius tantum esse peccatum veniale.

20. *Quisnam poenis vsurarij subduntur?* Notorij tantum subiiciuntur poenis; siue sint tales per euidentiã facti, siue per euidentiã iuris, siue per propriam confessionem extra iudicium coram Sacerdote & testibus. Non autem satis est vt notorius quis habeatur, vt laboret infamia.

21. *Pœnis recense vsurarium.* Prima est infamia, quæ quidem per poenitentiam tollitur. Secunda, irregularitas, Tertia, suspensio ferenda. Quarta depositio ab officio & beneficio item ferenda. Quinta, amissio vsurarum. Sexta, exclusio ab Eucharistia. Septima obligatio vsurarij minimè recipienda. Octaua, priuatio Ecclesiasticæ sepulturæ. Prohibentur etiam domus alienigenis vsurariis locari. Communitates item non facere statuta, quibus vsuræ permittantur, sub excommunicatione ipso iure lata prohibentur.

22. *Quoniam modo sese Confessarius cum vsurario gerere debeat?* Cum notorio se gerat sicuti cum aliis publicis peccatoribus; nisi enim restituat, si potest: vel cautionem det, non est absolendus, si mors vrgeat, nec possit aliud agere, satis est propositum faciendi, cum soluendi promissione. Cum occulto autem, satis est si promittat restituere, vti possit absolui: nisi alias promississet, & non soluisset, tunc enim, si potest, restitutio præmittenda.

CAPVT III.

De Montibus pietatis.

23. *Quidnam Mons pietatis?* Summa est pecunia, vel alterius rei mutabilis deputata ad subueniendum per mutuuum necessitatibus pauperum.

24. *Eius leges expende?* Tres sunt. Prima, vt pecunia data indigentibus sit in determinata quantitate, & ad certum tempus. Secunda, vt si non reddatur suo tempore, pignora vendantur. Tertia, vt mutuatarius aliquid det in singulos menses vel annos pro Montis expensis.

25. *Licitus ne est pietatis Mons?* Imò & laudabilis ita, vt contrarium dicere, esset erroneum, vti præcipue ex Bulla Leonis X. constat, licitus etiam est cum tribus illis conditionibus. Attamen laudabiliorem illum Montem assero ita institutum, vt aliunde & non à mutuuario soluantur expensæ.

26. *Montis pietatis mixti conditiones & iustitiam assigna.* Mons pietatis mixtus continet pecuniam partim ex eleemosynis, partim ex contributionibus particularium, qui deponunt pecunias suas in Monte, ad augendum illum, & recipiunt quinque, vel sex pro centum in singulos annos.

27. *Potest ne aliquid ex illo recipi?* Si solus depositi intercedat contractus, clarum est, nihil posse ex illo recipi. Si transeat in mutuuum, aliquid recipi poterit ratione damni emergentis, aut lucri cessantis. Ex parte verò Montis, si expensæ moderate sint, nec superent eas, ipse Mons facit, non est Mons propterea usurarius. Nec etiam ex parte eius, quod à mutuuariis recipit, vt seruet indemnem.

28. *De Montibus Roma constitutis differe.* Alij sunt montes Roma ad instar censuum fundati in redditibus, distributi in multa loca, quorum singula constant centum aureis. Duplices sunt; quidam vacabiles, alij non vacabiles. Porro vtrique liciti, cum sint census quidam.

CAPVT IV.

Praxis circa materiam de usuris ex Societatis
I E S V Doctoribus.

29. Dixisti, ad rationem usurae requiri, ut aliquid exigatur ultra sortem. Vnde quoties exigitur sola fors, quamuis mutetur valor rei non erit usura: rogo igitur, an sciens pecunia valorem breui diminuendum, possim illam alicui mutuare cum pacto, ut mihi iuxta valorem praesentem reddatur? Negat Azor. riu. Sed alij licitum esse docent, quemadmodum qui sciret rem aliquam sibi perituram, nisi vendat potest illam licite vendere. Ego autem Azorio sub scribo, nisi mercium qualitas & pecunia periculum proximum aduertatur; quia genus furci est pecunia tradere, quod breui aut peribit omnino, aut eius pretium est imminuendum.

30. Scio ad usuram requiri, ut res qua pro mutuo accipitur, sit pretio aestimabilis: rogo, an dare aliquid mutuo cum pacto, quod mutuatarius statim remutuet, aut aliquid iusto pretio vendat, pradium locet, &c. erit usura? Minimè; quia illa obligatio non est pretio aestimabilis. Reginaldus tom. 2. lib. 2. 5. cap. 11. n. 198. Attamen Rebellus p. 2. lib. 8. q. 4. n. 20. contra rium asseruit. Regin. Rebell.

31. Mutuat Antonius Petro cum pacto, ut statim conferatur à mutuatario beneficium, non in pretium, sed in gratitudinem: an sit usura? Non; quia talis obligatio breui durat, ac proinde non est pretio aestimabilis. Ex mente Salas de Salas. usur. dub. 9. num. 4.

32. Usura ne mutuare cum pacto, ut mutuatarius remutet, cum mutuanis indigebit, aut ad suum molendinum frumenta mittat, aut suas frequentet scholas? Respondet Salas citat. non esse usuram, si à mutuataria absque vlllo incommodo praestari possunt.

33. Est ne usura aliquid sperare ex mutuo, non ex iustitia, sed ex amicitia, aut gratitudine? Dixi non esse usuram, nisi expectetur aliquid ex mutuo vi mutui, & cum ciuili obligatione. Vnde sperare per mutuum, amicitiam, vel aliquod donum ex gratitudine mutuatarij, non est usura mentalis: nec tale donum ex tali obligatione exigere, est usura realis, quia actus internus & externus sunt eiuldem bonitatis, aut malitiae. Molina tom. 2. d. 305. n. 6.

34. *Potest ne mutuans aliquid accipere pro lucro cessante?* Potest; quia non accipit vi mutui. At vt licitè possit accipi lucrum cessans, pecunia debet esse negotiationi exposita ab eo, qui non habet aliam, cum qua negotientur, & quod probabiliter acquirendum sit lucrum. Profectò *Lessius lib. 9. d. 2. dub. 11. num. 97.* hanc mutuantibus regulam præscripsit: mutuans tantum remittat mutuatario ex lucro cessante, quantum ipse dedisset pro contractu assecurationis talis lucri. Vnde qui lucratus esset quindecim, pro quorum assecuratione solueret quinque potest à mutuatario exigere decem.

35. *Mutuam aliquid accipit vi mutui ex ignorantia, excusmans licitum esse accipere, cum alioqui non mutuasset, sed aliam contractum licitum celebrasset: potest ne, re cognita, acceptum retinere in compensationem lucri cessantis ex tali contractu licito, quem alias celebrasset?* Ait *Lessius lib. 2. cap. 20. dub. 10.* non licere, nisi expressisset, se velle contrahere omni meliori bono, quo possit; quia bona fides non potest contractum iniustum iustificare. Verùm *Tannerus 2. 2. d. 4. quæst. 7. dub. 1. num. 99.* & *Saa verbo usura,* licitum esse docent; quia præsumitur mutuans omni meliori modo lucrum accipere voluisse: & mutuatarius consensisse saltem implicite ad præstandum lucrum, & seruandum mutuantem indemnem, dum aliunde non constat oppositum.

36. *Accipere potest aliquid à mutuante, eo quod se priuati facultate repetendi mutuam pecuniam vsque ad certum tempus?* Negat *Molina tom. 2. tract. 2. d. 308. n. 8.* quia huiusmodi priuatio est beneficium meræ liberalitatis, vnde mutuans non inducit super se obligationem aliquam, quæ aliquo lucro debeat compensari. At alij contrarium asserunt, quia omnis obligatio civilis est pretio æstimabilis, nec talis onus indebitum debet mutuans gratis subire.

37. *An sit usura crimen misti fori?* Afferit *Saa* ad vtrumque iudicem Ecclesiasticum & secularem pertinere: siue quæstio sit de facto, v.g. an contractus celebratus sit, vel ne, seu de iure, v.g. an contractus celebratus sit usurarius, vel ne. Alij affirmarunt, ad solum Ecclesiasticum iudicem attingere, quando de iure est quæstio.

38. *Quòdnam peccatum est usura?* Aliqui asserunt mortale, non admittit enim usura materiæ paruitatem. Profectò *venia Doctorum, non credidero usuram in quavis materia, hæresis, ac Magia, computandam.*

39. *Bona fide quis celebravit usurarium contractum quem cum cognouit iniquum, alium iustum celebravit: potest ne aliquid*

Less.

Lessius.

Tanner.

Saa.

Molin.

Saa.

quid lucri retinere? Quidam probabile ex Saa affirmat posse Saa. illum tantum lucri retinere quantum per contractum licitum acquisissent si licite ab initio contractus iniretur.

40. An Chirographa immatura minori precio possint emi? v. gr. ius ad centum aureos soluendos intra annum possit nunc emi nonaginta & sex aureis? Probabile assero posse; quia pecunia praesens pluri aestimatur, quam futura. Scio tamen probabiliorem contrariam Lessij sententiam.

Less.

41. Est ne usurarius contractus, quo quis rei vendita fructus sibi seruat, donec solvatur pretium? Ex sententia Sanchez asse-

Sanch.

ro usurarium non esse, quamvis neque emptor sit in mora soluendi neque venditor ex pretio statim soluto aliquid esset lucraturus.

42. Est ne hic contractus usurarius? Do tibi mutuo centum aureos, ut mihi vicissim mutues centum modios tritici. Affirmat Laymanus usurarium non esse; quia haec obligatio imposta mutuuario parum est onerosa.

Laym.

43. Erit ne usura, si mutuans deducat in pactum: ut mutuarius statim emat, vendat, remutuet, &c. Idem Layman liberat ab usura; quia ita mutuans nullam, causa mutui, imponit obligationem pretio aestimabilem, cum mutuarius non maneat in posterum ad aliquid obligatus, neq; amittat suam libertatem vendendi, emendi, vel mutuandi in posterum. Ego quidem si libertas adstringatur usurarium esse pactum affirmo; si non illigatur cum Laymano sentio.

Laym.

44. An sit usura aliquod donum, vel munus à mutuuario accipere, ad quod dandum fuit excitatus à mutuante? Ex Molina placito negatiue respondeo; quia illud munus vi mutui non exigitur, neque ex debito iustitiae, cum nullum interuenit pactum, sed tantum ex gratitudine.

Molin.

45. Potest ne quis sumere mutuum ab usurario sub usuris non tantum ad necessaria, sed etiam ad superflua, v. gr. conuiuia, torneamenta, &c. iuxta exigentiam status? Potest; (vti asserit Sanchez) quia non videtur malitiae usurarij cooperari. Imò etiam si ad vana, & omnino inutilia dictam pecuniam peteret, solum veniali crimine foedaretur.

Sanch.

46. Usurarius qui nulla alia habet bona nisi restitutioni obnoxia, si donet, aut in dotem det, est ne obligatus soluere? Toletus asserit non teneri; quia usurarum non transfertur dominium.

Tolet.

47. Bona fide quis accipit aliquid tanquam donatum, comperit autem postea esse datum pro mutuo: quid praestandum? Ex Tolet respondeo teneri restituere, quantum factus est locupletior, nisi praescripisset.

Tolet.

48. Tenetur

48. *Tenetur ne restituere Notarius, qui facit instrumentum usurarij manifesti contra formam cap. Quinquam, de usuris, in 6.*

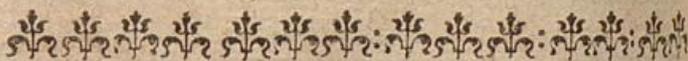
Molin. Respondet *Molina* negatiuè; quia huiusmodi instrumentum est ipso iure nullum. Addit neque ad restitutionem teneri inducendū fœnerarium ad fœnerandum in gratiam fœneratarij indigentis.

49. *Plures haeredes usurarij tenentur ne in integrum restituant*

Molin. Ex *Molina* respondeo solum pro rata teneri, scilicet qui est ex dimidio hæres, dimidium debiti: qui ex tertio, tertiam partem; etiam si alij non restituant. Si quæ tamen res mutuatarij eadem superest, eam restituere tenetur quicumque habet, ex eiusdem *Doctoris* sententia.

50. *Iurauit quis non repetere usuras: tenetur ne? Poterit Ecclesia denunciare, & ipsa cogere restitui. Quid si iurauit non denunciare? Non tenet iuramentum; quia de re illicita.*

Saa. Sic *Saa.*

EXAMEN VI.

De Iustitia & iure, circa materiam primam de Contractibus onerosis, scilicet de Emptione & Venditione.

CAPVT PRIMVM.

Quid, & quotuplex Venditio, & circa quas res versetur.

1. *Contractuum onerosorum primus est emptio. Quidnam est? Permutatio quadam, hoc est vicaria præstatio vnius pro alio; quæ in his consistit, quæ vendi possunt: & tunc perfecta censetur, quando vtraque ex parte facta est traditio.*

2. *Quidnam igitur contractus est emptio & venditio? Emptio quidem contractus est, qui consensu perficitur pretij pro mercede; venditio autem mercis pro pretio. Est in vtriusque contrahentis bonum, & per illum dominium transfertur. Si duobus vendatur, debetur primo; nisi secundo tradatur.*

3. *Quid arrhus operatur? Si descendit emptor à contractu, illam amittit venditori. Si venditor, eam reddit, & tantumdem de suis bonis amittit emptori.*

4. *Quotuplex venditio?* Multiplex. Prima Naturalis, qua necessaria ad sustentationem sui, familiaeque emuntur; quae quidem licita est. Secunda Artificialis, qua res per industriam commutata venditur; etiam haec ex se bona, & licita Ecclesiasticis. Tertia negotiatio, qua res emuntur eo animo, ut non mutatae, carius vendantur ob lucrum; res est ex se indifferens, & si debite fiat, moraliter bona, & Reipublicae utilis. Ex circumstantiis potest vitari, & Clericis prohibita est, si sint in sacris ut Beneficarij: Religiosis vero, etiam si in Sacris non sint, vetita est, ut quae personam tantam minime deceat. Per alios equidem probabile est, Clericos scandalo excluso posse negotiari; alioqui Clericus negotiator immunitatis a tributis, & vectigalibus amittit privilegium.

5. *Ex quibusnam rebus emptio & venditio potest illicita reddi?* Ex multis. Primo, ex rebus, quae vendi non possunt, ut sunt spiritualia, sacra quaedam, publicae res, homo liber, & similia. *Potest ne vendi res aliena?* Potest inter ignorantes; secus inter scientes. Porro nec inter ignorantes vendi potest ad effectum, ut eam dominus vindicare non possit: ideoque consultum est venditori, ut inuento emptore contractum rescindant.

6. *Dubitat emptor rem esse furtivam. Tenetur non emere. Si bona fide emit, & postea resciat esse furtivam? Tenetur domino reddere, aut venditori ad pretium recuperandum. Officia temporalia?* Ex natura rei vendi possunt: iure tamen humano prohibentur tum Civili, tum Canonico; nec quidem expedit huiusmodi officia vendi ob plurima mala, quae inde possunt oriri.

7. *Res propria ementis vendi ne potest?* Minime, & venditio est nulla, ubi vel non est conventio in pretio, vel non in re vendita, vel si error sit in substantia rei venditae. Secundò, illicita redditur venditio ex personis, vel quia iis prohibita est; ut Ecclesiasticis: vel quia male vendant, tum ex affectu inordinato ad lucrum, tum ex mendaciis & periuriis in re vendenda; vel quia iure communi prohibentur, ut *Judicibus* emere ~~præter necessaria~~ tutoribus res minorum, &c. Tertio, denique illicita fit ex loco sacro, ut si in Ecclesia fiat.

De Naturali, ac legali iusto pretio rerum.

8. **Q**uotuplex rei pretium. Duplex, naturale, & legale. Naturale quidem est pretium quod res habet lege seclusa positua, dependenter quidem ex hominum aestimatione.

9. *Quotuplex est naturale pretium?* Triplex, supremum, medium, & infimum. Omnia quidem iusta.

10. *Vndenam eius iustitia desumitur?* Ex hominum aestimatione. Ex variis circumstantiis: v.g. penuria, vel copia mercium, emptorum, aut venditorum, & pecuniae. Ex modo vendendi, sub hasta, in officina, in discessu, minutatim. Non aestimatur autem ex rei nobilitate, & praestantia: ex usu tantum, v.g. quanti res empta sit, & vbi vendatur, & quot labores infumpti.

11. *Sunt res quae nec naturale nec legale pretium habent: quanti vendenda?* Vendi possunt quanti dominus volet, & inter contrahentes conuenerit ex probabili sententia; probabilius tamen ex Filliucio, & aliis assero id aestimandum esse ex hominum peritorum arbitrio.

12. *Quanam efficere possunt maius pretium?* Officium mercatoris, lucrum cessans, aut damnum emergens, admista donatio, & temporis instantia.

13. *Quanam minus?* Vilius quidem, quam alioqui valeret res, emi potest, si parum utilis emptori sit, si emptor quaeratur, si merces multae multique venditores, si donatio miscetur.

14. *Licet ne mercatori occulte diminutione mercis excessum pretij, quo vendere poterat supra infimum, compensare?* Minimè; quia iam iusto pretio emptor ius in rem acquisiuit.

15. *Quandonam pretium, aestimandum est iustum?* Profectò contractus tempore. Vnde sciens ex futura mercium copia eas viliores futuras, currenti pretio vendere potest. E contra autem prauidens annonae penuriam emere potest tempore abundantiae currenti pretio: vti deinde penuriae tempore multo minori pretio diuendat.

16. *Quid si venditor legem diminuendo pretio sciret, ante eius promulgationem?* Non posset cum aliorum damno plus futurienti vendere, quam alioqui fuisset venditurus.

17. *Quodnam*

17. *Quoddam legale pretium? Quod publica lege taxatur. Quod quidem ita statui debet, vt rationale sit, & iuxta iusti naturalis limites. Num illud transgredi liceat? Minimè, eodem manente rerum statu, & supposito, quod iustum sit.*

18. *Quid si iniustum esset? Liceret v. gr. artificio vendenti res, quæ in pondere vel mensura consistunt, tantum de pondere, vel mensura detrahere, quantum satis est ad iustum pretium.*

19. *Potest ne Respublica, aut Princeps minori pretio triticum taxare, quàm esset infimum naturale? Potest, ante eius pretij constitutionem; non tamen minori, quàm naturale iustum sit in ipsa constitutione. Non autem debet Princeps pretium taxans iustum naturale transgredi. Triticum certè taxari potest, non reliqua, ex quibus eius pretium minimè pendet. Si triticum melius sit, quàm commune? Legale pretium transgredi licet, modò excessus in bonitate notabilis sit. Si defectus in bonitate sit etiam notabilis? Tenetur in pretio descendere, si pretium naturale non attingat pretium lege taxatum.*

20. *Num tempore sterilitatis taxa seruanda sit? Ita planè, si eo tempore facta sit; si verò tempore abundantia, assero probabile, posse non seruari.*

21. *Naturale pretium non attingit pretium lege taxatum, aut merx vendenda, v. g. si frumentum cariosum esset, aut putridum: rogo, num tunc lex esset seruanda? Legale pretium seruandum non est, sed descendendum quidem iusti naturalis proportionem.*

22. *An externi ad taxam teneantur? Non solent teneri; quia pro iis taxari non solet.*

23. *Num Clerici teneantur? Ita planè, communis boni gratia.*

24. *Diuersa pretia taxata sunt: an liceat vendere in vno loco iuxta taxam alterius? Non, nisi eò transportanda merx esset.*

CAPVT III.

De venditione in particulari.

25. *Quid dicendum de venditione, qua anticipata, vel dilata solutione fit? Certum quidem est, licere vilius emere*

emere anticipatè: intra iustum saltem infimum; & carius vendere credito, modò supremum seu rigorosum non excedere. Item ob lucrum cessans, vel damnum emergens licitum affirmit emere infra iustum, & vendere plus iusto, prudenter arbitrio. Necnon ratione fraudis, v. g. si venditor merces, vel emptor pecuniam non tradat. Idem dicendum ratione modò vendendi: iuxta quæ anticipata lanarum emptio in Hispania, & alibi similibus rerum, dijudicanda erit.

26. *Num minus emi possit debitum acerbum, seu non maritum?* Potest, ob periculum illud non habendi: sicut ob lucrum cessans, vel damnum emergens. Si hæc desint, absolute non licet.

27. *Possunt ne chirographa minus emi, quàm id quod debetur?* Possunt ex variis causis. Illam seligo, quia pretio illo æstimabilis est carentia præsens pecuniæ. Vnde qui gratia apud Principem valet, emere creditum privati hominis potest dimidio minoris. Item mercator à paupere milite credita minoris emit, quàm sunt ea, quæ debentur.

28. *An debitor requisitus à creditore, ut anticipatè solvatur, possit solvere minus?* Ita planè. Non tamen vendi creditum potest, cùm debitor solvendo non esset.

29. *Creditum vendi ne potest maiori pretio, quàm sit de presenti, si tempore solutionis credatur plus valiturum?* Potest, si venditor in id tempus servaturus esset. Item ob lucrum cessans, damnum emergens, ob periculum, & molestias potest minus solvere, qui anticipatè pecuniam exhibet.

30. *Differas, quæso, de venditione rei aliquo vitio affecta.* Vitium hoc triplex esse potest. In substantia: in quantitate: in qualitate. Idque vitium aut patens, aut occultum. *Vitium quidem occultum est, cognitum à venditore, & ab emptore ignoratum.* Redditur nullus contractus, vel venditor debet reddere emptori, quantum erat minus rem empturus. *Uterque occultum vitium rei ignoravit.* Validus est contractus; sed emptor habet actionem aduersus venditorem quanto minoris. *Uterque cognovit.* Valida venditio est in foro conscientia, sed venditor tenetur excessum ultra iustum rigorosum reddere. *Venditor ignorat, & dicit, se nolle de illo teneri.* Validus est contractus, & ad nihil venditor tenetur. *Vitium rei constat, nec venditor scit emptorem ignorare tale vitium.* Venditio est valida, & si pretium æquale sit rei ad nihil venditor obligatur. *Occultum est vitium, sed tamen non reddit rem notabiliter minus utilem ad usum, propter quem emitur.* Satis est minuere pretium, v. g. si seruus duræ tantum sit conditionis: si furor

imbecillis complexio calcos omis

calceos ex debiliore parte conficiat: si mercator pannum vendideret non admodum bene contextum, sed tamen qui duratius conuenienti sit tempore. *Res vitiosa manifestè est, nec eo vitio notabiliter inutilis futura.* Potest vitium, quod ob incertam ignorat emptor, non manifestari: etiam si emptor non esset empturus, si sciuisset. *Res cum aliis admixta est, v. gr. hordeum cum modica portione auena.* Si minus bona non sit ad usum propter quem emitur, & vel diminutio valoris tantum exigua sit, vt homines communiter parum de ea curent, potest admixtio non manifestari. Idem assero, si admixtio ea tantum de causa fiat, vt venditor se indemnem seruet absque emptoris damno. *Multa res simul venduntur, & vna earum vitiosa est; sed adeo ita sunt omnes inter se connexa, vt non possint à vitiosa separari?* Quoad omnes quidem contractus soluitur. Si tamen ita non sint connexa, reddibenda tantum est illa, quæ reperitur vitiosa, reddito pretio. *Si mixtio nocere potest?* Facienda non est, alioqui venditor & peccat, & tenetur restituere damna secuta.

31. *De venditione sub hasta quid?* Fit quidem sub hasta venditio earum rerum, quæ certum pretium taxatum non habent. Iustum autem illud est, quod tali modo vendendi reperitur, quodque medietatem iusti non excedat, vel deficiat ab ea. Fraude omnes vitandæ tum ex parte venditorum, tum ex parte emptorum, tum ex parte iudicum. Si quæ fiant, restitutionis sequitur obligatio.

32. *De Proxena, sive mediatore tuum placitum exprime.* Vendens ille rem vltra certum pretium aestimatum à domino mercium, tenetur excessum etiam ei reddere: nisi in pacto sit, vt vltra acceptum pretium sibi retineat: tunc enim poterit retinere si excessus rigorosum pretium non excedat. *Quid in dubio?* Non licet nisi de voluntate domini interpretatiua, modò sit coniectura probabilis. Porro pretium laboris Proxena non nisi ex pacto potest recipere. *Mediator iussus vendere aliquo loco, vbi non possit accipere pro merce nisi decem, v. g. morali adhibita diligentia: si alio loco distantiori vendat duodecim, potest ne lucrum illud sibi retinere?* Potest planè; quia lucrum industriæ est.

33. *De nonnullis aliis venditionibus disseramus. Quidnam venditio ad corpus?* Venditio quidem ad corpus dicitur, cum sit simul mentio rei, & quantitatis illius tanquam signi, & demonstrationis: v. gr. vendo tale prædium, quod est decem iugerum. Eius id proprium, vt censetur vendita, etiam si mensuram esse maiorem reperiat: solui tamen

402 *Moralis Theologia Tract. III. Iustitia,*
incrementum pretij debet, pro maioris quantitatis ra-
tione.

34. *An licita sit venditio cum pacto de retrouendendo?* Li-
cita est, tam si fiat in fauorem venditoris, quam si in empor-
ris fauorem, si sola rei natura spectetur: & si ob periculum
palliandi vsuras, vitanda sit; vtrobique iustum pretium re-
tercedere debet, quod minus iusto debet esse, cum pactum est
in fauorem venditoris: & maius iusto, cum est in empor-
ris fauorem. *In fauorem utriusque licitum ne?* Ita quidem
varium esse potest eiusmodi pactum, nam & idem pretium
solui potest in retractu, vt accidit in censibus, & diuersimodum
ab eo: fructus medij temporis, quando dissoluitur, pertinet
ad emptorem, si retractus fiat pro eodem pretio: si diuersimodum
ad venditorem, qui rem redimit.

35. *De pactis fieri solitis in venditione aliquid annexi.* Pa-
ctum legis commissoriae venditioni apponi solet: per quod
intra certum tempus emptor pretium non soluerit, res
empta est. Pactum autem adiectionis in diem est, quando ca-
ratione aliquid venditur, vt si alius intra definitum tempus
maius pretium offerat, vel meliorem conditionem, res non
vendita sit. Venditio denique cum pacto conditionali rati-
onem habet, quando ita res venditur, vt si conditio impleta non fue-
rit irrita sit venditio; quo in casu fructus ante conditionem
ad venditorem pertinent: ea impleta, ad emptorem.

CAPVT IV.

De alijs pertinentibus ad venditionem.

36. **D**E periculo & commodo rei vendita quid? Post tradi-
tionem quidem res vendita perit emptori. Vendi-
tione facta, non tradita res, fructus pendentes debentur em-
ptori. Qui nascuntur, vel crescunt post venditionem sunt
etiam emptoris, si hic soluit, & obtulit pretium, & venditor
est in mora. Si autem pretium solutum non sit fructus sunt
vnditoris, iure communi; at probabilius repeto esse empor-
ris soluto interesse venditori ob pretium non solutum, nisi
vnditor habuisset fidem de pretio, & concessisset dilata-
tionem.

aut si

fructus

37. *Hinc require: cuiam debeantur naturales, aut in-
dustriales rei vendita nondum collecti? Debentur emptori
etiam si venditor dominium pro maiori anni habuerit. In
parte venditio*

venditione cum pacto de retrouendendo, pendentes fructus ad quemnam pertinent? Debentur venditori retrahenti, quando ad rem redimendam pretium offert.

39. Quid in censibus cum pacto de retrouendendo? Si venditor redimat ante tempus destinatum solutioni census soluet pro rata temporis.

40. Fructus nati post venditionem cuiusnam? Solutio pretii debentur emptori: etiam si res non sit tradita. Fructus autem percepti post venditionem, qua iuris beneficio rescindi potest? Si rescinditur, restituendi, nisi bona fide consumpti, & inde consumens non sit factus ditior.

41. Venditio ultra vel circa dimidium iusti pretij valida est ita ut in potestate emptoris sit, vel rescindere contractum, vel supplere defectum pretij: eligit stare: quid tunc? Supplebit defectum, & fructus retinebit.

42. Quid si venditio irrita sit propter dolum dantem causam contractui? Tunc electio esset venditoris, & tenetur emptor omnes fructus restituere etiam consumptos propter malam fidem. Venditur res cum pacto legis commissoria, aut adiectionis in diem. Resoluta venditione, ex pactis illis fructus omnes restituendi sunt venditori; non resoluta autem emptori. Fructus rei vendita sub conditione? Si conditio non existat, emptori non debentur: imo si pendente conditione res ei tradita fuerit, tenetur fructus perceptos restituere.

43. Emptio & venditio eiusdem rei reciproca, diuerso pretio, est ne contra iustitiam? Non, si venditio & emptio semper intra latitudinem iusti pretij sit facta. At si mereator eo fine vendat, ut statim emat minoris ab eo, cui vendiderat, sapit usuram, sapereque potest contra charitatem accidere, unde merito reprehendendam duxi.

44. Vendidit quis rem alienam bona fide. Si factus esset ex ea ditior, tenetur domino lucrum reddere; si non est factus ditior, & mala fide vendidit, tunc ad restitutionem pretij, vel eius aestimationem tenetur, si domino restituere eam poterat; si non poterat, & res per alienationem non est difficilius recuperationis, ad nihil tenetur.

45. Quenam res simul vendi censentur? Hæc planè. Venditio castro aut villa, etiam ius patronatus vendi censeretur. Idem censo de hereditate, in qua patronatus ius est. Venditio fundo, venditur simul oratorium, si ad illud per solum fundum ducatur via. In venditione castri eius includitur iurisdictio. Venditio fundo, fructus pendentes simul vendi censentur. Venditis iumentis, aut nauibus, lucrum inde emptori præstabitur.

Vendita filua cædua, glandes ^{si simul} pendentes veniunt. Vendita equa, venditus censetur pullus, si à matre non possit sine interitu separari.

46. *Quid si res una duobus in solidum vendatur?* Secundus emptor priori præferatur, si illi res tradita; neque obstat, quod Ecclesia, vel persona Ecclesiastica sit, vel prior contractus iuramento firmatus. Si emptor secundus mala fide agat contra eum, res euinci potest. Emptor primus præferendus illi, qui rem postea dono accepit. Primus emptor cum hypotheca præferatur secundo, non obstante traditione.

47. *Quidnam est Monopolium?* Cum vnus vel pauci efficiunt, vt ipsi soli aliquod genus mercium vendant eo pretio, quo ipsi voluerint. *Num contra iustitiam Monopolium?* Si fiat conuentio, & non vendatur minus, pretium tamen intra iustum sit, non est contra iustitiam, nisi fraude vel iniuria alios impedirent: at est contra charitatem. Si pretium sit contra iustum, peccant etiam contra iustitiam, & tenentur ad restitutionem augmenti supra iustum.

48. *Quid si supprimant merces, donec pretium accrescat?* Excusari possunt quidem ab iniustitia speciali, non tamen à legali & contra publicam vtilitatem, sicuti neque à peccato contra charitatem. *Si autem impediunt, ne aliunde asportentur merces?* Si id faciant fraude, vel iniuria, ad restitutionem tenentur tum Reipublicæ, tum aliis mercatoribus.

49. *Quanam sunt venditoris obligationes?* Rem debet tradere emptori, si ipse dominus fuerit rei quam vendit; si non est dominus, tradat causam, & ius vsucapionis. Debet monere de vitio occulto, quando tale est, vt eius vsus noxius & periculosus sit, vel reddat rem inutilem ad eum vsu ob quem emitur; si est manifestum, non cogitur venditor emptorem admonere. Debet rescindere venditionem vi factam. Pretium debet esse iustum. De euictione tenetur.

50. *Quanam autem emptoris obligationes sunt?* Integrum pretium præfinito tempore soluere debet. Qui emit prædium in quo scit latere thesaurum, iustum pretium soluit, si tantum det, quanti à nescientibus aestimatur. Supplere debet pretium, si dedit minus infimo iusto. Venditorem debet admonere de iusto pretio, si fortè ob ignorantiam minoris vendat. Damna item venditoris resarcire ob moram vel culpam in facienda pretij solutione tenetur.

51. *Quidnam est Retractus?* Quando quis priuilegio, aut alia ratione legitima extraxit rem alteri venditam pretio, quo empta est. Habet locum in Emptione & Venditione, in

titulum

cenſu, locatione, & conductione, in Emphyteuſi, & ſimilibus. Fructus, ab emptione perfecta retrahentis ſunt.

52. *Quid de diſſolutione?* Diſſolui poteſt contrario conſenſu contrahentium etiam poſt traditionem. Porro in diſſolutione non debetur gabella.

53. *Si venditio fiat animo donandi?* Donatio erit, ſi fiat animo non recipiendi pretium; ſi animo remittendi pretium emptori, & vendendi, erit venditio.

C A P V T V.

Praxis circa materiam de emptione, & venditione ex Societatis I E S V Auctoꝝibus.

54. **R**ogat quis ſub haſta adſtantes, ne plus offerant, ut ipſe §. I. emat pretio infimo: peccatne? Si iuſtum eſt pretium, De Em- non peccat, ſecus ſi cogeret vi, aut metu. Id quod etiam in ptione. veſtigialium, officioꝝumque emptione procedit. Reginaldus Regi- tom. 2. lib. 2. cap. 22. num. 379.

55. *Poſſunt ne res emi minoris anticipata ſolutione?* Negat Valentia tom. 3. d. 5. quaſt. 20. part. 2. §. 8. Sed alij aſſeruere Valent. probabiliter admodum; tum ob periculum non habendi merces, aut non ſine expenſis, tum ob lucrum ceſſans, aut damnum emergens, tum quia ſic numerus emptoꝝum minuitur, & venditoꝝum augetur.

56. *Olera, & gramina vendi ſolent ad uſum ordinarium aſtis: ſi ad uſum meum ſpeciale magni aliquod inibi latens gramen aſtimatur, debetne emere pluriſ?* Potes emere faſcem pretio currenti; Molina tom. 2. tract. 2. d. 353. ſic; quia commu- Molina nis illius rei valor.

57. *Latitat in fundo theſaurus, me cognoſcente: emere ne poſſum pro ſimplici fundo?* Potes; quia ſic ſimpliciter aſtimatur. Salas de emp. dub. 26. num. 5. idem aſſerit de re pretioſa Salas. in iis Regionibus, in quibus non aſtimatur; & de lapide pretioſo, cuius qualitatem lapidarius ignorat.

58. *Creditum difficilis ſolutionis eſt: poſſum ne minoris emere?* Aſſerit Leſſius lib. 2. cap. 21. dub. 9. n. 6. & 7. Si cui Turca- Leſſ. rum Princeps deberet mille aureos, quos vix eſſet recuperaturus, emi poſſe centum ab alio, qui facile exacturus foret.

59. *Credita immatura aliàs facilis, & certa ſolutionis, poſſunt ne minoris emi?* Secluſo damno emergente, aut lucro

Regin.
Lcil.

cessante ob solam anticipationem solutionis, non posse. *Reginaldus tom. 2. lib. 25. cap. 18. num. 312.* affirmat; quia sola temporis expectatio non minuit rei valorem. At *Lessius lib. 2. c. 21. dub. 8. n. 66.* ait contrariam sententiam Bellarminum publicè Louanij docuisse. Probabilem admodum existimo; quia pecunia præsens pluris quàm absens æstimatur: & minus est, ius habere ad rem, quàm re ipsa potiri.

Salas.

Filliuc.

60. *Sartor, cui cura emendi pannos & serica pro vestibus conficiendis committi assolet: si vnius mercatoris officinam frequentans, inuenit pretia mitiora: potest ne pretij illius excessum sibi remissum retinere?* Negat *Salas dub. 45. num. 6.* quia mercator re vera nihil ei dimittit, sed dimittere mentitur, ad eum alliciendum. Porro *Filliucius tom. 2. tract. 35. c. 6. n. 149.* affirmat, quia re vera mercator assolet sartori aliquid remittere, ob officinæ frequentationem.

Regin.

61. *Scio mercimonium cum Sarracenis prohibitum c. quod olim, Extrau. Nicolai IV. & Clem. V. Multa mentis: rogo tamen an id in casu necessitatis obseruando iura?* Minimè. Vnde deficiente frumento in Hispania, aut Gallia, licet à Mauris emere, & cum illis aliàs merces commutare. *Reginald. tom. 1. lib. 9. cap. 18. num. 301.* Porro iura citata solum prohibent ferri ad Sarracenos Ægypti mercimonias. At licet generalis esset prohibitio in casu necessitatis non obligaret.

Pal.

Pal.

62. *Vehemens suspicio est, quem res furtiuas vendere: emit ne mala fide, qui sine sufficienti examine emit?* Ita planè, si de tali venditore talis infamia rationibus efficacibus, & moraliter conuincentibus probaretur; non aliter; quia nemo præsumitur malus, nisi probetur. *l. merito ff. pro socio.*

63. *Quid si in dubio, quod res est furtiua, quis illam emat?* Respondet *Palaeus tom. 1. d. 3. p. 3. num. 5.* Tenetur diligenter inuestigare, & si dubius adhuc manet, cum eo, cuius esse dubitat, rem diuidere, si dominus compareat, restituat totum, & pretium amittat; quia mala fide dedit. Si verò emit à possessore bonæ fidei, & post adhibitam diligentiam remanet dubius? Ad nihil (ait ille) tenetur; quia succedit iuri illius, pro quo stat possessio.

Turri.

Saa.

64. *Quis à fure mala fide emit: cuiam tenetur restituere? furi ne, an vero domino?* *Turrianus in select. cent. 4. dubitat. 36.* vero domino ait restituendum; quia qui mala fide emit, sibi imputet, quod pretium amittat. Profectò immeritò contrariam sententiam improbabilem vocitauit. *Saa enim v. Furtum, num. 11.* asserit posse (alij debere) reddere eidem furi; quia fur rem iustè repetit, vt restituat

restituatur; ergo emptor iuste reddet, vt restituatur vero domino.

65. An pragmatica facta tempore abundantia, tempore sterilitatis obseruari debeat? Asserit Salas dub. 7. num. 3. seruandam sub pœna peccati mortalis, & onere restituendi; quia cum multi id Doctores asserant, & res sit dubia, obediendum Principi, cui in causis dubiis fauendum. At Molina apud Ledesmam tom. 2. tract. 8. cap. 32. diffi. 19. docet non esse seruandam in conscientia: sed tunc frumentum posse diuendi iuxta pretium commune, & vulgare; quia talis præsumi debet intentio Principis.

66. Vendi ne debent pretio taxatoris, cuiuscumque bonitatis & excellentia sint? Asserit Salas dub. 12. num. 9. quia Princeps potest, & vult, propter commune bonum rebus valde inæqualibus æquale pretium imponere: alioqui omnes dicerent, merces suas esse alienis notabiliter meliores. Profectò in modico excessu verum id reputo; quia parum pro nihilo. At in excessu notabili probabiliorem existimo sententiam asserentis vendi posse supra pretium taxatum quia quemadmodum vendens triticum corruptum & peius notabiliter eo, quod communiter venditur, non potest totum pretium taxatum accipere: ita vendens notabiliter melius potest aliquid accipere ultra taxam.

67. Merces vitium occultum adest, scio venditorem debere pretium imminuere: rogo autem, an debeat defectum reuelare? Negat Turrianus 2. 2. d. 58. dub. 6. num. 1. dummodo huiusmodi merces sæpius non diuendantur; quia vendente aliquo vinum (v.g.) dilutum pretio viliori, emptores existimarent, pretium decreuisse, & ab aliis purum eodem pretio emere vellent. Limitat Salas adhuc dub. 34. n. 5. nisi emptor emat rem illam ad reuendendum, in quo casu venditio esset iniusta; quia emptor posset vendere maiori pretio, quam cum illo vitio valeret, & nisi explicet emptor, se velle emere rem vitij expertem. Ratio horum est, quia venditur res utilis pretio iusto.

68. Hinc quæserim, an excusentur pharmacopola vnam medicinam dantes pro alia altioris pretij, sed utili æquæ aut ferè; ita planè, si pretio iusto tradant.

69. Tenetur ne furor emptori manifestare, calceos è corio debiliori? Non, dummodo pretium imminuat. Filliucius in praxi adnotat seruari non posse; quia omnes eodem pretio vendi assolent; nisi corium esset adustum. Sic tom. 2. tract. 35. cap. 6. num. 129.

70. *Venditur merum communiter viginti assibus, habet qui generosum merum altioris quidem pretij: potest ne aqua diluatur quantum sufficit, ad equiparandum illud ordinario? Negat Rebellus p. 2. lib. 9. q. 9. n. 17. quia pretia imponuntur rebus puris, & naturalibus. Subscribit Azorius pari. 3. lib. 8. cap. 2. 3. q. 3. quia qui vendit vinum dilutum, vendit plus vini, quam habeat; si enim habet tres amphoras, vendit quatuor. At tamen Lessius lib. 2. c. 21. dub. 11. num. 82. posse dilui affirmat; quia nulla iniuria irrogatur emptori; cui quidem venditor non tenetur melioris conditionis vinum tradere eo, quod communiter venditur.*
71. *E carnibus, aut fructibus taxatis assolent macellarij, aut pomarij electam portionem diuidere à debitoribus, & hasce pretio taxato vendere, electam autem maiori: num. liceat? Peccant, & tenentur ad restitutionem; quia taxa facta est pro carnibus, & fructibus permittim, etiam si sit modicus in bonitate excessus. Fillucius tom. 2. tract. 3. c. 4. n. 88.*
72. *Scio posse te vendentem accipere supra pretium iustum, quod tibi ex liberalitate datur: rogo speciatim circa ludum, an pro chartis, &c. possit quis accipere, ac retinere excessum? Potest planè; quia dantes sciunt valere minus, nec perunt excessum, nec vlla fraus interuenit. Porro Lessius lib. 2. c. 21. dub. 4. n. 37. asserit non præsumi donationem, nisi inter vendentes, & ementes aliqua coniunctio sanguinis intercedat. In ludo autem solummodo attendenda ludentium liberalitas, & ludi consuetudo.*
73. *Scit senator, aut Consiliarius Regis breui minuentam esse frumenti taxam publico edicto; possunt ne suam vendere anticipatè iuxta presentem taxam? Negat Molina tom. 2. tractat. 2. disq. 354. quia ratione officij utilitati illorum emptorum debet consulere. At Turrianus 2. 2. tom. 2. disq. 18. dubitat. 3. numer. 7. posse ait, dummodo absque vlla fraude venditioni exponat, nec legis publicationem maliciosè differat, vt interim suum triticum vendat; quia vendit pretio communi, & ratione officij non obligatur; pretio communi tempore illo non vendere, aut futuram legis promulgationem antè tempus manifestare.*
74. *Tenetur ne venditor rogatus, de futura copia mercium de moneta accretione, aut diminutione, conscius aperire veritatem? Potest innuere se nescire, aut negatiuè respondere, laesa quidem veritate, non iustitia; quia non tenetur veritatem aperire. Salas dub. 2. 3. num. 2.*

75. Dubium est, num taxa imponenda erit maior, aut minor: licitum ne vendere res anticipatè certo pretio inter contrahentes statuto, vel pretio currente tempore contractus? Ita quidem; quia emptor, & venditor sunt paris conditionis: uterque enim & perdere potest, & lucrari. Azor. part. 3. lib. 8. cap. 9. q. 4.

Azor.

76. Crescit pretium mercium ex monopolio quatuor (v. gr.) mercatorum: possunt ne alijs eo pretio vendere? Putat Rebellus part. 2. lib. 9. quæst. 7. num. 5. nec monopolas, nec alios posse; quia non potest idem pretium simul & semel esse iniustum pro monopolij authoribus, & iustum pro alijs. Ast posse asserit Reginaldus tom. 2. lib. 2. cap. 2. num. 330. quia mercator, qui non fuit author monopolij, vendit pretio communi, quod iustum ideo est, licet fraudibus aliorum creuerit.

Rebell.

Regin.

77. Rogo, an merces pretio credito, etiam secluso periculo, pluris possint diuendi? Possit Saa v. venditio num. 7. ait cum ratione lucri cessantis, ac damni emergentis, tum quia ex communi vendentium & ementium consuetudine illud est pretium iustum.

Saa.

78. Ad quid teneatur venditor qui non tradit emptori merces tempore statuto? In foro externo solum de damno emergente intrinseco, v. gr. si res deterior sit facta. At in foro conscientia etiam de damno extrinseco, & accidentali tenebitur; v. g. si ex defectu illius tritici, aut hordei, mortua fuerint mancipia, equus, &c. quia venditor est causa damni ob iniustam retentionem, si culpabiliter tradere emisit: & si adest pactum, etiam si absque culpa. Lessius lib. 2. c. 21. dub. 13. num. 102.

Less.

79. Emptor pretio credito, tempore statuto non soluit: ad quidnam tenetur? In conscientia tenetur ad lucrum cessans, & damnum emergens. Potest ne venditor ab eo pretij fructus exigere? Non; quia esset usura. Lessius lib. 2. cap. 21. dubi. 13. num. 109. At Rebellus part. 2. lib. 4. q. 16. sect. 1. num. 11. docet posse exigere venditorem aliquid, in pœnam culpabilis moræ ex lecurabit, ff. de action. empt. At is non tenetur in conscientia ante sententiam iudicis.

Less.

Rebell.

80. Possunt ne vendi officia secularia? Negat Turrianus disq. 32. dub. 2. num. 5. quia Principi ius est ad distribuenda dignioribus, aut dignis officia, non ad vendenda. Sic enim præsumitur à Republica accepisse, Ad Lessius lib. 2. cap. 32. dub. 3. num. 29. vendi posse docet, ob Reipublicæ necessitatem, vel utilitatem, quum (v. g.) summa constanda esset ad belli subsidia, quæ aliunde sine communi incommodo

Turr.

Lessius.

AZOR.

haberi non posset. Monet vendenda dignis, & pretio moderato. *Azorius* autem tom. 3. lib. 8. cap. 7. q. 3. etiam extra necessitatem huiusmodi venditionem non damnat, si fiat dignis, moderato pretio, taxenturque ementibus pretia pro laboribus, & operibus, & metus amittendi officium indicantur.

De em-
ptione,
& ven-
ditigne
varia.

Molin.

Lessi.

Salas.

Molin.

Laym.

Molin.

Molin.

Molin.

Saa.

Saa.

Tolet.

81. *Alios impedit quis, ne merces ab iis emat, qui eas portant, sed eas ipse emit anticipatè ita ut alij postea cogantur eas de manibus ipsius carius emere: obligatur ne is ad restitutionem?* Rebullus obligari docet, licet *Molina* & alij cum posse excusari affirmet.

82. *Emit quis rogatus à venditore potest ne emere minus?* Imò multò minoris; quia (vti *Lessius*) merces vltionem pro tertia Parte, aut etiam pro medietate vilescunt. Est enim (cum *Salas* loquor) signum copiae mercium, & paucitatis emptorum.

83. *Hac Chirographa spem habent exiguam solutionis: possunt ne exiguo pretio emi?* Possunt (ait *Molina*,) tamen si emptor integram sit obtenturus solutionem; hoc enim industriae, & bonae fortunae dandum.

84. *Bona fide à fure rem emi, quam maiori deinde pretio vendidi: teneor ne domino restituere illud plus, quo factus sum ditior?* Cum *Laymano* sentio, non teneri; quia fructu fruor industriae; modò pretium quo ipse emerat, iustum, etsi infimum, fuerit.

85. *Quid minoris iusto pretio emptum est: restituendum ne totum?* Solùm teste *Molina* restituendum quod defuit iusto pretio, non autem res ipsa vel fructus.

86. *Emis res pretio vilissimo: praesumendum ne falli venditorem?* Minimè (ait *Molina*) sed potius praesumendum venditorem donare quod iusto pretio deest.

87. *Vilius emi, quia à venditore necessitate coacto: teneor ne restituere?* *Molina* asserit licitè vilius emere qui emit in gratiam venditoris, aut merces expositas à coacto aliqua necessitate; quia iniuria non est, quod hinc & nunc gratia reputatur.

88. *Possim ne eam venditionem mihi factam ante solutionem in alium transferre?* Potes; quia volenti tale damnum pati non fit iniuria. Sic *Saa.*

89. *Bona fide alienum & emi, & vendidi: teneor ne illi, apparente vero domino?* Nec domino te, emptoremve teneri ad satisfactionem, nisi in quantum facti estis ditiores, *Saa* ex quibusdam affirmat. Ast ego cum *Tolet* assero dominum rei debere

debere indemnem seruari. Vnde æquum esse, vt tu & emptor
mus domino dimidium pretium soluatis.

90. *Gemma, canes, falcones, pictura, multaque ijs similia
nunc habent pretium taxatum: quanti igitur vendi poterunt?*
Quanti venditor voluerit, & quantum emptor sciens, & pru-
dens dare consenserit; quia cum hæc tantum ad curiositatem,
& delicias comparentur, iustum eorum pretium non aliter
determinatur, quam ementis & vendentis æstimatione, modò
fraus non adsit. Sic *Reginaldus*.

Regin.

91. *Sub hasta quis vendidit duplo maiori pretio, quam vale-
bat: vel pretium factum est ad dimidium iusto minus: tenetur
aut venditor aut emptor ad ullam restitutionem?* Neg. tunc
Gordonus asserit; quia in primo casu nulla fraus, aut necessitas
subest: in secundo autem in his sub hasta venditionibus tenet
proverbium: res tanti valet, quanti vendi potest.

R.
Gord.

92. *Fruentum est taxatum pretio rationabili, & modera-
to: tenetur ne tempore magna sterilitatis quis suum frumentum
vendere pretio, quod abundantia tempore fuerat taxatum?* Non
teneri *Molina* docet; quia taxa non tempus magna, sed me-
diocritas inopie, ac sterilitatis respicit.

Molin.

93. *Licet ne aliquid exigere supra iustum pretium ratione
periculi sortis cui exponitur is, qui credito vendit?* Ex *Lessio*
asserit licere; quia exponere sese huic periculo est pretio
æstimabile.

Less.

94. *Potest ne quis Matrui vendere domum pretio currenti,
licet sciat Aulam, & Regem breui aliò migraturum?* Licitum
esse *Molina* testatur.

Molin.

95. *Licet ne vendere triticum pretio, quo nunc appretiat,ur,
cum pacto, vt venditor tunc cum fiet solutio, possit accipere tri-
ticum, aut pecunias prout libuerit?* Non licet; quia venditor sic
sanctæ assecurat negotium, nec vllum periculum subit. Sic
Rebellus.

Rebell.

96. *Potest ne quis res indifferentes vendere ijs, quos nouerit
his ad peccatum abusuros?* Posse *Sanchez* & *Salas* aiunt, modò
adsit rationalis causa, nempe necessitas, vel utilitas. *Quid*
Salas,
in dubio de malo usu emeritis? Possunt vendi nulla iusta causa
concurrente ex *Sanchez* doctrina; quia in dubio nemo præ-
sumitur delictum commissurus.

Molin.

97. *An possim rem carius vendere, quia tantum mihi valet
ad utilitatem, quantum inde capio?* Posse *Molina* affirmat.

Saa.

98. *Affolent artifices quam ligam vocant simul cum argento
ponderare, & pro argento vendere: num iustè?* Docet *Saa* con-
cedendam non esse, modò insolitam non addant in fraudem.

99. *An liceat carius vendere hospitibus quam indigent?*
Negat aptè Molina.

100. *Ager aut domus loci sacri constructioni necessaria esse potest ne iudex cogere vendi? Possè ait Molina parvo domini detrimento. Quid si non sit necessaria, sed utilis? Potest cogere non iudex, sed Princeps.*

EXAMEN VII.

De Iustitia & iure, circa materiam secundam de
Contractibus onerosis, scilicet, de
Censibus.

CAPVT PRIMVM.

Quid, & quotuplex Censur?

Census.

1. *Vid Censur? Censur quidem nomine intelligitur pensio soluenda annuatim alteri: seu potius ius illam accipiendi. Hinc definitio censur: Censur est ius percipiendi annuam pensionem ex re, vel persona alterius.*

2. *Quotuplex Censur? Quadruplex. Primò ex modo alius est Reservatiuus, alius Consignatiuus. Secundò ex re super qua fundatur, alius est Realis, alius Personalis. Tertio ex pensione soluenda alius est Pecuniarius, alius Fructuarius. Quarto ex tempore alius est Perpetuus, alius Temporalis; hic reddimi potest, ille minimè.*

3. *Duplicis illius censur Consignatiui, & Reservatiui nomine exprime. Quid Reservatiuus? Contractus quo quis transfert rem suam in alterum quoad dominium directum, vel utile, reservata sibi annua pensione. Quid Consignatiuus? Est contractus quo quis alteri vendit ius percipiendi annuam pensionem super rebus suis, aut super persona. Hic autem triplex est, Realis, Personalis, & Mixtus. Realis quidem fundatur in re ipsa, ut in agro, vinea, &c. Personalis in persona, quatenus talis persona potest aliquid acquirere proprio labore, industriaque. Censur verò mixtus super re & persona fundatur.*

CAPVT II.

De iustitia & conditionibus censuum.

4. *Suntne liciti census predicti?* Liciti quidem sunt iure naturæ, & Realis quidem iure Pontificio. Eius proprium est, ut re pereunte census quoque pereat. *Si Temporalis est?* Licitus est, etiam si minori pretio ematur, quàm sint pensiones ex eo soluendæ, siue sit ad certum numerum annorum, siue ad incertum, qui vitalitius dicitur. *Quid de Personali?* Si tantum in debitore ponat obligationem personalem soluendæ pensionis, & obligationem hypothecæ in bonis, licitus est; persona tamen, super qua fundatur, debet esse fructifera per suam industriam & laborem. Patet ex his etiam mixtum ex licitis licitum esse.

5. *Quidnam iustum pretium census?* Si perpetuus sit, maius esse debet, quàm Redimibilis, & à communi pendet æstimatione, si taxatum non sit, vel aliter consuetudine loci receptum. Eodémque modo census temporalis pretium erit æstimandum minùs quidem quàm perpetui.

6. *Quanam conditiones ad censum requiruntur ex natura rei?* Tres præcipuæ. Prima, ut ius quod venditur, in re vendibili sit fundatum. Secunda, ut pretium iustum sit. Tertia, ut consensus vtriusque intercedat. Cætera accidentalialia sunt, & de iure humano requiri poterunt. *Est ne æquum pactum ut eadem moneta redimatur?* Iniquum est, nisi huiusmodi onus in venditore pretio compensetur.

7. *Quanam autem conditiones de iure positivo ad censum consignatum requiruntur?* Tres Bullæ recognoscendæ Martini V. Nicolai V. Pij V. *Exprime Pij V. conditiones.* Ad quatuor capita reuocantur. Primum caput continet fundamentum census. Vbi requiritur. 1. Ut sit res aliqua. 2. Ut immobilis. 3. Natura fructifera. 4. Certis finibus nominatim designata. 5. Ea pereunte, aut reddita infructifera, pro rata perit census. Secundum caput requirit ex parte pretij. 1. Ut sit iustum. 2. Ut solum in pecunia solvatur. 3. Ut ea numeretur in ipso actu celebrationis instrumenti, coram Notario & testibus. 4. Ut eodem pretio redimatur. 5. Ut pretium non mutetur pro varietate temporum, aut contrahentium. Tertium caput ex parte pensionis soluendæ postulat. 1. Ne pensio sit anticipata. 2. Ut non augeatur, neque nouus census constituantur super eadem re, aut alia pro censibus decursis temporis præteriti.

præteriti, vel futuri. Quartum caput ex parte pactorum continet has conditiones. 1. Ut non apponatur pactum obligans ad casus fortuitos eum, qui de iure non tenetur. 2. Non valet pactum adimens facultatem venditori, rem censui subiectam alienandi; cum tamen res vendenda sit, id domino census intimetur, eiusque voluntas per mensem expectetur, si forte emere velit. 3. Irritantur omnia pacta, quibus morosus debitor census obligatur ad interesse lucris cessantis, vel cambium, vel alias expensas, vel pœnas. 4. Pactum onerosum illi, ad quem de iure non pertinet, reiiicitur. 5. Cauetur pactum de pretio census, ab invito extorquendo, in pœnam neglectæ solutionis, vel etiam ob aliam causam. 6. Irritantur omnia pacta adimentia venditori facultatem censum quandoque redimendi, non obstante etiam immemorabili præscriptione. Quando census redimendus est, id bimestri ante denunciandum est illi, cui pretium numerandum. Post denunciationem ab invito intra annum repeti pretium potest. Sine his conditionibus census reprobat, siue is de nouo creetur, siue alienetur.

8. *Bulla Martini V. quam sunt conditiones?* Relinquit illa rem in terminis iuris naturalis, nec reddit irritos census deficientes in conditionibus à se positis, salvo iure naturali. Conditiones autem Martini inter superius enumeratas continentur.

9. *Conditiones Bullæ Nicolai V. recense.* Prohibet 1. Census super omnibus bonis. 2. Pactum retroconditionis eodem pretio. 3. Annuam pensionem vetat excedere decimam partem pretij. 4. Pro securitate contractus apponi possunt pacta, & pœnæ.

10. *Adnota ex his, quæ notatu digna videbuntur.* Assero 1. Census personalem videri prohibitum per Bullam Pij V. non autem Vitalitium, ut quidam contractus sponsonis est, vel innominatus fundatus in æquali periculo. 2. Super aliis censibus fundari posse, modo in casu redemptionis obligetur venditor ad substituendum alium fundum. 3. Rem ita debere esse fructiferam, ut eius fructus vel excedant, vel adæquent pensionem, ex quibus æstimanda ratio fructiferi, non autem ex pretio & valore rei. Debere rem esse certis finibus designatam, & si res vna capax non sit, duas constituendas. 4. Non minui census ob temporalem sterilitatem, secus si absolute infructifera dici possit. 5. Minuendam esse pensionem, si domus amplius non reddat tantam. 6. Ex pecunia in credito non posse emi census, supposito iure Bullæ, nec emi pro pecunia

invito

pecunia ante debita, nec rem tradi pro pretio, quæ illud valeat. 7. Fraude cessante necessarium non esse totam pecuniam numerari in conscientia; probabilius tamen videri requiri numerationem. 8. Redemptionem faciendam pro eodem pretio; solui tamen posse in alia re, ex reuidentis consensu. 9. Non posse redimi minoris, quàm emptus sit, si res omnes sint in eodem statu. 10. Pensionem non soluendam anticipatè ex obligatione: si sponte solvatur, non esse in conscientia contra Bullam. 11. Ex pensionibus decursis censum augendum non esse. 12. Repente, ad pensiones soluendas venditorem non teneri; quod si aliquo anno res fructus non ferat, deberi pensionem, modò res non sit reddita infructifera. 13. Liberè posse venditorem rem subiectam censui alienare; censualistam tamen in eius emptione esse præferendum. 14. Ob pensionem non solutam nullam pœnam censuarium incurrere, nec grauandum oneribus, quæ ad eum minimè spectant. 15. Venditorem haud cogi redimere censum: semper tamen posse pro libito redimere. 16. Non prohiberi per Bullam census irredimibiles, qui altiori pretio emuntur. 17. Denunciationem extinctionis faciendam, postquam bimestre expectandum. 18. Census factos sub alia forma in constitutione Pij V. fœneratitios iudicari præsumptione iuris: & authorem tantquam vsurarium puniendum.

CAPVT III.

Praxis circa materiam de Censibus ex Societatis
IESV Doctoribus.

11. **R**equiritur ne æqualitas inter Censum & pretium? Id planè in contractu censuali de iure naturæ requiritur. Vnde si aliqua grauamina hinc inde per pacta accessoria imponuntur, prudentis arbitrio sunt debitè compensanda.

Lessius lib. 2. c. 22. dub. 12. n. 74.

Less.

12. Requiritur ne in contractu census de iure naturæ, ut non apponatur pactum de redimendo in fauorem emptoris, ne sit vsurarium? Seclusa lege positua existimat Valentia tom. 4. d. 5. quæst. 22. part. 6. talem circumstantiam non requiri, & pactum redimendi apponi posse, dummodo hoc grauamen debitè ab emptore compensetur.

Valent.

13. Si venditor census non soluit fructus, potest ne ex his census

sus

- 416 *Moralis Theologiae Tract. III. Iustitia,*
- Salas.** *sus augeri, aut nouus constitui? Posse Salas de cens. dub. 8. art. 1. affirmat.*
- Less.** *14. Potest ne de pecunia credita constitui? Aliqui asserunt alij negant. Existimo posse probabiliter, Pij V. Bulla expressè id prohibens, non est recepta. Lege Lessium lib. 2. cap. 2. dub. 13. n. 99.*
- Mald.** *15. Est ne licitum pactum de reuocando in fauorem emptoris census? Licitum est. Id est, potest obligari venditor census ab emptore, vt quando is voluerit teneatur reëmere census quem vendiderat, reddito eodem pretio, vel eo quod postea valebit census, prout inter se conuenerint. Neque debet tunc emptor census computare pensiones interim perceptas in partem pretij, modò tamen aliquo alio modo gratamen, quod per hoc pactum imponitur venditori; ad arbitrium boni viri ab emptore compensetur. Hæc Maluerus. Tamen ob periculum vsuræ pacta huiusmodi fugienda.*
- Tolet.** *16. Quando nam soluendus est census? Respondet Toletus in fine anni, nisi aliud ferat consuetudo, aut pactum.*
- Tolet.** *17. Est necessarium fructum loci non esse minorem redditu census? Communis opinio est oportere non esse minorem. Toletus tamen negat id esse necessarium.*
- Saa.** *18. Potest ne fructus aliquis ex pacto solui pro censu, vt potest solui pecunia? Asserit Saa posse, etiam si locus census subiectus talem fructum non ferat.*
- Saa.** *19. Licet ne census ex utraque contrahentium parte redimibilis? Ex doctrina Saa existimo non licere.*
- Saa.** *20. Inter quam bona census numerantur? Inter immobilia adnumerari ex eodem Saa affirmo.*

EXAMEN VIII.

De Iustitia & iure, circa materiam tertiam de contractibus onerosis, scilicet de Cambiis.

CAPVT PRIMVM.

De Cambij essentia, & speciebus.

- I.** *negotiatoria* **Q**uid est Cambium? Permutatio negotiationis numismatis pro numismate. Non quælibet permutatio Cambium

Cambium hîc est. *Quotuplex permutatio?* Triplex. Prima, qua res rebus permutantur. Secunda, qua res pecunia. Tertia, qua numismata. Igitur permutatio numerorum negotiatoria cum spe lucri Cambium dicitur.

2. *Quot sunt Cambij species?* Quatuor. Prima, Cambium minutum, cum maiores pecuniæ pro minoribus, vel minores pro maioribus dantur cum aliquo lucro. Secunda, Cambium siccum, cum campfor dat alicui pecuniam, vt eam cum lucro in eodem loco post aliquod tempus restituat, prout valebit in loco alio remoto tempore solutionis. Tertia, Cambium per literas, cum quis dat campfori pecunias, vt eas in alio loco verè accipiat, prout ibi statuto tempore valebunt, à campforis socio. Quarta, Cambium reale, cum campfor dat pecunias alicui in vno loco, vt eas in alio loco restituat. Porro *Filiucij* sententiam præpono, qui duplicem tantum Cambij speciem statuit: vnum, inquit, Cambium est, quod fit in eodem loco ratione diuersæ materiæ, quod dicitur minutum: alterum in diuerso per literas, quod appellatur Cambium per literas. In cuius expositionem præmitto tria esse in pecunia, materiam, figuram impressam, & valorem in ordine ad res venales.

3. *Num campforia ars licita?* Ita planè, periculosa quidem, si tamen debitè fiat; Reipublicæ valde utilis, & necessaria: at Ecclesiasticis prohibita est.

4. *De prima igitur Cambij specie ex materiali orta diuersitate pecunie differamus.* Cambium minutum illud assero cum pecuniæ minores (vt dixi) commutantur cum maioribus eiusdem, vel alterius materiæ; siue quæ sunt vnius Prouinciæ commutentur cum iis quæ currunt in alia: siue pecuniæ publicæ & antiquæ commutentur cum deformibus vel nouis. Eadem lex de maiori pecunia pro minore.

5. *Recipi ne potest pro hoc Cambio minuto pretium?* Potest planè iustum, & obsequio commensuratum. Mensura si taxata non sit, à communi æstimatione pensanda est.

6. *Possunt ne priuata persona cambiantes hoc pretium accipere?* Possunt, modò minus sit ob minora incommoda & obsequia præstita.

7. *Quid si pecuniæ pretium firmum sit?* Potest tamen pro Cambio aliquid accipi. *Famulus commutans pecuniam soluendas creditori sui domini, potest ne Cambij pretium lucrari?* Aliquando potest, v.g. si tacitus adsit domini consensus, vel nullum detrimentum creditori propter hoc sequatur.

8. *Iam verò secunda species Cambij recole iustitiam.* Cambium

bium locale siue de loco ad locum per literas valde utile Reipublicæ duobus modis fit. Primus est, cùm mercator in vno loco accipit, vt in alio reddat. Secundus cùm prius dat, quàm accipiat. In vtroque licitè lucrum accipit mercator ob virtuales transportationem.

9. *Praxim horumce Cambiorum expende.* His ferè modis continetur. Primò, vt statim acceptis literis pecunia soluitur. Secundò, aliquando non statim, sed rariùs, aut citiùs pro loci consuetudine. Tertiò, aliquando certus præfigitur terminus, v. gr. Vallisoleti, vel alibi futurarum nundinarum. *Si fiat Cambium intra eandem Prouinciam, accipi ne ex eo lucrum potest?* Ita planè, nisi esset lege humana prohibitum. *Augeatur ne lucrum ex distantia?* Augeatur, modò notabilis sit, quamuis hæc inter mercatores in consideratione non habeantur. *Possunt ne priuata persona in eadem mensura lucrum accipere?* Profectò non deberent; quia tamen ad alia omnia mercatores respiciunt potiùs quàm ad operas & labores, ideo etiam ipsæ currens fori pretium sequi possunt. *Lucratur ne iustè campfor siue prius det, vt alibi accipiat: siue prius accipiat, vt deinde reddat?* Iustè lucratur; quia vtrouique virtualis adest translatio, seu asportatio. *Quid si campfor egeat pecunia in loco ad quem cambitur?* Nihil referre assero; quia id totum eius industriæ tribuitur, & res ipsa pretio est æstimabilis.

10. *Obsecro causas lucri in Cambio assignes.* Quatuor esse possunt. Virtualis translatio: maior æstimatione pecuniæ: lucrum cessans campfori: carentia pecuniæ cum qua sunt coniuncta pericula.

11. *Quid de Cambio ad Nundinas?* Cambium hoc non differt à locali nisi accidentariè. Seruatis debitis conditionibus est licitum. Tres præcipuæ: vt iustum pretium seruetur secundum communem fori æstimationem: vt realis permutatio fiat ex vno loco in alium: vt in æstimatione pretij per se ratio temporis non habeatur.

12. *Est ne licitum Cambium pro secundis nundinis, vel pro duplicibus?* Vfurarium censetur, nisi gratis id campfor concederet. *Potest ne certum interesse à principio in pactum deduci.* Non potest.

13. *Vsus dandi ad Cambium initio cum maiori lucro, quàm in medio aut sine nundinarum potest iustificari?* Etiam, si per se temporis solius ratio non habeatur.

14. *Quid de monopolijs in Cambijs huiusmodi, vnde pretium directè augeatur?* Contra iustitiam est, quam violant etiam

positiue cooperatores. Nec pretio per monopolium inducto possunt vt ij, qui fuerunt eius causa in principio saltem; secus postquam communiter receptum erit.

CAPVT II.

De nonnullis aliis ad Cambia pertinentibus.

15. **P**ossunt ne campsores à campsariis fideiussores exigere? Possunt; etsi campsor sit fideiussor, potest aliquid pro eo accipere.

16. Est ne licitum pactum de interesse, si campsarius in mora sit? Ita quidem, modo mercator certus moraliter sit tantundem lucri sibi ex mora cessaturum.

17. Campsor non vult dare Cambium nisi pro loco ubi plus lucratur: peccat ne? Si obligatus est pro officio, iniuste facit; si persona priuata est, ad summum contra charitatem ageret; quamuis si illi esset incommodum, nec etiam debitam proximo charitatem læderet.

18. In Bulla Cambiorum quanam conditiones continentur? Prima, Cambia sicca, in quibus videlicet solutio fit in eodem loco, damnatur. Secunda, ne Cambium reale fiat cum aliquo ob dilationem statuti termini lucro: ne ab initio de certo interesse ob moram contrahentes paciscantur: ne fiat Cambium nisi ad proximas nundinas, vel proximos terminos iuxta loci usum: vt in terminis solutionum ratio habeatur maioris, vel minoris distantia locorum.

19. Si mutetur pecunia valor, licebit ne exigere eandem? Minime, sed ad æqualitatem. Potest ne ulla in ordine ad solutionem reutari? Minime si publico sigillo munita sit, nisi de certo eius genere pactum fuisset.

20. Suppono pecunia valorem mutari à Principe: quidnam circa Cambia obseruandum? Multa obseruari debent. Primò ratio habenda est pacti prius initi, videlicet soluendi in auro, vel argento duplici, & sic de aliis cautionibus inter contrahentes appositis. 2. Si pecunia promissa mutetur quoad valorem intrinsecum, hoc est materiæ, vel ponderis, soluenda erit secundum valorem antiquum tempore contractus. Si etiam secundum valorem extrinsecum, hoc est, legalem, & publicum pretium, solutio fiet secundum æstimationem. 3. Variatio pecuniæ post culpabilem moram in soluendo,

nocet moroso debitori. 4. Si nullum pactum tacitum, vel expressum factum est circa incrementum, vel decrementum, soluendaque sit certa nummorum species: ea facienda erit secundum aestimationem tempore solutionis. 5. Si ab initio nihii expressum est de pecunia certae materiae, & formae, nec de incremento, vel decremento, solui debet valor, quem pecunia habuerit tempore contractus, siue valor postea mutetur, siue non.

21. *Licitum ne erit Cambium ad incertam solutionem?* Ita planè. Si periculum augmenti, aut decrementi aequale sit. Sic etiam Cambium ad creditum, & Cambium ratione officij nullam continet iniustitiam.

22. *Si pecunia sit ravior, aut maior quantitas pecuniae cambienda, plus ne mercedis à campfore exigi potest?* Quis dubitet?

CAPVT III.

Praxis circa materiam de Cambijs ex Societatis

I E S V Schola.

23. **Q**uando campfarius differt solutionem provisionum, potest ne campfor illas adicere sorti principali, & cambium augere? Afferit Lessius lib. 2. cap. 23. dubitat. 9. num. 85. quia campfores moraliter certi sunt, se illum lucrum potuisse statim ad cambium dare, & per illud lucrari, quod lucrum iam cessat.

Less.

24. Campfor, qui bona fide dat pecuniam Matrivi Lugduni soluendam, putans campfarium illam Lugduni habere: potest ne certior factus, ordinarium lucrum accipere? Afferit Molin. Molina tom. 2. tract. 2. disput. 404. num. 7. quia cum campfor bona fide contractum ex parte sua impleuerit, tenetur quoque campfarius ex sua parte implere, quantum potest; vel soluere campfori, quod ex impletionis defectu amisit. At Salas de Cambijs dubitat. 13. num. 2. contrarium asseruit; quia campfarius fictè, & sine animo se obligandi promisit, vnde ad illud non tenetur. Molinae sub-
scribo.

Molin.

Salas.

25. Scio Pium V. in Bulla prohibuisse pactum de certo ac determinato lucro in cambijs à principio. At quia haec prohibitio fundata est in fraudis usurariae praesumptione: rogi-
num,

num, fraude ablata, huiusmodi pactum obliget in conscientias Obligat, si moraliter certum sit, illud esse iustum, sine vlla fraudis suspicione, Lessius lib. 2. cap. 23. dub. 11. num. 90. Con- Less. trarium asseruit Filliucius tom. 2. tract. 35. p. 2. c. 7. num. 424. Filliuc. & Rebellus p. 2. lib. 11. q. 3. num. 5. Rebell.

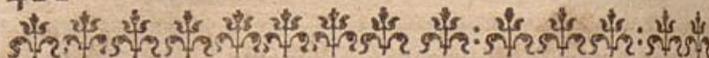
26. Est ne licitum Cambium, cum pro campario respon- det procurator camporis de ipsius camporis pecuniis? Li- licitum esse videtur, (ait Lessius) modò campor non ha- Less. beat peruersam intentionem lucrandi ex dilatione solu- tionis.

27. Debetur ne aliquid pro Cambij prouisione? Affir- mat Lessius ex consuetudine inueterata deberi tertiam Less. partem scuti pro singulis ^{centenis} contentis scutis: idèmq; sumi posse pro prouisionibus recambiorum, & continuationum toties quoties. Ego quidem assero non debere campores à campariis sumere integrum interesse Cambij in conti- nuationibus.

28. Peccat ne mortaliter campor, si à principio paciscatur cum campario certum, ac determinatum interesse, etiam in casu non solutionis? Non peccare asserit Reginaldus, modò mora- Regin. liter constet illud esse iustum.

29. Quomodo crescit valor pecunie ad Cambium? Ex Tolero & aliis respondeo plus valere præsentem loco, quàm Tolet. absentem: item cum multi accipiunt ad Cambium, & pauci dant: item ob metallum, figuram, pondus, temporis occasio- nem, dubium de valoris mutatione, raritatem, aut dantis incommodum.

30. Quadam lex prohibet Cambium per litteras in eodem Regno: est ne tamen licitum? Ex Nauarro Saa docet legem Saa. illam fraudem præsumere, quæ si absit, non intendere prohibere. Idem consequenter affirmo de Cambijs omni- bus alioquin licitis, aut Cambiorum licitis conditioni- bus, lege si aliqua prohibeantur; cessante enim fraude, quam lex præsumit, fieri possunt, nisi ex ipsa lege, vel consuetudine oppositum constet.

EXAMEN IX.

De Iustitia & iure, circa materiam quartam de contractibus onerosis, nempe de locatione, & conductione.

CAPVT PRIMVM.

Quid, quotuplex, & ad quos transeat Locatio, ac quibus pereat.

1. *Vid est Locatio?* Contractus, quo res, vel persona aliqua ad vsum, vel fructum conceditur pro pretio. Conductio, quo recipitur, eodem modo definitur.
2. *Quotuplex Locatio?* Multiplex quidem tum ex re locata, tum ex vsum, tum ex tempore.
3. *Quinam possunt locare?* Qui possunt vendere. Prohibentur milites, curiales, Ecclesiastici. Conducunt autem omnes non prohibiti. Conductor sublocare potest etiam inuitis cohabitantibus.
4. *Quanam locantur res?* Quæ vendi possunt; conducuntur non possunt propriæ res; sed bona dotalia possunt conducuntur, non autem vendi. Vsu consumptibilia non locantur, nisi fortè ad pompam. Res aliena sublocari potest, & locari si bona fide putetur tua.
5. *Quenam sunt ad locationem substantialia?* Tria quidem, Consensus, Res, & Pretium. Cùm plures communem rem habent, omnium consensus requiritur. Iusta profectò merces desumitur ex conuentione, consuetudine aliarum locationum, & Prouinciæ, & arbitrio boni viri: idem de tempore eam soluendi.
6. *Indica mihi ad quos transeat obligatio locationis iam facta?* Hæres tenetur ei, nisi facta esset ad beneplacitum locantis. Non tenetur emptor, aut alius particularis successor, nisi locator cederet in particularem successorem ius, & actionem. Fiscus non tenetur, si determinata bona sint confiscata, secus si omnia, aut aliqua pars. Vxor locationi factæ à viro, postquam vidua facta est minimè tenetur. Vir tenetur locationi rerum dotalium, si sciebat eas esse locatas. Non tenetur

netur succedens in maioratus bonis. Nec Beneficiarius de redditibus, secus de bonis si debira seruata est solemnitas.

7. *Quandónam res locata perit domino, quandónam autem conductor?* Perit quidem domino, si casu fortuito pereat, nec conductor tenetur. Cessante autem periculo ex bello, peste, aut alia re, habitandi domum, tenetur conductor continuare. Si verò conductor non vtatur operis conductis ob impedimentum sibi superueniens, tenetur ad pensionem integrè soluendam. Si res verò locata locantis culpa perit, hic tenebitur ad omnia damna. Locans operans & non laborans, tenetur reddere stipendium. Ex culpa autem lata, & leui obligatur. Conductor verò non tenetur de leuissima, nec de casu fortuito, nisi pactum de illo esset.

CAPVT I I.

De mutuis locatoris, & conductoris obligationibus.

8. *Quandónam locatoris, pensio soluenda?* In fine anni de iure communi, nisi aliter conuentum esset, aut ferret consuetudo. Pro ea autem censentur obligati fructus separati in pradio, & res in pradium inductæ animo, vt ibi sint; quandiu durauerit conductio: si extrahantur, etiam tacitè hypothecata censentur.

9. *Quid de pensione in sterilitate?* Si conductor nihil colligat remittenda pensio est, seclusa alia conuentione. Si magna sterilitas, aliquid remittendum, non si modica. *Magna autem quandónam censbitur?* Cum detracto semine, & expensis, non superest quod sufficiat saltem dimidiæ pensionis solutioni. *Augenda ne, si ex ra r. inaria vbertas?* Ita equidem, nisi ex proprio statuto aliud haberetur.

10. *Potest ne conductor expelli tempore locationis finito?* Potest. Censetur verò terminus prorogatus, si sciente locatore conductor in locatione perseueret. *Potest ne expelli ante tempus?* In nonnullis casibus potest. v. gr. si pensionem non soluat; si causa superueniat locatori ob quam res locata necessaria sit; si egeat necessaria refectione, si conductor re locata abutatur.

11. *A quónam facienda rei locata expensa necessaria?* A locatore. Quod si fecerit conductor, potest illas in soluenda pensione compensare.

12. *Quót nam verò sunt locatoris obligationes?* Quinque. r.

Dd 4

Vt

Vt det rem locatam conductori ad vsum, & fructum. 2. Vt soluat impensas necessarias. 3. Vt vitium occultum, aduersus scilicet rei, ob cuius gratiam res conducta est, patefaciat. 4. Vt damna sua culpa secuta resarciat. 5. Ne rem locatam ante tempus repetat.

13. *Quotnam item conductoris obligationes?* Etiam quinque. 1. Vt suo tempore mercedem soluat. 2. Vt re locata non utatur, nisi prout conuentum fuerit. 3. Vt restituat finito tempore. 4. Ne deferat absque causa rem locatam ante tempus. 5. Vt reddat integram, sicut accepit.

14. *Quotnam denique ex locatione actiones?* Dux sunt. Prima dicitur actio ex locato competens locatori aduersus conductorem, vt soluat mercedem; quod si non faciat, soluat etiam vsuras. Secunda est actio ex conducto conueniens conductori aduersus locatorem, vt det rem locatam, & quidquid interest conductori, si per locatorem steterit.

15. *Tempore finito potest ne conductor inuitus retineri?* Minime. *Quotnam autem modo finitur tempus locationis?* Triplici ratione finitur, & mutuo consensu, & temporis lapsu, & si res locata pereat.

16. *Sola ne taciturnitate locatoris, tempore finito, renouatur locatio?* Aliquando quidem sola patientia & taciturnitate locatoris potest renouari.

CAPVT III.

De famulorum Mercede.

17. *Vstum famulorum stipendium assigna.* Illud quidem iustum est stipendium, quod passim eò loci iis tribui adest, ita vt non sit minus infimo, nec maius supremo.

18. *Vti ne famulus occultà compensatione potest?* Non, nisi constaret mercedem constitutam esse iusta infima minorem; vel aliter integram non valeat recuperare.

19. *Potest ne minus infima aliquando esse, & tamen iustat?* Ita quidem, v. gr. si solum ad preces famuli herus ^{illius} conduxit, vel famulus sponte remittat ad herum alliciendum.

20. *Quanam famulo debita sustentatio?* Ea quidem, quae similibus famulis adest conferri.

21. *Quid de opifice famulum ad artem ediscendam suscipiente?* Tenetur illum non impedire, & occupare in aliis operibus.

22. Quis operam suam locat, sed non integrè laborat culpa conductoris: tenetur ad partem mercedis restituendam? Si per ipsum non stat, quominus inferuiat, iure integram accipit pensionem.

23. Conducitur famulus ad seruiendum marito, v. gr. & uxori crescit familia: augenda ne merces? Si crescat notabiliter, augeri quoque famulo debet inferuienti omnibus stipendium.

24. Egrotante famulo, imminuendane merces? Potest quidem pro rata subtrahi, nisi aliquid consuetudo suadeat; non debent autem alimenta negari, nec aliæ expensæ necessariæ.

25. Famulus mihi obsequium præstat nulla mercede constitutus. Remunerandus ille est, vel iusta mercede persoluta, si obsequia talia sint, vt eis regulariter constituta sit merces: vel aliis honorum gradibus exhibitis, quibus valeant compensari.

26. Aufert famulus secretò de bonis domini: debet ne restituere? Malè equidem agit, sed tamen nisi iustam mercedem excedat, non tenetur restituere: modò bis merces non soluatur.

27. Tenetur ne famulus ad bonorum domini custodiam? Tenetur in rebus ad officium suum pertinentibus. Si damnum alijs inferat, qui tenetur? Si sit in negotio à domino constitutus, dominus resarciat: si non sit constitutus, ipse debet resarcire.

CAPVT IV.

Praxis circa materiam de locatione, ac conductione ex Societatis I E S V Auctoribus.

28. **N**vm liceat locare meretrici, aut usurario domum. *S. viñc. De locatione, conductione, & salario varia.*
Aliqui negarunt; quia est ministrare contra castitatem & iustitiam materiam. At Petrus Hurtado de Mendoza 22. d. 173. sect. 30. §. 394. limitat, in casu quo domus alteri locari possit; quia vnusquisque tenetur actus illicitos suæ domi vitare, quoties potest absque incommodo. Imò si prudenter existimes, fœminam alibi prudenter victuram, debes domum vacuam relinquere, amisso lucro. Hæc Magister meus. Ast Valentia tom. 3. d. 5. quest. 21. part. 4. docet locari posse, etiamsi alteri commodè posset locari, nisi loci circumstantia datura esset occasionem sæpius delinquendi, aut nisi
Dd 5 vicinia

viuina meretricis foemina pudentibus multum noceret. Quo in casu, si potest alteri eodem pretio locari, non debet meretrici; si vero non potest, licite ait posse impudenti foeminae locari; quia locatio domus est remota a peccato, nec est impudicitiae cooperari.

29. *Debeturne famulo salarium tempore infirmitatis?* Minime, imò potest ab eo dominus expensas exigere curationis nisi sit pauper tantae necessitatis, ut ex charitatis regula ministrare ei medicinas, & alimenta teneatur. *Filliuc. tract. 28. part. 2. cap. 2. num. 84.*

30. *Si famulus de pretio iusto infimo conuenit cum hero, suis, non posse facere compensationem; quia nulla ipsi iniuria irrogatur: rogo, an si de pretio minore iusto infimo conuenisset, possit procuranda compensationi studere?* Afferit *Suar. in 3. part. tom. 3. d. 86. sect. 4.* famulum, qui de pretio iniusto conuenit paupertate coactum, posse sibi damnum refarcire. Profectò si damnum est, si iniuria est, etiam (tanti Doctoris uenia dixerim) si paupertate non cogatur, poterit agere compensationem.

31. *Potest ne filius salarium exigere à patre mercatore, aut agricola pro opera à se illo in officio impensa?* Non posse *Molin. tom. 2. tract. 2. d. 234.* afferuit; quia dum filium paterna adest in domo, videtur ad obsequij actiones obligari. At *Laym. lib. 3. sect. 5. tract. 4. cap. 8. num. 6.* probabiliter posse exigere censet; quia illud lucrum quatenus ex bonis patris, ex filij opera simul proueniens, videtur, partim inter profectitia, partim inter aduentitia adnumerandum. Si ergo pater totum sibi lucrum retineat, nec aliquid filio uelut Societatis iure relinquat, tenetur illi salarium, quod præberet extraneo, exhibere, saltem exigente filio.

32. *Duo habent domum, vel fundum communem, & unus uult uni locare, alter uero non uult: aut unus uult locari ad unum usum, alter ad alterum: aut unus uult locari persona honesta, alter inhonesta: quinam contractus praualet?* Præualec ex *Salas* contractus illius qui in re ius maius habet, seu partem maiorem; uel qui uult honestae personae locare, etiam si forte persona inhonesta plus mercedis offerat. Hoc quidem, quando ius utriusque æquale.

33. *Expellit dominus famulum domo, nondum elaso constituto tempore: tenetur ne ad integram mercedis solutionem?* Tenetur, auctore *Lessio*, nisi forte grauissima causa, ad ipsum expellendum adducatur.

34. *Famulus qui lapsus est in morbum, tenebitur ne transacto*

alio morbo, simulque elapso termino ad inseruiendum, tandiu inseruiet ulterius, quandiu praua usus est valetudine? Non tenebitur: (vti Lessius) quia lapsa termino constituto, cessat Less. obligatio: cum terminus equidem censeatur appositus ad finiendam, non ad sollicitandam obligationem.

35. Expello à mea domo conductorem inhonestè agentem, ante tempus locationis absolutū: teneor ne de pensione pro rata remittere? Saa affirmat ex Nauar. nil esse de pensione remittendum.

36. Conductor domo discedit: potest ne suo loco alium relinquere? Non posse inuitis fociis Saa cum Sylo. asserit. Ego addiderim, nisi irrationabiliter fuerint inuiti; assolent enim Saa. leuiter aduersus aliquem affici, præcipuè vulgares.

37. Potest ne conductor non soluens statim expelli? Posse docet Saa nisi ad decennium conduxisset; tunc enim per bien- Saa. nium expectandum. Quid si locator non expellere promississet? Intellegitur: si soluat pensionem.

38. Timetur res negligentia conductoris peritura: poterit ne cogi periculum in se suscipere? Poterit eodem Emanuele au- Saa. thore; sed minuendum aliquantulum esse pretium ob talem obligationem docet.

39. Valent ne locationes Beneficiorum anticipata solutione? Non valent quidem in præiudicium successorum, ex Trident. Sic Tolet. Addit Molina si conductor soluisset, debere succes- Tolet. sorem ratum habere, si est conuersum in Ecclesiæ vtilitatem. Molin.

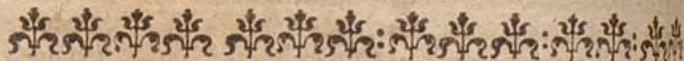
40. Dixisti in sterilitate magna fortuita remittendam pensionem agri pro rata: rogo, an debeat fieri remissio, si res sit locata ad plures annos pro parua pensione? Ex Molina respondeo, si res Molin. locata sit, v.g. ad decem annos, remissionem non fieri. Admo- nuerim non dici sterilitatem si fructus collecti pereunt; nec fertilitatem, si fructus collecti multum valeant.

41. Dixisti auctis fructibus casu fortuito, vt in magna admodum fertilitate, augendam pensionem pro rata: num id sit vsu receptum? In Regnis quidem Hispaniæ minime receptum assero, in aliis Saa affirmat receptum etiam non esse Saa. Imò nec fructu imminuto imminui pensionem pro rata. Quod si casu fortuito auctis fructibus, conductor non auget pensionem, non video cur minutis illis ea minui debeat. Stan- dum prorsus aut pacto, aut consuetudini.

42. Potest ne Beneficiatus locare redditus beneficij ad annos plures? Potest quidem ex Tolet. ad annos nouem, quando Tolet. fructus non nisi tertio quoque anno recipiuntur: sed tamen illo mortuo expirat locatio. Porro locatio rei Ecclesiæ facta à Rectore nomine Ecclesiæ, eo mortuo durat.

43. *Si uxor se obligasset, tenetur ne post mortem viri suam locacioni per virum facta?* Tenetur auctore Molina, non autem si sese non obligasset specialiter post viri obitum.

44. *Potest ne res spiritualis conducere?* Ipso iure esse nullam Tolet. Toletus affirmat.

EXAMEN X.

De Iustitia & iure, circa materiam quintam de Contractibus onerosis, scilicet, de Emphyteusi.

CAPVT PRIMVM.

De Emphyteusis conditionibus.

1. *insitionem* *Vid significat hoc vocabulum, Emphyteusis? Significat institutionem, propterea quod res, quae in Emphyteusim datur, melior reddenda sit arborum insitione, & cultura.*

2. *utile proprietatis* *Quid est igitur Emphyteusis? Contractus, quo res immobilis conceditur alteri quoad dominium, cum obligatione soluendi pensionem statutis temporibus domino hereditatis, ea de causa.*

3. *Quotuplex est? Multiplex quidem, Noua & Verus: hereditaria, & non hereditaria: Ecclesiastica, & secularis.*

4. *Quinam possunt in Emphyteusim dare? Generatim possunt omnes qui possunt alienare. Pupillus ne? Absque tutore non potest, vt neque absque curatore minor. An Emphyteusim Ecclesiae Pralatus? Ille minimè, hic autem etiam prohibetur nisi ab antiquo dari solita, interueniente iusta causa, & debita solemnitate.*

5. *Quinam autem possunt in Emphyteusim accipere? Omnes quidem possunt, nisi iure sint impediti.*

6. *Quanam res in Emphyteusim non dantur? Nec mobilia, nec annui redditus, nec res aliena, nec pertinentia ad mensam Episcopi.*

7. *Emphyteusis exprime substantialia? Duo quidem sunt. Vnum, vt rei proprietates manet penes dominum, translatio vtili in Emphyteutam. Alterum, vt res, in qua constituitur Emphyteusis, immobilis sit, & res solita.*

solida

8. *Quotnam*

8. *Quotnam requiruntur conditiones?* Octo ex meis Doctoribus collegi. 1. Vt in re immobili constituatur, & fructifera. 2. Vt dominium directum, & ciuile possessio maneat apud priorem dominum, vtile autem (vt dixi) transferatur in Emphyteutam. 3. Vt soluatur pensio prout conuentum. 4. Vt non soluens pensio per duorum annorum spatium si res Ecclesiastica sit: vel trium annorum, si sit secularis, amittat rem Emphyteuticam cum omnibus meliorationibus & operibus, quæ in ea fecit: eaque ad directum dominum redeat. 5. Vt pereunte re sine culpa Emphyteutæ, à solutione pensionis liberetur. 6. Vt rem notabiliter deteriore reddens amittat. 7. Vt Emphyteuta non vendat Emphyteuticum ius, & melioramenta à se facta, nisi directum dominum præmoneat aliàs cadit in commissum, & redit res ad directum dominum. 8. Vt quoties res venditur, vel alienatur, is qui eam accipit, directo domino soluat laudemium, nisi vel hæres necessarius titulo hæreditatis, vel filia dotis titulo, eam recipiat.

9. *Quot denique Emphyteufis obligationes?* Tres præcipuas ex multis indicabo. Prima, vt Emphyteuta pensioem soluat. Secunda, vt rem non alienet, nisi domino admonito. Tertia, vt eam non faciat deteriore. Præterea de dolo tenetur culpa lata, & leui.

10. *Expende pensionis soluende obligationem.* Si res in totum perierit, nulla pensio debetur. Si tantum in parte soluenda si modica sit, non soluenda si magna. Propter sterilitatem autem pensio non remittitur. In fine anni solui assolet, collectis fructibus, & debet tota solui alioquin in commissi penam incurritur.

CAPVT II.

De successione in Emphyteufi.

11. **D**E successione in Emphyteufi cupio Doctorum placita expendas. In Emphyteufi seculari succedunt etiam naturales filij, non in Ecclesiastica. Si facti sunt huiusmodi naturales filij legitimi à Principe, vel per subsequens matrimonium? Succedunt quidem in seculari facti à Principe sicut ante legitimationem; at verò facti legitimi per subsequens matrimonium, succedunt in Ecclesiastica. Fœminæ nomine filiorum non veniunt in Emphyteufi.

12. *Si Emphyteufis non facta hæredum mentione data sit?*
Filij

Filij veniunt etiam si hæredes non sint; si verò fiat mentio, non transit ad filios, nisi hæredes sint. *Veniunt ne cuncti nepotes?* Ex filia non veniunt, si dicatur dari sibi, & descendenti- bus suis masculis; secus si dicatur, vt accipiat sibi, & filiis vti que in tertiam generationem.

13. *Transmittit ne pater cui maluerit filio?* Non, nisi sit hæreditaria. *Transit Emphyteuta in Religionem.* Succedit Religio, si capax sit, & Emphyteusis sit hæreditaria ita vt ad extraneos transire possit; sed nominari debet aliquis, cuius obitu finiatur, & reuertatur ad dominum. *Transit ne ad fiscum?* Transit, si secularis sit hæreditaria, non si Ecclesiastica. *Transit ne ad extraneos?* Ex verbis planè desumendum est.

14. *Sumptus facti in re Emphyteutica ad quemnam pertinent?* Pertinent ad Emphyteutam quoad æstimationem, quoad proprietatem domini sunt, nisi aliud ex conuentione habeatur.

CAPVT III.

Praxis circa materiam de Emphyteusi ex Societatis IESV Doctoribus.

15. **Q***uidnam sit laudemium, & quandonam soluendum domino possessionis?* Laudemium est quinquagesima pars. Porò quando res emphyteutica ad alium Emphyteutam per venditionem, vel donationem, vel permutationem, vel locationem decennalem transit, soluendum est à secundo Emphyteuta laudemium, seu quinquagesima pars domino directo propter inuestituram seu laborem, quem dominus directus subit inuestiendo, seu mittendo nouum Emphyteutam in possessionem.

16. *Si Ecclesia, vel persona priuilegiata concedat domum, vel agrum in censum emphyteuticum redimibilem, emphyteuta ne gaudebit priuilegio exemptionis?* Non gaudebit; (ait *Filliucius*) quia tunc dominium non remanet penes Ecclesiasticum sed solum ius recipiendi annuam pensionem. Secus est de aliis Emphyteutis Ecclesiæ.

17. *Dixisti Emphyteutam rem perdere, si per biennium non soluit pensionem: rogo, num opus sit iudicis condemnatione?* Affirmit *Molina* opus esse; iudicem tamen nihil facere nisi parte petente

petente. Quidam dicunt (ait *Saa*) posse dominum rem propria autoritate accipere. Addo ex eodem *Molina* non perdere eum, qui moram purgat, soluendo statim, nec qui legitime impeditus non soluit.

18. *Renuncians hereditatem censetur ne Emphyteusim renunciare?* Respondeo negatiuè cum *Saa*, qui à Syluest. accipit. Adicit ille Emphyteusim Ecclesiæ non præsumi datam esse nisi in tertiam generationem, nec transire nisi in filios veros, quale non est Monasterium, nec illegitimos, vt innuimus.

E X A M E N X I.

De Iustitia & Iure, circa materiam sextam de Contractibus onerosis, scilicet de Feudo.

C A P V T P R I M V M.

De substantia, & conditionibus Feudi.

1. *Vid est Feudum?* Contractus, quo res immobilis conceditur alteri quoad dominium vtile pro fidelitate seruitiòque personali exhibendo, retenta proprietate.
2. *Quotuplex?* Multiplex quidem est. Præcipua autem diuisio in Antiquum, Paternum, & Nouum; & Hæreditarium, & non Hæreditarium. In eo ab aliis differt, quod obsequium personale esse debeat.
3. *Quinam possunt in Feudum dare?* Qui suorum bonorum liberam habent administrationem, & non sunt aliquo iure prohibiti. *In particulari?* Dare possunt Papa, Episcopi, Abbates. Domini item temporales, vt Imperator, Rex, Princeps.
4. *Quinam possunt accipere?* Omnes quidem possunt à principalibus dominis, secus si vasalli & domini minores in feudum dent.
5. *Quanam res dari in feudum possunt?* Generatim dari possunt res immobiles, liberae, propriae, & alteri non obligatae. Res prohibita alienari in feudum dari non potest, nec in feudum nouum res Ecclesiæ.

6. *Exprime*

6. *Exprime feudi conditiones?* Septem ex meis collegi Doctoribus. 1. Ut sit de re immobili, vel pro tali habita. 2. Ut dominium directum, & possessio civilis apud dominum remaneat; vtile verò in vasallum transferatur. 3. Ut non tentetur feudatarius ad pensionem, si est feudum purum, sed tantum ad personale obsequium. 4. Ut si obsequium non praestiterit, feudum amittat. 5. Non potest illud inuito domino alienare, aliàs amittit. 6. A domino inuestiendus, & in possessionem mittendus est, iurata fidelitate. 7. Inuito domino non potest feudum donare, oppignerare, vel alteri in feudum concedere.

CAPVT II.

De domino & feudatario plura.

7. *Scio iura multa habere feudatarium & dominum in feudo. Itaque ius feudatarij recole.* Primò, vtile dominium non licet alienare, domino inuito. Secundò, non potest rem feudalem oppignerare. Tertio, potest fundo feudali seruitutem imponere, sibi soli noxiam. Quartò, dare alteri in feudum potest seruatis hisce conditionibus, vt fiat sine fraude: vt detur pari: vt iisdem pactis, quibus ipse accepit, detur. Quintò, de feudo testari non potest, potest tamen ei sine consensu domini renunciare. Sextò, dominum non potest offendere, nec contra eum militare. Septimò, non potest feudum diuidere inter consortes, si feudum ab Imperatore. Octauò, in alienatione feudi noui sufficit solius domini consensus. Nonò, si pater alienare voluerit, requiritur consensus filiorum, si ius illis sit acquisitum; at si hæreditarium sit ius, non requiritur consensus filiorum.

8. *De iure domini in feudo, & obligatione feudatarij quid?* Primò quidem feudatarius domino fidelitatem iurat. Secundò, si plures feudatarij hæredes, omnes iurare debent; si communitas feudataria, vnus, qui feudum accipit, nomine illius iuramentum præstabit. Tertio, vasallus tenetur per seipsum domino inseruire, nisi dominus in alium eius vicarium consentiat. Quartò, actio competens vasallo, vt post inuestituram tradatur possessio, quæ dicitur actio ex lege, & stipulatu.

9. *Quidnam præterea vasallo competit?* Primò, post possessionem dominium vtile. Secundò, in nouo feudo post inuestitu

investituram agit vasallus ad possessionem; at in antiquo agit tantum, ut investitura renouetur. Tertiò, eiusmodi actio competit etiam hæredi vasalli contra hæredem domini, si laicus fuerit, qui investitur; at si Ecclesiasticus fuerit, non cogitur successor in Ecclesia confirmare. Quartò, si feudale prædium cuiusdam fuerit, liberum est vasallo, agere contra dominum, ac si feudum traditum non fuisset. Quintò, vasallus graui iniuria à domino suo affectus, actionem habet, qua petet immunitatem ab omni obsequio.

10. *Actiones domini contra vasallum exprimas precor.* Primò, est ei directa rei vindicatio. Secundò, ut debitum præstetur obsequium. Tertiò, si feudum sit apertum, hoc est deuolutum ad dominum, culpa vasalli, ager contra ipsum repetendo feudum, & dicitur traditio rei ob causam. Quartò si vasallus vendidisset feudum, inuito domino, competit ei contra emptorem rei vindicatio.

CAPVT III.

Quinam in Feudo succedant.

11. *Quinam sunt inhabiles feudi successioni?* Inhabiles sunt capti aliqui membro. *Fœmina?* Regulariter non admittuntur nisi exprimantur, aut nisi feudum fœmineum sit, vel omnino francum, & liberum. Nec admittuntur descendentes ex fœminis. Masculus natus ex linea fœminea fœminam excludit, & fœmina semel exclusa semper exclusa est. *Uterini fratres?* Non succedunt.

12. *Quinam autem habiles sunt?* Masculi filij succedunt in feudo ceteris exclusis. *Filij adsunt ex duobus matrimonijs.* Præferendi in feudo sunt ij, qui sunt ex priori, nisi qualitas feudi aliud suaderet. *Nepotes?* Succedunt cum filiis in stirpes.

13. *An succedant illegitimi?* Minimè; sed naturales facti legitimi per subsequens matrimonium, succedunt.

14. *Succedunt ne filij aequaliter in feudo?* Ita planè, nec ascendentes deficientibus descendentes succedunt; nisi fuerit expressum in investitura. *Lateralesne?* Deficientibus liberis, succedunt, modò feudum paternum sit, & antiquum.

15. *Germanus ne excludit consanguineum?* Non excludit. *Quid de Clerico?* Iam ordinatus in sacris, vel beneficiarius potest feudum paternum retinere. Si non erat ordinatus, eo ipso repudiare videtur quod transit ad statum, in quo personaliter seruire non potest.

16. *De Religioso autem quidnam?* Post professionem feudum amittit agnatis propinquioribus, nisi seruitium, quod feudum requirit, præstari possit à Monacho, vel Monasterio decenter. *Succedunt ne extranei?* Ex verbis quidem, quibus inuestitura concipitur, cognoscendum est.

17. *Quandònam feudum finiatur?* Finitur quidem tum culpa vasalli in dominum: tum culpa vasalli in alium: tum absque vasalli culpa, v. gr. morte sine legitimis filiis, renunciatione, professione Religionis, vel præscriptione alterius per annos triginta.

18. *Ad quemnam deuoluitur feudum?* Deuoluitur ad dominum si vasalli culpa finiatur in dominum, vel in alium. Deuoluitur autem ad fiscum quando ob culpam vasalli in alium *vasallus delinquit contra dominum* bona illius ipso iure confiscata essent.

19. *Melioramenta autem facta ad quemnam pertinent?* Si vasalli industria facta sunt, reuerso prædio ad dominum pertinent ad vasallum. Est tamen liberum domino soluere estimationem. Incrementum autem quod non industria vasalli accessit ad feudum, pertinet ad dominum. *Fructus vero rei feudalis?* Pertinent ad vasallum.

20. *Quinam iudex competens in feudalibus causis?* Si lis sit inter duos vasallos de feudo, quinam iudex? Erit dominus. Si lis inter vasallum & dominum? Curia pares litem diriment ex vtriusque placito.

21. *Si lis inter vasallum & alium non vasallum?* Ordinarius loci iudicabit iudex. Si dominus sit suspectus, dum lis est inter vasallos? Pares Curia iudicant, nisi etiam hi suspecti sint, tunc enim ordinarius loci iudex est.

22. *Quid si vasalli inuestiti sint ab Imperatore, Rege, aut Principe?* Ab ipsis iudicantur. Lis est inter vasallos Clericos vel unum Clericum & alium laicum: vel inter vasallum Clericum & dominum. Iudex est dominus; iura enim feudorum per Romanum Pontificem sic sunt approbata.

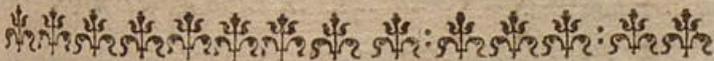
23. *Quaestio possessoria est de feudo inter vasallos, vel inter dominum & vasallum.* Iudex competens dominus feudi est.

24. *Dominus feudi, vel pares Curia recusant, seu iudicare non possunt.* Tunc equidem penes loci Ordinarium est iudicium. Dominus feudi est Clericus, & non vult inter vasallos laicos iudicare. Iudicium ad Ecclesiasticum superiorem deuoluatur. *Quid de appellatione in feudali controuersia?* Ad dominum superiorem facienda est.

CAPVT IV.

Praxis circa materiam de Feudo ex Societatis
IESV Doctoribus.

25. **A** Misso Feudo, amittuntur ne pendentibus fructus? Si feudum amittatur non per mortem, sed ob aliam causam, amittuntur fructus pendentibus. Si vero per mortem, post Kalendas Maij vsque ad finem Augusti fructus pertinent ad heredes; at anteriores ad dominum. Sic *Emanuel Saa.* Saa.
26. Potest ne quis priuari feudo à Principe sine causa? Minime posse idem *Doctor* affirmat. Saa.
27. Ligant ne feudales consuetudines etiam Ecclesiam, & Ecclesiasticos? Adhuc *Saa* ligare quidem docet. Saa.
28. Feudum ad nullum seruitium datum est: succedit ne foemina? Ita planè; solum enim impotentia seruitij peragendi poterat incapacem successione reddere. Sic *Molina.* Molina.
29. Vassallus vassalli alicuius domini, est ne ipsius domini vassallus? Non esse *Saa* ex *Sylu.* asseruit. Saa.
30. Episcopus Regis feudatarius cuiusnam potius tenetur obedire, Pontifici, an Regi? Pontifici quidem, supremæ scilicet potestati.

EXAMEN XII.

De Iustitia & iure, circa materiam de Ludo, ex
Fortunæ contractu.

CAPVT PRIMVM.

Quid Ludus, quonammodo licitus, & vitiosus?

1. *Vid est Ludus?* Contractus, quo victori certaminis res ab utroque appositæ tribuitur. Porro contractus hic mixtus est ex duobus: vno quidem innominato, quo vnus ludentium periculo exponit aliquod interesse in alterius commodum: vt alter simili modo aliud interesse in illius commodum exponat; altero autem nominato ludo, quo

436 *Moralis Theologiae Tract. III. Iustitia,*
uterque propria industria cooperans ad euentum intendit, vel
intendere potest aliquam oblectationem.

2. *Est ne ludus licitus?* Sua natura licitus quidem est, & ex
se res indifferens; si verò ob honestos fines apperatur, bo-
nus, & honestus erit. *Si nimius appetitus lucri?* Erit auaritia
peccatum, & ex suo genere veniale.

3. *Est ne mortale crimen prohibito ludo operam dare?* Ludi
aleæ iure Caesareo ac Canonico prohibentur, non tamen sub
crimine lethali.

4. *An Clericus mortaliter delinquat?* Nimia frequentia in
Clerico, si scandalum coniunctum sit, absque mortali cri-
mine non afolet esse.

5. *Quotnam sunt conditiones ad ludi iustitiam requisitae?*
Tres. Prima quidem, vt colludentes habiles sint ad alienan-
dum. Secunda, vt vnus alterum minis non trahat, fraude,
aut conuitiis. Tertia, vt fraudibus contra leges ludi non
vtantur.

6. *Num ludus ex huiusmodi conditionibus iustus aliunde
possit vitari?* Ex circumstantiis vitiosus reddi potest, vt ra-
tione temporis diuturni, ratione Clericatus, aut Religiosi
habitus, scandali, periuriorum.

CAPVT II.

De solutione eorum, qua in ludo amittuntur.

7. **A** *Acquis nummos per ludum humano iure prohibitum
debes ne restituere?* Ante sententiam iudicis non de-
beo; quia ludus ex legibus irritus non redditur. Porro si vi-
ctor fraudibus iudicis sententiam impediatur, restituere tenetur;
secus si precibus rogando victum, ne petat in iudicio,
eum ab huiusmodi petitione amoueat.

8. *Potest ne victus occultam compensationem?* Minimè, po-
test tamen victori accusationem comminari, & repetitionem
in iudicio, & ita pacisci vt partem restituat.

9. *Victus ne potest non soluere id, quod prohibito ludo amisit?*
Potest, si recurrat ad iudicium. Fillucius asserit non satis
esse vti velle huiusmodi recursu: sed debere eo vti. Ast ego
probabile admodum arbitror cum Salas & aliis in foro con-
scientiæ satis esse verum animum habere recurrenti, & vtendi
legis beneficio.

10. *Tenetur ne soluere quis quod credito amisit?* Tenetur
quidem.

quidem, etiam si ludo prohibito lusisset, modò nolit Vti beneficio legis. Profectò quando ludus etiam irritus esset redditus, non tenetur soluere.

11. *An qui accepit (si quod non debebat ob irritationem ludi quis solueret) restituere teneatur?* Ex iure communi non tenetur; secus iure Castellæ, nisi dans donare voluisset, vel receptum non fuisset ius in eo sensu.

12. *Quid si aliquis cum iuramento legi renunciaffet?* Tenetur soluere, nisi ante relaxationem iuramenti petat.

13. *Pacisci ne potest victus, ut reddat victor dimidiam, v. g. partem, ne repetat totum in iudicio?* Potest planè.

CAPVT III.

De Ludo cum specialibus personis.

14. **A**D quidnam tenetur qui cum fure ludit? Si sciebat rem esse furtiuam, lucrari eam non potest: nisi res esset vsu consumptibilis, & victus in ludo alia habuisset bona, ex quibus amissam Pecuniam soluere posset. Idem dixerò de ludente cum vsurario.

15. *Exprime decipientis qui apud nostrates appellatur, fullero, obligationem.* Si decipit quidem contra leges ludi, tenetur ad restitutionem: secus si iuxta leges ludi decipiat. *Dicens se habere maiora puncta, quam verè habet?* Regulariter ad restitutionem tenetur, si propterea vincat. *Aduerto collusorem errare.* Teneris eum admonere. *Primum locum alteri debitum accipio.* Teneris ad restitutionem estimationis illius iuris.

16. *Surrupio colludenti pecuniam, & deinde cum ea ludo: lucrari ne possum?* Si non habes aliam, vnde eam redderes, quam surripuisti, irritus est ludi contractus; si habes, lucrari potes.

17. *Traxi alium vi aut metu ad ludum.* Teneris restituere; secus si precibus, & modis humanis traxisti. *Metus leuis est?* Incuriens, ad restitutionem minimè obligaris. Profectò attractus violenter potest lucrari, licet attrahens non possit.

18. *An collusores aequalos esse debent?* Ita quidem, hoc est, æqualem pecuniæ summam vno iactu expositam habere. Qui maiorem summam pecuniæ exponit, quam alius, lucrari potest totam alterius, si fiat titulo expensionis.

19. *De ludente cum filio familias exprime obligationem?*

Ec 3 De

De bonis castrensibus ludere potest absque patris consensu, non de aduentitiis, nisi à patre ei vsusfructus concedatur. Qui tamen lucratur, restituere non tenetur, vt neque ipse filius exalienans. *De profectitijs ne ludere potest?* Non potest contra iustam patris voluntatem: cum patris consensu licite ludit. Profectò victor si de iis bonis lucratus sit, retinere non potest, nisi patre tacite consentiente, vel nisi prudenter censeatur patrem nolle ea sibi restitui. *Ipse verò filius delinquit ludens de bonis aduentitijs & profectitijs:* Ita planè; de castrensibus, aut quasi, non peccat, nec ad restitutionem tenetur. *Filius sine patris beneplacito bona eius ludo exponit non quidem in magna quantitate.* Vix condemnandus; quia aliquid dandum filio, si patris substantia patitur. *Data est à patre pecunia filio, vt pro libito insumat, & sibi de ornatu provideat, & parcè uiuit, & ex ea pecunia aliquid reseruat, vt ludo exponatur, num condemnandus?* Potest quidem ludo exponere, quod subtrahit. Idem affirmo de recipiente à patre alimenta plus quàm necesse sit; excessum enim ludo potest exponere. *Abeſt à domo filius.* Potest ludere quod eius ætas & personæ qualitas postulat, v. g. quatuor vel quinque ~~per~~ centum. Vnde qui ludo licito, (imò illicito secundum Filliucium) eiusmodi partem à filio absente lucratur, restituere non tenetur. Profectò idem asserendum de minore, quod de filiofamilias affirmari.

20. *Potest ne quis aliquibus in casibus lucrari, sed non perdere?* Potest. v. gr. Si graui metu cogatur ludere. Si minis ad ludendum pertrahatur. Si ludat filiusfamilias de bonis aduentitiis, vel profectitiis sine patris consensu cum sciente talia.

21. *Num potest quis in aliquibus casibus plus lucrari, quàm perdere?* Ita quidem. v. g. si capitale suum minus sit capitali alterius, & vno iactu exponatur cum maiori.

22. *An restituere teneatur qui cum viro, aut femina coniugata ludit?* Ludens cum viro coniugato non tenetur, si coniugatus de propriis bonis ludat; si de bonis communibus ludit quantum spectata conditione satis sit, non debet restituere qui lucratur: secus, si ludo exponit de communibus plus quàm deberet. At ludens cum coniugata, nil restituit, si cum licentia viri expressa vel tacita vxor ludat: vel quantum alia eiusdem conditionis, & status ludere solent, ludo exponat; verùm restituere tenetur, si vxor plus quàm per conditionem possit, si bona dotalia, vel communia ludis fortunæ dedit.

23. *Quid ludens cum seruo?* Liber est à restitutione, si id ex scientia domini fiat. *Pactum cum seruo adest, ut quotidie certam pecuniam det domino, reliquum sibi retinendo.* De iis quæ licitè retinet, liberè potest ludere. In aliis ferè restituere tenebitur qui cum seruo ludit.

24. *Potest ne Religiosus aliquid licitè ludo exponere?* De consensu Prælati ludere aliquid potest; non si excedat, vel ludus etiam laicis sit illicitus. *De bonis monasterijs?* Non potest ludere nisi quantum intra terminos administrationis posset Prælati in alios similes contractus exponere; si excedat, irritus erit contractus. *De aliis bonis?* Paulò liberior esse potest Prælati in concedenda licentia. *Degit Religiosus extra claustrum.* Ludere potest modicum quiddam, v. gr. quatuor, aut quinque in centum, quasi familiae filius.

25. *Ludentis cum imperito causam enolue.* Porro cum imperito ludum texens, & moraliter de victoria certus non potest lucrari. *Peritia maior melioribus ludi conditionibus compensatur.* Lucrari poterit. *Dicit imperitior, se velle lucrum donare.* Donatio censetur. *Probabiliter tantum te peritiorem iudicas.* Ludere, & lucrari poterò, etiam si cum imperitiori ludum inire contigerit.

CAPVT IV.

Praxis circa materiam de Ludo ex Societatis IESV Doctoribus.

26. *Scio ludum merè fortuitum prohibitum Clericis c. Clericus 2. laicis verò l. alearum usus, de Relig. & l. solet, ff. de aleat. rogo autem, an Clerici minoribus prohibeantur?* De Clericis in sacris constitutis, vel beneficiariis. *Sanchez opusc. Sanch. tom. 1. lib. 1. c. 7. dub. 26. n. 8. intelligendum censet.*

27. *An Religiosi non Clerici comprehendantur?* Negat *Salus de Ludo dub. 24. n. 3.* Afferit autem *Sanchez ibid.* quia ludi *Sanchez alex.* & taxillorum sunt statui Religioso valde indecentes. Addit Doctor Clericum his ludis semel, aut iterum sine scandalo operam dantem non peccare mortaliter: secus verò si sæpe etiam si recreationis causa luderet.

28. *An laici frequentantes, ex vi legis lethaliter delinquant?* Minimè, quia ludi huiusmodi ex iure natura non sunt prohibiti, *Molina auctore tom. 2. tract. 2. d. 5 10.* Iura verò *Molin.*

positiua citata per contrariam consuetudinem sunt abrogata,

- Salas. *Salas dub. 3. n. 5. afferente.*
 29. *Petrus notabili tempore ludis prohibitis dantes operas inspicit Clericos: peccat ne mortaliter? Non, nisi ludi sit causa aut corrigere teneretur, aut adesset scandalum; quia leuis materia. Sanchez dub. 28. n. 9.*
- Sanch. 30. *An amissa ex ludo sint debita in conscientia? Afferit Valentia tom. 3. d. 5. q. 6. n. 5. dub. 8. quia sic obligat promissio mutua de iure naturæ: neque iure positiuo irritatur; quamvis l. alearum, C. de Relig. detur actio ad repetendum. At Lessius lib. 2. cap. 26. dub. 4. negauit probabilius; quia cui datur actio ad repetendum, à fortiori ad non soluendum exceptio conceditur, iuxta iuris regulas.*
- Saa. 31. *Quid si alicubi perdenti non concedatur repetitio, aut ludentes beneficio legis repetitionem concedentis renunciantur? Perdens in conscientia soluere tenebitur. Saa. v. lusus num. 9.*
- Salas. 32. *Accipit quis pecuniam ex ludo: tenetur ne restituere in conscientia, licet qui soluit habeat ius ad repetendum? Non; quia iura aut non intendunt pecuniæ semel solutæ repetitionem; aut si intendunt, non fuere in hoc sensu receptæ. Salas de contr. dub. 20. n. 6.*
- Regin. 33. *Tenetur ne quis restituere, quod per fraudem lucratus est? Etiam si de fraude dubitet, tenetur; quia nec in dubio potest acquirere. Reginaldus apud Bonac. de Restit. d. 2. q. 3. p. 2. num. 7.*
- Tanner. 34. *Scio, minorem beneficium restitutionis in integrum à lege habere: rogo, an qui ab eo lucratus esset, teneatur in conscientia restituere, donec repetatur? Afferit Tannerus 2. 2. d. 4. q. 6. dub. 11. n. 3. 10. non teneri.*
- Valent. 35. *Quantum ne filius familias potest in ludo alienare? Vigesimo partem alimentorum, quotannis sibi suppeditantur. Valentia tom. 3. d. 5. q. 6. p. 6.*
- Sanch. 36. *Potest ne filius familias multum lucrari, qui non potest multum perdere? Potest, quia æqualitas, quæ in hoc contractu exigitur, non consistit in eo, quod æqualem pecuniæ summam exponant; sed quod vterque sit dominus illius pecuniæ, quam exponit. Scio Sanctium in sum. tom. 2. lib. 7. cap. 19. n. 87. contrarium asseruisse, sed immeritò quidem, quando qui summam illam maiorem amisit, sciebat collusorem suum filium familias non posse æqualem amittere; quia iuri suo celsisse præsumitur.*
37. *Quis ludo capitale mains, vulgo Resto, sciens colludentis capitale*

capitale minus esse: potest ne acceptare hic, & se plus lucro, quam iactura exponere? Potest, ex Salas de ludo d. 13. num. 3. Salas. quia scienti & volenti non fit iniuria, & multi, ait, vendunt libertatem ad remigandum in triremibus, quæ longè superior est pecunia.

38. Ludit Ioannes notabiliter dexterius Antonio, qui vult colludere: potest ne Ioannes acceptare, & lucrari? Si protestetur Ioannes, nullam Antonio temerariè ludenti fit iniuria. Azor.

39. Excedit quidem Ioannes peritiam ludendi, sed Antonius colludens huiusmodi peritiam ignorat: tenerur ne Ioannes ad restitutionem? Scio Tolet. negasse. Sed probabilius (tanti viri venia) crediderim teneri ad partem quidem restituendum iuxta periculi proportionem. At si ad eò peritus, vt nullum subiret periculi periculum, ad totum obligarem. Tolet.

40. Cogit Ioannes Antonium stare ludo, lucratur: debet in conscientia restituere? Comit. lib. 3. q. 9. n. 2. affirmat; quia Antonius inuoluntariè ludit, & quia contractus graui metu factus irritus est iure naturæ, & dominium non transfert. At Less. lib. 2. c. 26. dub. 2. n. 9. negauit, quando Ioannes precibus importunis cogit, obiiiciens se non soluturum nisi perseveret, &c. Vnde Antonius ex verecundia, aut timore pecuniæ non soluendæ ludum prosequitur, non coactè amittit, potest enim lucrari. Alias rationes congerit Molina tractat. 2. d. 516. n. 2. Molin. Sanchez de Matr. lib. 4. d. 10. n. 10. probabilem hanc sententiam iudicauit. Sanch.

41. Quid si Ioannes Antonium vero metu, vtraque coactione ludo cogeret stare? Lucrum teneretur restituere. Si autem perderet, nulla ab Antonio coacto restitutio facienda esset. Sic Card. Lugo. Scio Gasparem Hurtado asseruisse nec Ioan- Lugo. nem cogentem, ad restitutionem obligari.

42. Vouit Ioannes, aut iurauit, se non lusurum: datur ne materia paruitas? Datur authore Sanctio sum. tom. 1. lib. 3. c. 18. Suar. n. 2. & 3. quæ quidem materiæ paruitas sumi debet in ordine ad id, quod vouens, aut iurans primario vitare intendit. Intendit se priuare delectatione ludi? Parua materia erit parua recreatio. Intendit non consumere inaniter tempus. Parua materia erit parua mora. Intendit pecunia iacturam vitare. Parua materia parua pecuniæ iactura erit. Intendit vitare cum domesticis, cum colludentibus rixas, blasphemias, &c. Parua materia desumenda est ex occasione data huiusmodi peccatorum.

43. Votum de non ludendo indistinctim emisi: nullum ne

Sanch.

ludum possum inire? Si non constat te voluisse ab omni ludo priuare, poteris ludo honesto, & in parua quantitate operam dare, ob animi recreationem. Possum ne per alios ludere, & sponfiones facere, vulgo. A trauesar nel luego? Affert Sanchez, Addiderim, posse ludere nomine alterius, quando non constat ex coniecturis, an votum, seu iuramentum non ludendi obliget iurantem ad non ludendum alterius nomine.

Lugo.

44. Ludo studeo intentione lucrandi solummodo: pecco moraliter? Non nisi affectus lucrandi adeo esset immoderatus, vt grauem iniuriam proximo efficere paratus esses. An venialiter delinquam? Docet Card. Lugo dare operam ludo principaliter propter lucrum non esse veniale, quando reliquæ concurrunt circumstantiæ.

Hurt.

45. Ludo animo non soluendi, aut repetendi solummodo in ludo prohibito valido: si lucrum egero, tenebor ne restituere? Non nisi dicas, soluturum, & non repetiturum. Gaspar. Hurtado de contract. d.8. diffic. 5.

Sanch.

46. Ob fraudem in ludo commissam teneor restituere Petro centum dragmas, colludens cum eodem altera die perdo ipsi centum, teneor ne ad restitutionem lucri proximi? Teneor; quia quælibet fors est diuersus contractus à præcedentibus independens. Sanchez sic; qui quidem contrariæ sententiæ auctores allegat, & eorum placitum probabile ad iudicat.

Lugo.

47. Teneor ne etiam restituere, quod adstantibus dedi planctu victoria, vulgo, de variato? Ita planè; secus si bona fide lucratus fuerit; quia bona fide expendisti. An nummos desumptos ad chartas, candelas, domum, &c. teneor restituere iniuste dum lucratus fui? Non, quia omnibus ex communi pecunia sumptus ille assolet deseruire, accidentaliter autem soli deseruit iniusto lucratori. Lugo.

Lugo.

*48. Spondet Paulus cum Antonio se illum saltando victurum, postea autem Petrus currere noluit: tenetur ne soluere, quod est in sponfione depositum? Porro Card. Lugo tom. 2. de iust. d. 31. sect. 6. distinguit inter ludum & sponfionem, vulgo *Apuesta*. In ludo quidem non debet soluere, secus in sponfione facta, & acceptata; quia sponfio solo videtur consensu perfici.*

Hurtad.

49. Sum certus de euentu, possum ne cum Antonio eam certitudinem ignorante spondere? Potes ex Hurtado sententia de contr. d.8. diff. 7. Præcipue si post talem certitudinem de euentu, aut de veritate, postea incipias addubitare.

50. Postquam

50. Postquam ludo prohibito lucratus sum, per vim, seu fraudem impedio iudicem, ne me ad restitutionem cogat: teneor restituere? Rogo, num teneor si absque dolo vel fraude? Non teneris; quia iure tuo vteris, v. g. si abneges, te ludo quidquam lucratum, quando est occultum, neque est vllus testis, quo probetur. Nam cum criminaliter examinaris, vt priuatione lucri in pœnam criminis afficiaris, profiteri non teneris, etiam si rogeris sub iuramento, antequam sit semiplenè probatum vno teste omni exceptione maiori. *Molina Molin. tom. 2. tract. 2. d. 514.*

51. Pro me & pro Francisco ludo cum pactione, vt si perdissero, soluat dimidium perdisi Francisco, pro quo ludo; si verò Francisco lucretur, tantùm referat tertiam lucri partem: an sum iniustitia reus? *Cardin. Lugo citat. te à reatu liberat; Lugo.* quia in societate qui operam, & industriam apponit, & dimidium capitalis, plus debet de lucro participare, & minus de dando sentire.

52. Ludens aduerto, collusorem pauciora exponere puncta, quam habet, & ob id lucrum ago: teneor ne ad restitutionem? Non; quia non euenit ex natura rei, sed ex consuetudine non admonendi alterum de suo errore. *Hurtado dubit. 3. diff. 7. Hurt.* Certè alij probabilius asseruere; quia habens punctorum illum excessum, quem ignorant, victor verè est, & iniuste occultasti victoriam.

53. Quid de videntibus collusoris chartas? Qui videt absque fraude, se ex sola negligentia socij, non tenetur ad restitutionem lucri: secus si affectatè curat inspicere. Si chartæ ita sint nimio vsu signatæ, vt facile ab vtroque possint agnosci, non tenetur; nisi alter eorum prius chartas nouerit, quia alias ludo eius altero inseruierint. *Ex Lugo, & Lugo. Sanctio.*

54. Ad quidnam tenetur, qui contra ludi leges fraudem committit? Cum Filliucio assero teneri ad restitutionem spei, quam alter habuisset lucrandi, vel non amittendi. *Filliuc.*

55. Solitus quis fraudes adhibere, & dubitat an adhibuerit: tenetur ne restituere? Non, si bona fide iam possidebat; secus si dubium accidat in ipsa acquisitione. *Ex eodem Filliucio.*

56. Domum suam quis exponit omnibus ad ludendum alea: num delinquat mortaliter? *Ex Sanchez & Molina sententia delinquit grauiter; quia talis ludus, vt plurimum ad malum vsum destinatur, & rarissimè absque mortali crimine exercetur: quare ex lege naturali oritur obligatio non ministrandi ludentibus* *Filliuc. Sanch. Molin.*

ludentibus peccandi materiam. Hinc infero exponentes domum eiusmodi ludo non solum peccare mortaliter, sed etiam, si lusores ad restitutionem teneantur & non restituant, ipsos teneri satisfacere.

Molin. 57. *Multum perdens cogo alterum adhuc ludere, atque ita ex mea recuperō, & alia lucrō: num hæc teneat restituere?* Te non teneri *Molina* docet; quia remanet in altero sufficienti voluntarium.

Less. 58. *Per fraudem quis in ludo lucratus est, & dubitat an alter esset lucraturus nisi ipse fraudem fecisset; quid debet?* Respondeo ex *Lessio* non teneri rem suam restituere, quam forte perdidisset; quia est in illius possessione: sed illam solam, quam fraude lucratus est.

Filliuc. 59. *Qui verò dubitat, an per fraudem sit lucratus?* Aptè asserit *Filliucius* teneri ad restitutionem; quia in dubio non potest acquirere, & melior sit alterius conditio possidentis.

Saa. 60. *Num mortaliter delinquat spectator ludi qui cum peccato mortali peragitur?* Ex *Tabien.* & *Arnil.* responderet *Saa* non peccare, si peccato ipso non delectetur, nec illi coope- retur, & cesset scandalum. De scandalo memoriam gero ob *Monachos*, aut *Clericos* perspicuæ dignitatis, qui tenentur ab huiuscemodi spectaculis vnde scandalum obortus abstinere.

Molin. 61. *Valde excodit quis ludendi peritia: tenetur ne lucrum restituere id nescienti?* Teneri sentio cum *Molina*, nisi uterque de altero ignorans se periculo commisisset.

Tolet. 62. *Rogo, num licitus ludus funambulorum sit?* Illicitum quidam asserunt ob mortis periculum. Licitum affirmo cum *Toleto*, si ad eò periti, ut periculum timendum plerumque non sit, licet accidentaliter aliquando præcipites agantur.

Saa. 63. *An ludus agitationis taurorum liceat?* Licitum puto cum *Saa* & aliis, non obstante *Pij V.* prohibitione, si sic fiat, ut non sit probabile periculum grauis incommodi; quia cessat ratio legis. Scio ab illa prohibitione *Gregorium XIII.* censuras contra permittentes, & congregantes abstulisse.

64. *Quid de Histrionum ludis?* Mei doctissimi *Magistri Puente Hurtado de Mendoza* venia, non condemnandos puto, si modeste agantur, si uti *D. Thom.* ait iniuriæ Dei, & proximi vitentur, nec verbis, aut actionibus aliquid inducens probabiliter scandalum geratur. Licet alicui accidentaliter nocumento sint. Vnde colligo licitè posse *Histriones* moderatum

nam suæ artis lucrum quærere ad victum. Scio quidem non posse promoueri; quia infames; neque eis dandam Eucharistiam dum in arte sua cum peccato mortali gesta perseverant. Alibi vberius.

EXAMEN XIII.

De Iustitia & iure, circa materiam de contractu Societatum.

CAPVT PRIMVM.

De Societatibus in genere.

1. *Vid Societas?* Conuentio duorum aut plurium facta ad conferendum aliquid in vsum, vel questum communem.

2. *Quarum ad Societatem requiruntur?* Quatuor requiri assero potissimum. Primum, vt singuli socij aliquid conferant. Secundum, vt quod confertur animo vt sit commune, statim in dominium singulorum cedat. Tertium, vt lucrum & damnum commune sit. Quartum, vt fiat diuisio lucri secundum proportionem sortis collatæ à singulis.

3. *Quid de conferente suum capitale?* Conferens capitale non amittit dominium eius in Societate. Capitale vnus commune efficitur cum alijs socijs. Dominium autem eorum, quæ ex capitali, post contractam Societatem acquiruntur, omnibus socijs est commune.

4. *Quotnam modi Societatem contrahendi?* Multi planè vsu comperiendi. Simpliciter quidem contracta Societas, intelligitur omnium bonorum, quæ titulo oneroso acquisierint, siue locando operas suas, siue emendo, aut vendendo, siue quocunque alio titulo oneroso.

5. *Quidnam de Sociorum obligatione?* Socij quidem tenentur de dolo, culpa lata, & leui, tam in conscientia, quam in foro exteriori. Leuis autem culpa ea est in Societate, qua Socius omittit eam diligentiam, quam suis in rebus adhibuisset. Non tenetur Socius vltra quàm potest facere: quod etiam habet locum in Societate simul habitantium. *Qui dolo malo causafuit, vt non posset soluere debitum?* Priuilegio non gaudet.

446 *Moralis Theologia Tract. III. Iustitia,*
gaudet: tenetur autem prestare cautionem, quando socius ex
priuilegio integrè debitum non soluit. Profectò socius tenetur
partem suam contribuere, donec omnes æqualiter por-
tiones suas habeant.

6. *Quot modis soluitur Societas?* Quatuor. Primò, morte
naturali cuiusvis ex sociis. Deinde morte ciuili. Tertio, ces-
sione bonorum facta ab aliquo. Quarto, completo fine, ad
quem instituta erat.

7. *Quònam modo quis potest Societati renunciare?* Condi-
tiones hasce si habuerit. Vt alios de sua renunciatione mo-
neat: vt tempestiuè Societati renunciaret: vt non renunciaret
cum dolo.

8. *Transit ne Societas ad heredes?* Regulariter non transit,
aliquando transit ex pacto.

9. *Potest ne solui Societas etiam tacito Sociorum consensu, &
per procuratorem?* Ita planè.

CAPVT II.

De Societatibus in specie.

§. I.
*Societas
negotia-
tionis.*

10. **D**E Societate negotiationis differas precor. Quònam mo-
dis fieri Societas ad lucrum potest? Tribus. Primò, sin-
gulis conferentibus capitale, ex quo expensæ, & opera sol-
uantur. Secundò, apponente præterea vno, vel pluribus ex his
operam. Tertio, vno vel pluribus ex sociis conferentibus ca-
pitale: altero verò vel aliis operam, & industriam.

11. *Regulas exhibeas, quas ad Societatum huiusmodi iusti-
tiam dignoscendam.* Prima regula: computatis omnibus, quæ
socij conferunt, & habita ratione periculi, damni, industriae,
in lucri diuisione accuratè proportio seruetur. Secunda, si in
Societate de lucro diuidendo nihil expressum fuit, intelli-
genda diuisio est in partes æquales proportione scilicet ha-
bita Geometrica, iuxta proportionem partis appositæ capi-
talis. Tertia, eadem seruanda est proportio quo ad damni
diuisionem, etiam si id pacto expressum non fuisset.

12. *Contrahi ne licitè potest Societas contracta quidem cum
parte lucri, & damni inæqualiter?* Potest quidem: quia ad
vtrumque socium damnum & lucrum spectat. Ea verò qua
damna ad vnum tantum socium spectare videntur, iniusta
omnino censenda est. *Cum vnus capitale, & alter operas ap-
ponit?* Lucrum diuidendum est non capitale, quod de iure, &
de

de consuetudine seruetur. Ex pacto autem tam lucrum quam capitale diuidi potest. *Lucrum quomodo aestimandum?* Non solum aestimandum est ex periculo, cui capitale exponitur; sed etiam quantum tale lucrum à negotiatione dependeat. *Potest ne periculum capitalis pertinere ad eum qui operas apponit?* Potest quidem ex pacto addito, non ex vi Societatis; quomodo intelligenda est Sixti V. constitutio. Quæ quidem ponisset omne tale pactum prohibere, sed ex probabiliori sententia non prohibuit. *Est ne licitum pactum, ut æquè partiat socius si capitale pereat, ac ipse conferens illud?* Licitum est, modò cum damno etiam lucrum sit commune. *Pactum autem, ut capitale sit quocunque in casu saluum?* Non quidem est contra naturam Societatis.

13. *Modos indica, quibus in fine Societatis lucrum diuidi potest.* Tres præcipuè expromam. Primum, Conferens operam solam aliquam lucri quotam habeat. Secundum, Capiat ille lucrum iuxta operæ aestimationem. Tertium, Talis ex sorte nihil accipiat. *Quid si etiam capitale diuidendum sit inter socios?* Tunc conferens operam? solam, in partem lucri & sortis pro aestimatione operæ veniet. v. gr. si opera aestimetur centum, alter verò conferat mille, & lucrum in fine sit 500. ille qui contulit operam, extrahet vndecimam partem, tum ex lucro, tum ex sorte. Vnde cum tota sit 600. facilis erit diuisio.

14. *Vndenam soluenda damna, & expensæ Societatis?* Vel huiusmodi expensæ fiunt circa merces ipsas, vel à negotiante circa victum, vestitum, & itinera. Illæ quidem ex bonis Societatis faciendæ sunt; hæ verò ex bonis communibus Societatis. Admonuerim tamen competentes, & rationabiles esse debere. *Expensæ eius qui operas apponit, vndenam soluntur?* Ex propriis bonis faciendæ, si fiant ob negotiationem, & in propria domo habitet; aliæ autem extra domicilium, ex bonis communibus Societatis. *Si damnum socio eueniat?* Non tenentur alij socij si causa Societatis huiusmodi damnum non aduenit: secus si causa Societatis. Profectò expensæ communes solæ sunt illæ quæ causa Societatis fiunt seu necessariæ, seu vtilis. Cum denique soluitur Societas, expensæ omnes detrahendæ, & quod deberur ex Societate soluendum.

15. *De Societatibus rusticorum & animalium differas.* Ani- §. 2.
malia tribus præcipuè modis ad lucrum traduntur. Primò, Socie-
ductione, conductis operis rustici ad pastum suorum ani-
malium. Deinde, censu vitalitio traditis. v. gr. monasterio *corum.*
alicui

448 *Moralis Theologia Tract. III. Iustitia,*
alicui animalibus pro certa annua pensione soluenda. Tertio,
Societate, ad percipiendum lucrum ex fructibus animalium,
& venditione eorum.

16. *Quandònam in huiusmodi Societate committitur iniustitia, aut usura?* Tunc committitur iniustitia, quando est inæqualitas pretij; vt si non soluatur iustum pretium saltem infimum; usura verò, quando adest mutuum palliatum nomine Societatis, vel locationis.

17. *Periculum casus fortuiti ad quemnam pertinet?* Si celebretur locatio, pertinet ad dominum; si fiat per censum vitalitium, pertinet ad accipientem animalia; si celebretur Societas, pertinet ad omnes socios.

18. *Est ne licitum pactum, vt conductor suscipiat in se periculum?* Sua natura licitum est; vbi consuetudo illud introduxit; improbandum non est, vbi non introduxit, dissuadendum, ob usuræ periculum.

19. *Quandònam censentur animalia data in locationem, quando in mutuum, & quando in Societatem?* Tunc censentur data in locationem quando ad certum vsum dantur, & ad breue tempus, & accipiens ad curam adhibendam obligatur. In mutuum autem, quando ea accipienti libera facultas datur, vt iis vtatur sicut libuerit, ita vt possit distrahere, modò reddatur tantum, quantum fuerint æstimata. Denique censentur data in Societatem, quando socij ad capitale contribuunt, vno vel pluribus operam apponentibus.

20. *Licitum ne pactum, vt apponens operas, animalia deperdita restauret?* Ita planè, vt etiam illud, quo æqualiter percant vtrique: & si salua multiplicentur, in diuisione prius datur capitale ei, qui illud apposuit: deinde reliqua æqualiter diuiduntur.

§. 2.
Societas officiorum Romanæ Curia.

21. *Quid de Romanæ Curia officiorum Societatibus?* Multas huiusmodi Societas condiciones ex Pontificum Bullis exigit, tres præcipuas expendo. Prima, vt officium, supra quod Societas fundata sit, extet. Secunda, ne plures socios officialis adsciscat, quàm postulet officij valor. Tertia, vt soluat ad rationem duodecim pro centum. Alia quinque ex instrumento, quod conscribi solet, adduntur condiciones. Prima, vt officialis post sex menses pecuniam restituat, si socius vixerit, & soluat certam lucri partem. Secunda, & tertia, vt officialis soluat sex pro centum ad sex menses; eaque anticipatè. Quarta, vt officialis soluat sex ad semestre, etiam si mittat, vel dimittat officium. Porro in ea misceretur contractus spon- sionis, vi cuius & officium commodatum excusatur, etiam si plures

plures socios admittat, quam æstimatio eius patiat, & solutio ad rationem sex pro centum, etiam si officium non tantum redderet; & solutio fructus anticipata. Scio statutum Pauli IV. à Pio IV. abrogatum, ita ut modò satis sit, pacta contra bonos mores non esse, & verè officium esse, in quo Societas subsistat.

22. *Est ne licita Societas super officio commodato ab alio officiali?* Licitè quidem constituitur, nec id in legis est fraudem.

23. *Quot modis huiusmodi Romana Curia officiorum Societas dissolvitur?* Sex. 1. Adventu temporis, pro quo est constituta. 2. Morte naturali socij. 3. Morte eius, quem socius loco sui nominasset. 4. Morte officialis. 5. Morte eiusdem civili. 6. Venditione officij ab officiali:

24. *De Societate omnium bonorum differe.* In huiusmodi Societate communicantur omnia, quæ ex causa qualibet acquiruntur: & omnia debita contracta, lucra, damna, & impensæ; communicantur autem statim post contractam Societatem, etiam si traditio non fiat.

§.4.
Societas
omnium
bonorum.

25. *Socius vni potest re communi in bonum priuatum?* Potest in conscientie foro; si tamen aliquod damnum inferret, debet compensare. Et si quidem proprio nomine administrat, totum lucrum ipsius est: at totum etiam damnum resarcire tenetur, quod Societas propter hoc passa esset.

26. *Quid de Societate inter coniuges?* Iure communi est tantum ad habitandum simul, ad familiam gubernandam, generandam prolem, & educandam: at iure Castellæ, est etiam Societas omnium bonorum, quæ stante matrimonio comparant.

27. *Si vir usufructum acquirat eius rei, cuius ante coniugium habebat proprietatem?* Non tenetur illum cum vxore communicare; quia à nullo iure vxoris dependet.

CAPVT III.

Praxis circa materiam de Societatibus ex Societatis IESV Auctoribus.

28. *Quantum lucri potest habere qui Societatem cum aliquo quæstuosam inicit?* Qui plus in Societate ponit (respondeo ex Molina) plus lucri debet habere; qui autem Molinæ positæ pecuniæ solum partis periculum subit, eius tantum

F f

debet

450 *Moralis Theologiae Tract. III. Iustitia,*
debet habere lucrum ; reliquum enim mutuatum intelli-
gitur.

Molin. 29. *Quid si Societas in dubio sit ; id est, non constat, an
tali vel tali conditione fuerit contracta ?* Tali in casu intelli-
gitur auctore eodem *Molina*, contracta secundum consuetu-
dinem.

Molin. 30. *Pactum est, quod sit commune damnum capitalis, sed de
lucro pactum nullum expressum est : quidnam igitur intelligen-
dum circa lucrum ?* Ex eodem adhuc *Molina* respondeo im-
peto, quod sit commune damnum capitalis, intelligi, quod
etiam lucrum sit commune. Itaque quod capitali superest, in
fine diuidendum.

Saa. 31. *Dissoluitur Societas, vel ob unius socij mortem, aut po-
dito ferè toto capitali : quidnam faciendum de lucro ?* Nisi aliud
sit conuentum, docet *Saa* ex *Lopez*, lucrum pro rata diuiden-
dum, reddito prius capitali ei, qui posuit, solutisque debitis
factis ab aliquo, Societatis nomine.

Tolet. 32. *Vnam Societatem inij, meque ad operas in ea obligant
delinqtione, aut ad restitutionem teneor, alias Societates inueniunt,
measque in eis operas impendendo ?* Respondeo ex *Toleti* doctri-
na non peccare, nec ad restitutionem teneri, quoties id pra-
stare possis, absque prioris Societatis prauidicio.

Rebell. 33. *Celebrari ne potest Societas inter patrem & filium, ac inter
fratres ?* Regulariter quidem potest contractus Societatis ce-
lebrari ab iis qui potestatem habent disponendi ad suum li-
bitum de rebus, quas conferunt ad Societatem. Vnde colligo
iniri posse inter patrem & filium, quando filius confert ad
Societatem bona castrensia, vel quasi : aut quando pater ponit
pecuniam, & filius operam, & industriam. Item assero celebra-
ri posse inter fratres. Saluo tamen patris iure. Ex *Rebello*.

Rebell. 34. *Quinam ex iure non possunt validè Societatem inire ?*
Neque pupillus, neque minor absque tutoris licentia : ne-
que rationis vsu carentes : neque Religiosus, cum non sit sui
iuris : neque medicus cum infirmo : aduocatus cum cliente :
nec tutor aut curator cum pupillo, & minore. Ex eodem
Rebello.

Tolet. 35. *Si res Societatis furto sublata fuerit, cuiusnam est dam-
num ?* Debere esse commune, si absque culpa sociorum sublata
est, docet *Toletus*.

Molin. 36. *Facit elemosynam socius, qui ponit industriam : soluenda
ne ex communibus ?* Si moderata sit, & discreta, fiatque in-
tuitu felicitis exitus Societatis rationabiliter soluendam ex
communibus lucris Societatis *Molina* docet.

37. *Aliqua*

37. *Aliqua expensa in utilitatem Societatis facienda sunt, ad quas non potest socius pecunias ex Societate extrahere: quid faciendum? Socius tenetur eas ex propria pecunia facere, aut curare (si non habeat) ut mutuo petatur ex aliis. Ipsi tamen competit ius repetendi à sociis, quod insumpsit, cum utiliter gesserit negotium Societatis, non secus ac si negotio proprio curam impenderet. Sic Molina.*

Molin.

38. *Exprime quæ iura Societatis inter fratres. Ex Molina, Filiucio, Rebello, Tolet, & aliis respondeo, fratres fundis vitæ parentibus, habere solent bona indivisa per modum Societatis, ita ut lucra & damna sint communia: quanquam hæc Societas extendit se tantum ad bona hæreditaria, & ad lucra ex illis provenientia, nisi aliter deductum sit in pactum. Propterea si unus negotietur, altero nihil conferente, non dicitur cum altero Societatem iniisse; imò si uterque negotietur, non videntur Societatis contractum celebrasse si nihil conferant ad negotiationem. Quare Societas inter fratres extenditur tantum ad ea, quæ inter se fratres communicant, & in commune conferunt, animo conferendi in commune; non verò se extendit ad bona aliunde à fratribus acquisita.*

Molin.

Filliuc.

Rebell.

Tolet.

39. *Quosnam sumptus possunt fratres indivisi facere? Ordinarios, & competentes; extraordinarios verò non possunt. Quare si unus fratrum v. g. propter aliquod delictum pœnam cogatur solvere, non potest hos sumptus de communibus Societatis bonis facere.*

40. *Quoniam bona sunt à fratribus ad partitionem adducenda, & seclusa societas? Bona tantummodo profectitia, quæ filius à patre, vel auo accepit: bona verò castrensia, vel quasi non sunt conferenda, quia dominium eorum pleno iure pertinet ad filium. Præterea bona adventitia quoad proprietatem similiter non conferuntur, cum pertineant ad filium quoad proprietatem.*

41. *Tenetur ne filius cum aliis fratribus conferre, quæ à patre causa dotis accepit, vel à i. ordinis, vel titulo legati, &c. Non tenetur, si velit ab hæreditate abstinere, re sibi tradita contentus, modò hoc non noceat legitimæ aliis debitæ: sicut neque tenetur conferre, quæ pater in ipsius studio consumpsit; quia hæc censentur condonata, nisi forte filius habuerit, unde se possit sustentare. Idem assero de iis, quæ pater illi tradidit præ aliis ad cibum, vestitum, equitatum, & ludum; imò & de libris vivente patre traditis: & expensis conuiuij à patre facti occasione sacri à filio celebrati, vel Doctoratus adepti*

Ff 2

occasione,

452 *Moralis Theologia Tract. III. Iustitia,*
occasione, vel professione in Religione; secus de vestibus pre-
tiosis, torquibus, arthis, & aliis largitionibus sponsalibus
propter nuptias effectis, aut propter filij à captiuitate redem-
ptionem; hæc enim in paternæ hæreditatis diuisione addu-
cenda sunt. *Omnia ex citatis.*

EXAMEN XIV.

De Iustitia & iure, circa materiam de contracti-
bus, in quibus admiscetur fortuna: de contra-
ctibus, qui aliis contractibus sunt adminiculo:
de quasi contractibus: & de nonnullis contra-
ctibus innominatis.

CAPVT PRIMVM.

*De contractibus, in quibus fortuna
admiscetur.*

§. I.
Assecu-
ratio.

1. *Cis contractus in quibus admiscetur fortuna, præter ludum tres esse, scilicet Assecurationem, Sponsonem, & sortem. Requiro quidnam Assecuratio? Contractus est, quo alienæ rei periculum suscipitur pro pretio, aut alio intere-
ce. Reducitur ad emptionem & venditionem, vendente assecuratore periculi susceptionem, pro certo pretio.*

2. *Quoniam ad eius iustitiam requiruntur? Tria præcipuè Primum æqualitas ex vtraque parte. Secundum incertus euentus rei, quæ assecuratur. Tertium sufficientia bona in assecurante. Si quid horum deesset, iniustus esset contractus.*

3. *Sciens ex Astrologia fore securum tempus, potest ne recipere pretium pro assecuratione? Potest planè; quia non ita infallibiliter quis ex Astrologia conicit, vt non adsit periculi timor.*

4. *Quodnam assecurationis pretium commune? Iustum eius pretium ex communi æstimatione petendum, si taxatum non est.*

5. *Quenam res solent assecurari? Quatuor præcipuè. Merces, Pecunia, Libertas, Vita.*

6. *Indica vtriusque contrahentis obligationes. Assecurans
ultima*

estimationem mercis soluat, si pereat: assicuratus soluat etiam assicurationis pretium: fraudes autem omnino remouenda.

7. *Quid est sponso?* Contractus, in quo duo de veritate, vel eventu alicuius rei contententes sibi vicissim aliquid spondent, vt id eius sit, qui veritatem fuerit assecutus. §.2. Sponso.

8. *Num licita?* Ex sua natura licita est dummodo semper super dubiam rem fiat. *Eius exprime conditiones.* Tres sunt. Prima æqualitas in re, quæ spondetur cum æquali incertitudine. Secunda dubius eventus rei in vtroque. Tertia vt vterque in eodem sensu accipiat id, de quo certatur.

9. *Spondeo eum eo, de quo scio veritatem scire.* Si adhuc id cognoscens velis spondere, tibi imputa.

10. *Decipi alterum existimo, cum tamen re vera alter certus sit.* Probabile est posse spondere, probabilius tamen & æquius est, quod non possit alter spondere, nisi prius deceptio te commoneat. de

11. *Dubito in presenti de re, de qua antea certum me putabam.* Poteris spondere.

12. *Sunt sponsoes cum conditione illicita, v.gr. quod alterum potando superabit quis, quod bimestri spatio alter morietur: num lucrum ex his restituendum?* Iure quidem ciuili damnatae sunt, at tamen lucrum restituendum non est.

13. *Quid de sponsoe super vita aut morte Papæ, aut super futura Cardinalium electione?* Ex se res licita esset, iure tamen positiuo Pontificum prohibita, & irrita redditæ huiusmodi sponsoes.

14. *Quid est Sors?* Scio sortes triplices esse; Diuinatorias, Consultatorias, & Diuisorias. De postremis requiris; Contractus est, quo aliqui ius habentes in aliqua re conueniunt, vt mittantur sortes, quisnam illam debeat obrinere. §.3. Sors.

15. *Num licitus contractus?* Ita planè, si fraudes absint, in temporalibus quidem, non in electionibus Ecclesiasticis.

CAPVT II.

De contractibus, qui aliis contractibus sunt adminiculo.

16. *Am de Societatibus differuimus, solum de Fideiussione, Pignore, aut Hypotheca agendum nobis est. Quidnam*

Ff 3 est

454 *Moralis Theologiae Tract. III. Iustitia,*
est fideiussio? Alienæ susceptio obligationis, per quam obli-
gat se quis ad eam implendam, si debitor principalis non
soluerit.

17. *Quis est fideiussor? Is, qui pro alio fidem suam obli-*
gat, & fide sua iubet esse, quod alius debet creditori. Duplex
quidem est, iudicialis, & extraiudicialis.

18. *Quanam conditiones ad fideiussionem requiruntur? De-*
bet esse contractus accessorius: debet obligari fideiussor non
plus quam principalis debitor: si obligatio principalis in-
ualida est, inualida erit etiam fideiussoris obligatio: non po-
test fideiussor conueniri, nisi in defectum principalis.

ante 19. *Potest ne conueniri fideiussor principalem in aliquibus*
casibus? Potest quidem in tribus. 1. Si renunciaffet beneficio
Authentic. Præsente, cap. de fideiuss. 2. Quando constaret prin-
cipalem non esse soluendo. 3. Quando fideiussor conuentus
negasset se esse fideiussorem.

20. *Quinam fideiubere possunt? Qui liberam habent suo-*
rum bonorum administrationem, & principaliter possunt
obligari. Mulier ne pro viro? Minimè fideiubere potest. Quid
de Clericis, & Religiosis? Clerici in proprium damnum pos-
sunt, Religiosi sine sui Superioris consensu non possunt fide-
iussores esse.

21. *Exigi ne potest pro fideiussione pretium? Regulariter*
potest: aliquando tamen illicitum esse potest.

22. *Quand nam tenebitur fideiussor? Quando debitor solu-*
uendo non esset: quando esset absens. Quando suo iuri re-
nunciaffet. Quid si plures sint? Omnes tenentur.

§. 2.
Pignus. 23. *Quidnam Pignus? Latè sumptum res est subiecta, vel*
obligata pro debito. Strictè autem, addit traditionem eius
creditori, vel alteri loco illius.

24. *Quidnam autem est Hypotheca? Latè sumpta idem est*
quod pignus latè sumptum; strictè autem est res subiecta
modo dicto, non facta traditione rei ita obligata.

25. *Quotuplex illa? Quadruplex. Expressa & Tacita,*
Conventionalis, Prætoria, & iudicialis. Profectò Tacita
& Conventionalis in vniuersalem & particularem subdivi-
ditur.

26. *Quanam res subiici possunt? Res quæ subiici possunt,*
duplices sunt, corporales, & incorporales, vt iura. Subdi non
possunt hypothecæ res sacræ, publicæ, liber homo, publica
stipendia, instrumenta aratoria, & spes præmiorum pro colo-
nis, & athleticis, neque res aliena.

27. *Quinam dare possunt pignori, aut hypothecæ? Generatim*
qui

qui possunt alienare, & habent liberam suorum bonorum administrationem.

28. Mutatur res, v. gr. exuritur domus: quidnam remanet suo pignoris, aut hypotheca? Id quod remanet eius rei, v. gr. solum.

29. Indica pignoris, aut hypotheca substantialia. 1. Ut aliqua precedat obligatio. 2. Ut adsit res certa. 3. Ut creditor in sortem computet fructus. 4. Ut teneatur de dolo, culpa lata, & legi. 5. Ut pignus pro vno datum, pro alio debito retineri possit. Solent ne pacta aliqua apponi? Solent planè. Primum est, ut omne pactum turpe prohibeatur, quale (inter alia) legis commissoriae, ut si suo tempore non fiat solutio, pignus cadat in ius & dominium creditoris. Secundum ut creditor propria autoritate possit pignus occupare pro debito non soluto, idque tanquam iusto pretio emptum sumere licitum est. Tertium denique, ne liceat debitori pignus vendere, omnino pactum illicitum est.

hoc
no

CAPVT III.

De quasi contractibus, & nonnullis contractibus innominatis.

30. Quid est mandatum? Gratuita susceptio aliquid exequendi, quod alius formaliter, aut virtualiter iungit. Transit in locationem, si merces pro eo sumatur; non autem, si tantum sit spes remunerationis habendae, imò etiam cum promissione remunerationis non tollitur ratio mandati. Est contractus innominatus, & quasi contractus.

§. I.
Manda-
tum.

31. Quotnam sunt mandati genera? Multa planè. Porro de re illicita inualidum est, & damna ex iniquo mandato restituenda. Mandans percuti quem, non occidi, si sequatur occisio, non punitur poena ordinaria homicidij, sed mitiori.

32. Indica mandati substantialia. Adesse debet consensus utriusque, praecessio obligationis alicuius, de re bona debet esse, & mandans in eo dando certam formam praescribere.

33. Obligationes exorime mandati. Qui mandatum recipiunt, tenentur regulariter de dolo, & culpa lata. De casu fortuito, qui poterat praevideri, & cogitari, tenetur qui mandat, non de alio. Obligatio praecipua mandatarij est servare fines mandati: si excedat, non est ratum quod egerit.

Ff 4

34. Quid

§. 2.
Negotia
gesta.

34. *Quidnam negotia gesta?* Negotia gesta dicuntur, cum absque mandato formaliter, aut virtute negotium alterius utiliter geritur. Is qui hæc agit, negotiorum gestor nuncupatur. Geritur autem alterius negotium quatuor modis. Cura & officio, re ipsa, ratihabitione, & ipso negotio gesto.

35. *Quenam obligatio negotium gerentis?* Obligatur ad reddendam rationem eorum, quæ gessit, & ad soluendum si aliquid peruenit ad ipsum ex negotio gesto.

36. *Quenam autem obligatio eius, pro quo negotium geritur?* Obligatur ad soluendas expensas in ipsius bonum factas.

37. *Relinquens negotium imperfectum ad quid tenetur?* Tenetur de damno ea de causa subsecuto.

38. *Quanam expensæ soluendæ à mandante?* Quæ ante admonitionem, ne ipsius negotium gereretur, factæ essent in utilitatem eius; si monitio non præcedat, ad omnes tenebitur, modò maiores non sint, quam rei utilitas postulet.

39. *Quid si negotium gessi animo gratuito?* Non potes expensas petere; secus si animo petendi compensationem. *In dubio?* Iudicandum ex circumstantiis. Est quasi contractus.

§. 3.
Tutela,
& Cura.

40. *Quid Tutela & Cura?* Numeratur inter quasi contractus. Tutor quidem is est, qui pupillum vel pupillam morte patris, vel emancipatione sui iuris factum vel factam tuetur.

41. *Quotuplex Tutela?* Triplex, Testamentaria, Legitima, & Dativa. *Quinam Tutores esse possunt?* Quilibet nisi propria animi vel corporis imbecillitate à tutela impediatur, v. gr. furiosus, morbo perpetuo laborans, & mulier, nisi speciali beneficio iudicis ex iure communi; sed iure Authenticorum potest cum quibusdam conditionibus.

42. *Clericus necoqi potest ad tutelam?* Minimè, nisi sit personæ miserabilis. *Ad quamam Tutor tenetur?* Ad tria, Vt pupillum seruet intactum à crimine. Vt res eius præseruet ab iniuria. Vt pecuniam eius, vel mobilia conuertat in prædia, & census, ex quibus fructus percipiat. Inventarium facere etiam tenetur, quamprimum poterit, coram publicis personis; debet autem fieri id omnium rerum corporalium, & instrumentorum.

§. 4.
Stipulatio.

43. *Quidnam stipulatio?* Est contractus, qui verbis perficitur, præcedente interrogatione vnius, qua ab altero petit, an promittat; & subsecuta responsione, ac sponsione alterius, qua promittat id se facturum.

44. *Si diuer'o idiomate interrogatio fiat, & responsio?* Valida stipulatio est, modò se inuicem intelligant.

45. *Respon*

45. *Responsio ne potest differri?* Continuò subsequi debet stipulationem.

46. *Quidnam de stipulatione scitu dignum obseruasti?* Affirmatim primò non posse quempiam alteri pro altero stipulari, nisi sit eius seruus, aut filius. Secundò non valere stipulationem, aut legatum factum in genere, de aliqua re, nulla demonstrata. Tertio obligationem stipulatam sine conditione, neque ad certum diem, deberi die presenti: sed non posse peti illo die, quo stipulata est. Quarto denique stipulationem transire ad hæredes, quando per alium impleri potest.

47. *Acceptilatio quid?* Contractus est, quo interrogante debitore creditorem suum, acceptum ne, seu solum habear debitum, aut velit illud remittere, creditor respondet, acceptum habeo, seu remitto. Est contractus, qui verbis perficitur. Porro obligatio ciuilis per eam extinguitur, ac si quod debebatur ex stipulatione, solum esset. Vnde in iure vim habet solutionis, & pacti de non petendo, tollitque actionem realem, personalem, & mixtam.

§. 5.
Acceptilatio.

48. *Quid est compromissum?* Contractus quidam, quo aliqui mutuo consensu in sententiam arbitri, seu arbitratoris reiciunt controuersiam aliquam dirimendam, spondentes illi se parituros. Onerosus contractus est, & innominatus, & solo consensu perficitur. Antequam fiat, liberum est, ut fiat, vel non ex parte compromittentium: & ex parte arbitratorum, antequam acceptent arbitrium.

§. 6.
Compromissum.

49. *Quinam index Arbitrator strictè?* Is est, quem partes ex conuentione sibi eligunt, ut eius definitioni acquiescant.

50. *Quidnam transactio?* Transactio est de re dubia, lite aut controuersia iam mota, pactio non gratuita. Præter rei dubietatem requiritur, ut non sit circa rem, de qua iam lata sententia sit, quæque in rem transferit iudicatam.

§. 7.
Transactio.

51. *Quid compositio?* Pactio est de aliqua re, vel circa quam nulla controuersia sit, vel circa quam sit, aut esse possit. Innominatus contractus est, & reducitur ad locationem.

§. 8.
Compositio.

52. *Quid Nouatio, Delegatio, Compensatio?* Nouatio quidem est prioris debiti, seu obligationis in aliam transfusio, ita ut prior perimatur. Delegatio, cum sua vice, dat alium creditorem creditori, vel cui iusserit creditor. Compensatio est debiti utrimque, & crediti inter se contributio. Reconuentio autem est, cum vno creditore conueniente creditorem in iudicio, pro eo, quod ei debet, alter illum reconuenit, ut sibi soluat, quod debet.

§. 9.
Nouatio,
Delegatio,
Compensatio.

53. *Exprime quædam in casibus habeat locum exceptio compensationis, & quædam in casibus non habeat. Habet locum. 1. Quando id, quod actor debet reo conuento, est debitum naturale, & non ciuile; tunc actor id tenetur compensare cum debito ciuili naturali, quod exigit. 2. Contra executionem sententiæ transeuntis in rem iudicatam, videlicet, compensationis exceptio. 3. Quando vtrunque debetur aliquid consistens in numero, pondere, & mensura, modò res functionem suscipiant, id est, pro se inuicem substitui possint. 4. Locum etiam habet inter socios in contractu Societatis. 5. Fideiussor soluens pro alio, eo ipso compensat, si quid illi debeat. Porò non habet locum. 1. Si quid debeatur fisco, vel Principi, vel communitati ad reparationem murorum, fontium, pontium, &c. 2. Cùm quis condemnatur, vt aliquid debeat alicui ob vim illatam, furtum, aut maleficium, non valet compensatio, nisi debitum esset ex simili maleficio. 3. In deposito. 4. Quando alimenta debentur. 5. Quando duo debita concurrunt, & vtrunque contra compensationem priuilegiatum est; verura in hoc casu contrarium verius est.*

valeat

TRACTA